

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN LOKOMOTİFİ OLARAK TUNA VE SAVA
NEHİRLERİ - BELGRAD KIYISININ GELİŞİM SÜRECİ**

Maja LUBURA

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2025

ANTALYA

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN LOKOMOTİFİ OLARAK TUNA VE SAVA
NEHİRLERİ - BELGRAD KIYISININ GELİŞİM SÜRECİ**

Maja LUBURA

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2025

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN LOKOMOTİFİ OLARAK TUNA VE SAVA
NEHİRLERİ - BELGRAD KIYISININ GELİŞİM SÜRECİ

Maja LUBURA
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 01/07/2025 tarihinde jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY (Danışman)

Doç. Dr. Engin KEPENEK

Doç. Dr. Fatih EREN

ÖZET

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN LOKOMOTİFİ OLARAK TUNA VE SAVA NEHİRLERİ - BELGRAD KIYISININ GELİŞİM SÜRECİ

Maja LUBURA

Yüksek Lisans Tezi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Temmuz 2025; 125 sayfa

Bu tez çalışması, Belgrad şehrinin Tuna ve Sava nehirleriyle kurduğu tarihsel, mekânsal ve stratejik ilişkiyi inceleyerek, kıyı bölgelerinin kentsel dönüşüm süreçlerindeki rolünü analiz etmektedir. Temel amaç, Belgrad kıyı alanlarının tarihsel ve güncel plan belgeleri ışığında nasıl evrildiğini ortaya koymak ve bu süreci Tuna nehri kıyısında yer alan diğer başkentler – Viyana, Budapeşte ve Bratislava – ile karşılaştırarak, Belgrad’ın özgün pozisyonunu daha geniş bir Avrupa bağlamında değerlendirmektir.

Araştırmada nitel analiz yöntemi benimsenmiş, Belgrad’ın 1923, 1950, 1972, 1985, 2003/2021 ve 2022/2041 yıllarına ait Genel Kentsel Planları sistematik olarak incelenmiştir. Bu belgelerde nehir kıyılarına atfedilen işlevler, mekânsal öncelikler ve önerilen müdahaleler analiz edilmiş, ayrıca Belgrade Waterfront, Lineer Park ve Dostluk Parkı gibi üç güncel proje mekânsal analizler ve görsel karşılaştırmalar aracılığıyla değerlendirilmiştir. Belgrad örneği, Viyana, Budapeşte ve Bratislava ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; bu analiz beş stratejik kriter çerçevesinde gerçekleştirilmiştir: kamusal alan organizasyonu, nehir-şehir entegrasyonu, sosyo-ekolojik yaklaşımlar, kültürel kimlik ve katılım. Söz konusu kriterler literatürden değil, doğrudan analiz edilen kent strateji belgelerinden türetilmiş ve bu yönüyle çalışmaya kuramsal ve uygulamalı özgünlük kazandırmıştır.

Elde edilen bulgular, Belgrad kıyı şeridinin üç temel dönüşüm modeliyle şekillendiğini göstermektedir: yoğun yeniden yapılandırma (ör. Belgrade Waterfront), kademeli adaptasyon (ör. Donji Dorćol - Lineer Park) ve kamusal süreklilik (ör. Dostluk Parkı). Bu modeller, Belgrad’ın nehirle kurduğu çok katmanlı ilişkinin farklı mekânsal yansımalarını temsil etmektedir. Karşılaştırma analiz ise Belgrad’ın sahip olduğu güçlü fiziksel ve sembolik potansiyele rağmen, katılım mekanizmaları, stratejik plan bütünlüğü ve ekolojik duyarlılık gibi alanlarda diğer Tuna metropollerinin gerisinde kaldığını ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın özgünlüğü, yalnızca fiziksel mekânın değil, aynı zamanda kolektif hafıza, kültürel kimlik, yönetim biçimleri ve toplumsal katılımın da planlama analizine dahil edilmesinde yatmaktadır. Ayrıca, mekânsal analizlerin görsel verilerle desteklenmesi ve özel olarak geliştirilen grafiklerle dönüşüm modellerinin zamansal-fonksiyonel yansımalarının gösterilmesi, çalışmanın uygulanabilirliğini artırmıştır.

Tez, hem teorik hem de pratik açıdan katkı sunmayı hedeflemektedir. Kuramsal olarak, kamusal alan kuramı, kültürel peyzaj, sürdürülebilir kent kuramı ve ekosistem

hizmetleri gibi yaklaşımlarla ilişkili çok boyutlu bir tartışma ortaya konmuştur. Pratik olarak ise, Türkiye'deki kıyı kentleri (ör. İstanbul, İzmir, Mersin) ile Sırbistan'daki karar vericiler ve kent plancıları için mekânsal strateji geliştirme, katılımcı planlama ve sürdürülebilir dönüşüm açısından referans teşkil edebilecek öneriler sunulmuştur.

Bununla birlikte, bazı belge ve projelere erişimin sınırlı olması, ayrıca projelerin henüz tamamlanmamış olması, çalışmanın belli kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, daha fazla örnek alan, kullanıcı görüşleri ve uzaktan algılama gibi dijital araçlarla zenginleştirilebilir.

Sonuç olarak, bu tez, nehirlerin yalnızca doğal kaynaklar değil, aynı zamanda kolektif hafızayı taşıyan, stratejik planlamayı yönlendiren ve kent kimliğini yeniden kuran mekânlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, Belgrad özelinde geliştirilmiş olsa da, tüm kıyı kentleri için uygulanabilir, karşılaştırmalı ve bütüncül bir model sunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Belgrad Kıyısı, Kent Planlama, Kentsel Dönüşüm, Kıyı Dönüşümü, Kıyı Planlaması

JÜRİ: Doç. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Doç. Dr. Engin KEPENEK

Doç. Dr. Fatih EREN

ABSTRACT

DANUBE AND SAVA RIVERS AS LOCOMOTIVES OF URBAN TRANSFORMATION – DEVELOPMENT PROCESS OF THE BELGRADE COAST

Maja LUBURA

MSc Thesis in City and Regional Planning

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

July 2025; 125 pages

This thesis examines the historical, spatial, and strategic relationship between the city of Belgrade and the Danube and Sava rivers, analyzing the role of waterfronts in urban transformation processes. The main objective is to trace the evolution of Belgrade's waterfront zones through both historical planning documents and contemporary urban projects, and to evaluate this process in comparison with other Danube capitals - Vienna, Budapest, and Bratislava - in order to position Belgrade within a broader European context.

A qualitative research methodology was adopted. The General Urban Plans of Belgrade from the years 1923, 1950, 1972, 1985, 2003/2021, and 2022/2041 were systematically analyzed, focusing on the functions attributed to riverbanks, spatial priorities, and proposed interventions. In addition, three recent projects-Belgrade Waterfront, the Linear Park, and the Park of Friendship-were evaluated through spatial analyses and visual comparisons. Belgrade was then compared with Vienna, Budapest, and Bratislava based on five strategic criteria: public space organization, river-city integration, socio-ecological approaches, cultural identity, and participatory governance. These criteria were not derived from literature but were formulated based on the content of actual strategic documents, which lends both theoretical and practical originality to the research.

The findings indicate that the transformation of Belgrade's riverfront has followed three main spatial models: intensive restructuring (e.g., Belgrade Waterfront), gradual adaptation (e.g., Donji Dorćol-Linear Park), and public continuity (e.g., Park of Friendship). These models reflect different spatial articulations of the city's complex relationship with its rivers. The comparative analysis reveals that although Belgrade holds strong physical and symbolic potential, it lags behind its Danube counterparts in areas such as participatory planning, strategic coherence, and ecological awareness.

The originality of this study lies in the integration of physical space with aspects of collective memory, cultural identity, governance frameworks, and public participation. The use of visual materials and the development of a custom transformation model to illustrate temporal and functional shifts further enhance the applicability of the findings.

The thesis aims to contribute both theoretically and practically. On the theoretical level, it engages with multi-dimensional frameworks such as public space theory, cultural landscape theory, sustainable urbanism, and ecosystem services theory. Practically, the

study provides spatial strategy insights that can serve as a reference for urban planners and decision-makers in both Turkey (e.g., in coastal cities like Istanbul, İzmir, and Mersin) and Serbia.

Nevertheless, some limitations emerged due to the unavailability of certain plans or the incomplete implementation of current projects. Future research could be expanded through a larger sample of case studies, inclusion of stakeholder perspectives, and digital tools such as remote sensing and GIS technologies.

In conclusion, this thesis demonstrates that rivers are not only natural resources but also carriers of collective memory, drivers of strategic planning, and frameworks for redefining urban identity. Although developed through the specific case of Belgrade, the research offers a comparative and integrative model applicable to river cities globally.

KEYWORDS: Belgrade Coast, Coastal Planning, Coastal Transformation, Urban Planning, Urban Transformation

COMMITTEE: Assoc. Prof. Dr. Kıvanç ERTUĞAY

Assoc. Prof. Dr. Engin KEPENEK

Assoc. Prof. Dr. Fatih EREN

ÖNSÖZ

Araştırma boyunca bana her aşamada yol gösteren, çalışmanın yönünü belirlememde katkı sunan tez danışmanım Kıvanç Ertuğay'a içten teşekkür ederim. Kendisi sadece akademik bilgisiyle değil, aynı zamanda sabırlı ve destekleyici yaklaşımıyla da bu süreçte bana güç verdi. Geri bildirimleri sayesinde bu çalışmanın daha derinlikli ve tutarlı bir yapıya kavuştuğunu düşünüyorum.

Bu eğitim sürecini mümkün kılan ve yurt dışında yüksek lisans yapma hayalimi gerçeğe dönüştürmemi sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) teşekkür ederim. Bu destek yalnızca akademik çalışmalarımı sürdürmemi değil, aynı zamanda farklı bir kültürel ortamda kendimi geliştirmemi sağladı.

Bu yolculukta en büyük manevi desteği sağlayan canım ablam Jasmina'ya ise ne kadar teşekkür etsem azdır. Her zaman yanımda oluşu, karşılıksız sevgisi, sabrı ve beni hep motive eden sözleri bu süreci daha güçlü bir şekilde yürütmemi sağladı.

Ayrıca, tez sürecinde yanımda olan, beni dinleyen ve moral veren tüm arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Adlarını tek tek sayamasam da, doğrudan ya da dolaylı olarak bu sürece katkıda bulunan herkese teşekkür ederim. Onların desteği, motivasyonu ve varlığı bu tezin tamamlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
AKADEMİK BEYAN	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
ÇİZELGELER DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK TARAMASI.....	4
2.1. Sırbistan Cumhuriyeti’ndeki Mekânsal Planlama ve Yönetim Sistemi	4
2.1.1. Mekânsal ve kentsel planlama hiyerarşisi	6
2.1.2. Hukuki çerçeve ve kıyı alanlarının planlamasında düzenlemeler	10
2.1.3. Belgrad kıyının ilgili mekânsal ve kentsel planları	13
2.2. Kentsel Gelişimde Nehirlerin Gücü	17
2.2.1. Kentleşme sürecinde nehirlerin tarihsel rolü	18
2.2.2. Kıyının tanımı, evrimi ve tipolojisi.....	19
2.2.3. Modern şehir planlamasında çok yönlü yaklaşımlar	28
2.3. Doğal ve Ekolojik Perspektifler	29
2.3.1. Fiziksel özellikler ve peyzaj mekaniği	29
2.3.2. Kıyı alanlarının ekolojik potansiyeli	31
2.3.3. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi.....	32
2.4. Tarihi ve Kültürel Birikimler	34
2.4.1. Kültürel perspektifler ve su yollarının önemi	35
2.4.2. Kültürel ve toplumsal bağlantıların inşası	37
2.4.3. Yerleşimlerin tarihsel gelişimi ve nehir faktörleri.....	39
2.4.4. Kıyı kültürel yansıması ve kimliği	41
2.5. Kıyıların Dönüşümü ve Kentleşme Dinamikleri.....	42
2.5.1. Kentsel kıyıların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri.....	43
2.5.2. Nehir kentleşmesinde küresel trendler.....	45

2.6. Belgrad: Kesişim Noktasındaki Şehir	55
2.6.1. Beograd kıyıların aşamaları	57
2.6.2. Belgrad: su üzerindeki modern kentleşme ve gelecekteki potansiyeller ...	62
3. MATERYAL VE METOT	65
3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	65
3.2. Materyal	65
3.2.1. Belgrad'ın planlama belgelerinde kıyı dönüşümü	65
3.2.2. Tuna kenti planlama çerçevesi: Viyana, Budapeşte ve Bratislava	76
3.3. Metot	79
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	83
4.1. Belgrad Kıyı Alanı: Seçim ve Analiz Çerçevesi	83
4.2. Belgrad Kıyı Alanlarının Tarihsel - Kentsel Dönüşümü	84
4.2.1. Sava Promenadı ve Savamala: endüstriyelden çağdaşa geçiş	84
4.2.2. Donji Dorćol ve Lineer Park: endüstriyel alandan modern bir parka	88
4.2.3. Dostluk Parkı: ticari dönüşüm olmadan kamusal bir karakter	91
4.2.4. Alan kullanım oranlarının görsel karşılaştırması (2001–2024)	96
4.3. Belgrad ve Tuna Metropolleri Arasında Karşılaştırmalı Analiz	96
4.3.1. Viyana	97
4.3.2. Budapeşte	98
4.3.3. Bratislava	99
4.3.4. Karşılaştırmalı genel değerlendirme	100
4.4. Belgrad Kıyı Alanlarının SWOT Analizi	103
4.5. Genel Yorum ve Gelişim Perspektifleri	104
5. SONUÇLAR	106
6. KAYNAKLAR	109
ÖZGEÇMİŞ	

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum „Kentsel Dönüşümün Lokomotifi Olarak Tuna ve Sava Nehirleri - Belgrad Kıyısının Gelişim Süreci” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

01/07/2025

Maja LUBURA

İmza

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

m : Metre

% : Yüzde

Kisaltmalar

BW : Belgrade Waterfront

GUP : Generalni Urbanistički Plan (Genel Kent Planı)

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

LP : Lineer Parkı

M.Ö : Milattan önce

M.S : Milattan sonra

MUM : Multi - Use Modules (Çok İşlevli Modüller)

PDR : Plan Detaljne Regulacije (Detaylı Düzenleme Planı)

PGR : Plan Generalne Regulacije (Genel Düzenleme Planı)

PPJLS : Prostorni Plan Jedinice Lokalne Samouprave (Yerel Yönetim Birimi Mekânsal Planı)

PPPPN: Prostorni Plan Područja Posebne Namene (Özel Amaçlı Alan Planı)

PPRS : Prostorni Plan Republike Srbije (Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı)

RP : Regionalni Plan (Bölgesel Mekânsal Plan)

TOD : Transit - Orient Development (Toplu taşımaya dayalı kentsel gelişim)

Vb. : Ve benzeri

WB : World Bank (Dünya Bankası)

WFD : Water Framework Directive (Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi)

WTOD: Waterfront Transit - Oriented Development (Kıyı Odaklı Toplu Taşımaya Dayalı Kentsel Gelişim)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Mekânsal plan türleri	8
Şekil 2.2. Kentsel plan türleri	9
Şekil 2.3. Liman gelişiminin tipik modeli - a) 1. aşama; b) 2. aşama	22
Şekil 2.4. Liman gelişiminin tipik modeli - a) 3. aşama; b) 4. aşama	23
Şekil 2.5. Wrenn'in kıyı kent tipolojileri	28
Şekil 2.6. HafenCity - kentsel dönüşüm ve kıyı şeridi dönüşümü	46
Şekil 2.7. Kop Van Zuid kıyısında modern yapılar	47
Şekil 2.8. Brooklyn Promenade'den görülen Manhattan ve Brooklyn Köprüsü	48
Şekil 2.9. Thames Nehri kıyısından Londra'nın dönüşen silüeti	49
Şekil 2.10. Seine nehri üzerindeki Paris plajı	50
Şekil 2.11. Guggenheim müzesi	50
Şekil 2.12. Marina Bay Sands bölgesinde sürdürülebilir dönüşüm	51
Şekil 2.13. Lujiazui finans bölgesi	52
Şekil 2.14. DonauCity - sürdürülebilir kıyı projesi	53
Şekil 2.15. Kopaszi Dam - rekreasyonel dönüşüm	54
Şekil 2.16. a) Sky Park; b) Eurovea Tower	55
Şekil 3.1. Belgrad GUP, 1923.	66
Şekil 3.2. Belgrad GUP, 1950.	67
Şekil 3.3. Belgrad GUP, 1972 - arazi kullanım planı	69
Şekil 3.4. Belgrad GUP, 1985 - arazi kullanım planı	70
Şekil 3.5. GUP 2021 - arazi kullanım planı	71
Şekil 3.6. GUP 2041 - arazi kullanım planı	72
Şekil 3.7. Belgrade Waterfront PPPN - arazi kullanım planı	74
Şekil 3.8. Lineer Park alanı için öngörülen arazi kullanım yapısı	75
Şekil 3.9. Dostluk Parkı - planlanan alan yapısı	76
Şekil 3.10. Donaukanal Bölgesi – Viyana	77
Şekil 3.11. Tuna kıyısında tanımlanan sekiz işlevsel gelişim bölgesi	78
Şekil 3.12. Bratislava kıyı dönüşüm alanları (B7, 52, E5)	79
Şekil 4.1. Belgrad kıyı alanı analiz bölgeleri	84
Şekil 4.2. Belgrade Waterfront dönüşümü (2001, 2009, 2024)	86
Şekil 4.3. Karađorđeva Caddesi'nin dönüşümü a) 2018; b) 2023	87

Şekil 4.4. Donji Dorćol’un dönüşümü a) 2001; b) 2024.....	89
Şekil 4.5. Donji Dorćol - Lineer Park (1. Etap): tasarım ve mevcut durum.....	90
Şekil 4.6. Dostluk Parkı’ndaki alan: a) geçmiş durum; b) mevcut durum	92
Şekil 4.7. Dostluk Parkı’ndaki alan: a) gelecek tasarımı; b) mevcut durum.....	93
Şekil 4.8. Belgrad kıyılarında kamusal/özel alan oranları (2001-2024).....	96

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Hoyle, Wrenn ve Mann’a göre kıyı alanlarının evrimi	25
Çizelge 2.2. Belgrad kıyılarının dönüşüm süreci: Modernleşmeden yatırıma	61
Çizelge 4.1. Belgrad kıyı alanlarının dönüşüm süreçlerinin karşılaştırmalı özeti	95
Çizelge 4.2. Kıyı alanlarının gelişiminin karşılaştırmalı gösterimi	102
Çizelge 4.3. Belgrad kıyı alanlarının SWOT analizi	103

1. GİRİŞ

21. yüzyıl şehirleri, sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, mekânsal düzenleme ve kimliğin korunması gibi pek çok zorlukla karşı karşıyadır. Bu karmaşık bağlam içinde, kıyı alanları hem stratejik hem de simgesel değer taşıyan bölgeler olarak giderek daha fazla ilgi görmektedir. Geçmişte ticaret, ulaşım, savunma ve sanayileşme gibi işlevlerle öne çıkan nehirler, günümüzde kentsel yenileme, toplumsal kapsayıcılık ve ekolojik denge açısından önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Kentsel kıyıların dönüşümü; mekânsal, sosyal, ekolojik, ekonomik ve siyasal boyutların iç içe geçtiği çok katmanlı bir süreçtir. Her şehir, tarihsel bağlamı, kurumsal yapısı ve kültürel birikimine göre bu süreçte farklı şekillerde yaklaşır.

Sava ve Tuna nehirlerinin birleştiği noktada yer alan Belgrad, bu bağlamda özel bir örnek teşkil etmektedir. Tarihi boyunca nehirlerin yakınında gelişen kent, bu su yollarının potansiyelinden her zaman tam anlamıyla faydalanmamıştır. Roma dönemi Singidunum'undan, Osmanlı ve Habsburg dönemlerine, oradan da günümüze kadar Belgrad büyümüş ve değişmiştir; ancak nehirlerin kentsel yaşam kalitesine katabileceği değer uzun süre göz ardı edilmiştir. Her ne kadar nehirler kentsel alanın bir parçası ve ulaşım ağının bir unsuru olmuşsa da, kültürel ve toplumsal açıdan taşıdıkları potansiyel yıllarca geri planda kalmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerin nehirlerle bakışında önemli bir değişim yaşanmıştır. Belgrad'da bu değişim, terk edilmiş kıyı alanlarının canlandırılması, kamusal alanların rolünün artırılması ve vatandaşların kentsel tasarıma daha fazla dâhil edilmesi çabalarında görülmektedir. Bu süreçte şehir, büyük ölçekli planlama girişimlerine sahne olmuş, yeni yönetim modelleri denenmiş ve yatırımcı çıkarları ile kamu yararı, kültürel miras ile mekânsal düzen arasında çeşitli çatışmalar yaşanmıştır.

Bu tez çalışmasının odak noktası, Belgrad kıyı alanlarının dönüşümünü planlama belgeleri, projeler ve kentsel politikalar üzerinden incelemektir. Genel Kent Planları, mekânsal planlar ve kalkınma stratejileri gibi belgelerin şehrin nehirlerle kurduğu ilişkideki rolü sorgulanmaktadır. Aynı zamanda „Belgrad Waterfront“, Savamala'nın yeniden canlandırılması, Linear Park ve Dostluk Parkı gibi somut projeler aracılığıyla fiziksel değişimin şehir yapısı, toplumsal ilişkiler ve kentsel kimlik üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Günümüzde kent ile nehir arasındaki ilişki yalnızca fiziksel bir bağlantı meselesi olmaktan çıkmış, sürdürülebilirlik, kültürel miras ve yurttaş katılımı gibi daha geniş boyutları kapsamaya başlamıştır. Nehir kıyıları, kamu ve özel alan, doğal ve yapay dokular, yerel kimlik ve küresel yatırımlar arasındaki görünmez sınırların yeniden tanımlandığı alanlara dönüşmektedir. Dünya genelinde birçok şehirde, nehir kıyıları bu dönüşümü simgeleyen yerler haline gelmiştir. Bu alanlar, değişen değerlerin ve çağdaş kent vizyonlarının yansıtıldığı fiziksel platformlardır. Bu nedenle, kıyı alanlarının planlanması yalnızca fiziksel bir müdahale olarak değil, aynı zamanda bir kentin geleceğe dair vizyonunun da bir göstergesi olarak görülmektedir.

Belgrad özelinde bu konu, tarihsel katmanlılık, siyasi geçiş süreci ve toplumsal parçalanma gibi dinamikler nedeniyle daha da karmaşık bir hal almaktadır. „Belgrade Waterfront“ gibi projeler, hem uzmanlar hem de genel kamuoyunda yoğun tartışmalara

neden olmuş; şehir kimliği, şeffaflık ve erişilebilirlik gibi konular gündeme gelmiştir. Buna karşılık, Lineer Parkı ve Dostluk Parkı gibi girişimler, kamuya açık, kapsayıcı ve kültürel olarak anlamlı alanlar yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu tez çalışması, özel çıkarlarla kamu yararı arasındaki çatışmaları, ayrıca sembolik anlamla fiziksel mekân kullanımı arasındaki dengeyi anlamaya çalışmaktadır. Kuramsal açıdan tez, kentsel yenileme, kent hakkı ve kültürel peyzaj gibi yaklaşımlara dayanmaktadır. Nehirler yalnızca doğal kaynaklar olarak değil, aynı zamanda anıların, anlamların ve toplumsal bağların taşıyıcısı olarak ele alınmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Belgrad'ın kendi nehirleriyle ilişkisini yeniden kurgulama ve bu süreçte yeni bir kimlik arayışı dikkat çekmektedir.

Ayrıca Belgrad'ın Tuna Nehri üzerindeki coğrafi konumu da büyük önem taşımaktadır. Tuna, Avrupa'da 10 ülkeyi birbirine bağlayan; bölgesel işbirliği, ticaret ve ulaşım açısından stratejik bir su yoludur. Tuna kıyısındaki büyük şehirlerden olan Viyana, Budapeşte, Bratislava ve Belgrad bu nehirle tarihsel bir bağ kurmuş, ancak kentsel kıyı alanlarını farklı şekillerde düzenlemiştir. Bu şehirlerin planlama yaklaşımlarının karşılaştırılması, Belgrad'ın konumunun daha geniş bir Avrupa bağlamında değerlendirilmesine olanak tanır.

Viyana, titiz bir planlama süreci ve kamusal katılım sayesinde Tuna kıyılarını erişilebilir kılmış ve farklı toplumsal gruplar için işlevsel mekânlar oluşturmuştur. Budapeşte ise tarihi mirasını korurken modern müdahaleleri de dengeli biçimde entegre etmeyi başarmıştır. Bratislava, daha sınırlı kaynaklara sahip olmasına rağmen, kamu yararını önceleyen ve çok ölçekli planlama ilkelerine dayanan stratejisiyle öne çıkmaktadır. Belgrad, geçiş süreci, toplumsal dağınıklık ve yatırımcı baskıları gibi nedenlerle farklı bir konumda olsa da, bu nedenle önemli bir karşılaştırma örneği sunmaktadır. Yapılan bu karşılaştırma, sadece farklılıkları ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Belgrad için en uygun kentsel kıyı modeli üzerine düşünmeyi de teşvik eder. Bu tez, söz konusu şehirlerdeki kıyı bölgelerinde uygulanan farklı yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Yeniden canlandırma, koruma, dönüştürme ve yeni kentsel alanlar yaratma gibi müdahale türleri bu incelemenin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, kültür, kimlik, hafıza ve toplumsal katılım gibi kavramların, nehir kıyılarının biçimlenmesindeki rolü de analiz edilmektedir. Bu bakış açısıyla Belgrad, yalnızca kendi yerel bağlamında değil; aynı zamanda Avrupa ve Tuna bölgesindeki diğer şehirlerle birlikte daha geniş bir perspektif içinde değerlendirilmektedir.

Araştırmanın yöntemi, plan belgeleri, strateji metinleri ve görsel materyallerin nitel analizine dayanmaktadır. Özellikle 1923 ile 2022 yılları arasındaki Genel Kent Planlar, Belgrad'ın kalkınma stratejisi ile birlikte Belgrade Waterfront, Lineer Parkı ve Dostluk Parkı projelerine ilişkin belgeler temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu belgeler, Belgrad'ın nehirlerle olan ilişkisini nasıl dönüştürmeye çalıştığını ve bu sürecin planlama belgelerinde nasıl görünür hâle geldiğini ortaya koyar.

Viyana, Budapeşte ve Bratislava şehirlerine ilişkin karşılaştırmalı analiz ise bu şehirlerin plan belgeleri, stratejileri ve projeleri üzerinden yürütülmektedir. Her şehir ayrıntılı biçimde ele alınmasa da, yapılan karşılaştırmalar; kamusal alanların organizasyonu, nehir ve kentsel doku arasındaki işlevsel entegrasyon, sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, kültürel kimlik ve hafıza ile katılım ve şeffaflık düzeyi gibi beş temel kriter doğrultusunda Belgrad'ın bölgesel konumunu daha iyi kavramamıza olanak tanımaktadır.

Bu tez, araştırma hedefleri doğrultusunda yapılandırılmıştır. Giriş bölümünü, ilgili literatürün değerlendirildiği kaynak taraması izlemektedir. Ardından yöntem ve materyal bölümü gelmektedir. Bulgular kısmında, Belgrad kıyılarındaki dönüşüm süreci incelenmekte ve seçilen şehirlerle karşılaştırmalı analiz yapılmaktadır. Son olarak, SWOT analiziyle mevcut durum ele alınmakta, sonuç bölümünde ise genel çıkarımlar ve geleceğe yönelik öneriler sunulmaktadır.

Bu yüksek lisans tezi, günümüz şehir kıyılarını şekillendiren karmaşık süreçleri anlamaya yönelik kapsamlı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Belgrad örneği üzerinden yapılan analizler ve Avrupa şehirleriyle gerçekleştirilen karşılaştırmalar sayesinde, sürdürülebilir kentsel planlama, mekânsal eşitlik ve nehirlerin günümüz şehirlerindeki yeri üzerine yürütülen tartışmalara somut katkılar sunulmaktadır. Böylece çalışma, hem kuramsal hem de pratik açıdan değer taşımakta, gelişim, kimlik ve kamusal çıkar arasında bir denge arayışına dikkat çekmektedir.

Bu tezin yazım sürecinde, ana dili Türkçe olmayan bir öğrenci olarak dilbilgisi ve yazım kurallarına uygunluk sağlamak amacıyla çeşitli dijital araçlardan yararlanılmıştır. İlk çeviri aşamasında Google Translate ve DeepL kullanılmış, ardından metnin dilsel tutarlılığı ve akademik üsluba uygunluğu açısından ChatGPT desteğiyle düzenlemeler yapılmıştır. Bu yazılımlar, hem anlama doğruluğunu artırmış hem de yazım sürecine katkı sağlamıştır.

2. KAYNAK TARAMASI

Bu çalışmanın literatür taramasının amacı, Tuna ve Sava nehirlerinin Belgrad kıyılarındaki şehirleşme ve dönüşümdeki rolünü anlamak için teorik ve analitik bir çerçeve sunmaktır. Bu bölüm, kıyı boyunca alan planlaması, ekolojik potansiyel, kültürel ve tarihi anlam ile kentsel gelişim stratejileriyle ilgili temel soruları ele alacaktır. Literatürün sistematik analizi yoluyla, bu çalışma, Tuna ve Sava nehirlerinin şehirleşmesine yönelik çağdaş yaklaşımları tanımlayacak ve Avrupa ile dünya şehirlerinden diğer örneklerle karşılaştıracaktır.

Bu bölümde, ilk olarak Sırbistan Cumhuriyeti'ndeki planlama sistemi analiz edilecek, planlama belgelerinin hiyerarşisi, yasal çerçeveler ve bir alanın gelişimini tanımlayan düzenlemeler özel olarak vurgulanacaktır. Ardından, Belgrad kıyılarının gelişimiyle ilgili önemli kurumsal aktörler ve özgül planlar tartışılacaktır. Nehirlerin, kentleşme sürecindeki rolü incelenecek, bu noktada nehirlerin, şehirlerin şekillenmesindeki ve ekonomik sürdürülebilirlikteki tarihsel ve güncel rolü ele alınacaktır. Sonraki bölümde, Tuna ve Sava nehirlerinin doğal ve ekolojik değerleri üzerinde yoğunlaşılacak, bu nehirlerin jeomorfolojik yapısı analiz edilecek ve yoğun şehirleşme sırasında bu kaynakların sürdürülebilir yönetimiyle ilgili zorluklar tartışılacaktır.

Bir sonraki literatür taraması bölümü, Tuna ve Sava nehirlerinin kültürel ve tarihi önemini ele alacak, bu nehirlerin şehirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimi üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Bu bölüm, nehirlerin yerleşimlerin kimliğini nasıl şekillendirdiği ve topluluklar arasında sosyal, ticari ve kültürel bağların nasıl geliştiğiyle ilgili olacaktır. Ardından, Tuna ve Sava kıyılarının dönüşümü üzerine bir bölüm yer alacaktır. Bu bölümde, kıyıların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve kentsel ortamlarda kıyıların canlandırılmasına yönelik modeller incelenecektir. Literatür taramasının son bölümü ise, Belgrad'ı Tuna ve Sava nehirlerinin birleşim noktası olarak ele alacaktır. Bu bölüm, Belgrad'ın kıyı gelişimi bağlamındaki tarihsel ve güncel rolünü açıklayacak ve nehirlerin kentsel alana entegrasyonu için potansiyel ve önemli projeler tartışılacaktır.

Literatür taramasının yapısı, nehirlerin ve bunların kentsel gelişim ve dönüşüm üzerindeki etkilerinin tüm yönlerini değerlendirmeye yardımcı olacaktır. Bu bölümler aracılığıyla sistematik bir yaklaşım, bu tezdeki ileri düzey analiz ve araştırma için temel oluşturacaktır.

2.1. Sırbistan Cumhuriyeti'ndeki Mekânsal Planlama ve Yönetim Sistemi

Mekân ve kent planlaması, özellikle kıyı alanlarının şehirleşmesi söz konusu olduğunda, modern şehirlerin gelişimi için temel araçlardan biridir. Sırbistan'da, planlama sistemi, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki yönetimlerin mekân gelişimini etkileyen strateji ve kuralları belirlediği hiyerarşik bir organizasyon temeline dayanmaktadır. Bu sistemin amacı, kentsel ve doğal alanların uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamaktır. Ancak, pratikte, özellikle kamu ve özel çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamak, aynı zamanda ekolojik dengenin korunmasını temin etmek gerektiğinde, bu planların uygulanmasında sıkça zorluklar yaşanmaktadır.

Sırbistan'daki mekân ve kentsel planlaması, toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak belirlenmiş açık siyasi yönergeler üzerine inşa edilmelidir. Planlama süreci sadece mevcut zorlukların çözülmesine odaklanmamalıdır, aynı zamanda gelecekteki gelişmeleri, mevcut kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağlayarak yönlendirecek bir yaklaşımı da içermelidir. Bu alandaki tüm faaliyetler, kişisel görüşlerden ziyade yasal belgelere dayalı belirli kurallar çerçevesinde yürütülmeli ve karar alma sürecinin temelini oluşturmalıdır. Toplumsal olarak önemli olan mekân planlaması, tüm yönetim seviyelerinin işbirliğini gerektirmektedir; merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerin birlikte çalışması, mekân gelişiminin kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için gereklidir (Đokić vd. 2023).

Mekansal planlamanın tarihsel gelişimi, farklı sosyo - ekonomik ve politik bağlamlara bağlı olarak üç temel döneme ayrılmaktadır. Her bir dönem, planlama anlayışı, yöntemleri ve uygulama süreçleri açısından belirgin özellikler taşımakta olup, mekansal politika ve stratejilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemler sırasıyla sosyalist planlama dönemi (1945 - 1989), sosyalist sonrası geçiş dönemi (1989 - 2000) ve durağanlık dönemi (2000 - günümüz) olarak sınıflandırılmaktadır (Perić ve Miljuš 2017).

- Sosyalist Planlama Dönemi (1945 - 1989):

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Yugoslavya'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısında köklü dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönemde mekansal planlama, kalkınma politikalarının temel bileşeni haline gelmiş ve Yugoslavya'nın mekansal gelişimi birçok araştırmacı tarafından „altın çağ“ olarak nitelendirilmiştir. Planlama süreci, katılımcı bir yaklaşım benimseyerek, yalnızca uzmanlar (şehir plancıları, mimarlar, coğrafyacılar, mühendisler vb.) tarafından değil, aynı zamanda halkın da belirli düzeyde karar alma süreçlerine dahil olduğu bir sistem olarak şekillenmiştir. Şeffaf ve sistematik bir planlama anlayışının benimsendiği bu dönemde, mekansal gelişim süreçleri merkezîyetçi politikalar çerçevesinde yürütülmüştür (Perić ve Miljuš 2017).

- Sosyalist Sonrası Geçiş Dönemi (1989 - 2000):

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından, Sırbistan, ekonomik ve kurumsal dönüşüm sürecine girmek zorunda kalmıştır. Ancak, bu dönemde siyasi istikrarsızlık karar alma süreçlerinde baskın hale gelmiş, mekânsal planlama anlayışı önemli ölçüde değişime uğramıştır. Sosyalist planlamanın temel ilkelerinden biri olan bütünleşik planlama yaklaşımı zayıflamış, özellikle bölgesel düzeyde sistematik mekânsal yönetim sağlanamamıştır (Nedović Budić vd. 2012).

1996 yılında, yaklaşık 30 yıl aradan sonra ilk Sırbistan Mekânsal Planı kabul edilmiştir. Bu plan, demokratik bir ortamda onaylanan ilk ulusal mekânsal plan olmasına rağmen (Vujošević 2010), yerel, bölgesel ve ulusal yönetimler arasındaki dikey koordinasyonun en düşük seviyeye ulaşmasına engel olamamıştır (Vujošević 2003). Öte yandan 1990'lı yıllarda özel yatırımcıların mekânsal gelişimde belirleyici aktörler haline gelmesiyle birlikte, karar alma süreçleri şeffaflığını yitirmiş ve kamu yararı ikinci plana itilmiştir (Vujošević vd. 2012; Zeković vd. 2015). Uzman topluluğunun ve vatandaşların mekânsal planlamaya katılımı büyük ölçüde sınırlanmış, bu da planlamacıların

önerilerinin merkezi yönetim tarafından göz ardı edilmesine neden olmuştur (Perić 2016b).

- Durağanlık Dönemi (2000 - günümüz):

Sırbistan'ın yakın tarihi 2000 yılının sonunda üçüncü önemli dönüm noktasına ulaştı. Bu dönemde otoriter yönetim yerini demokratik yollarla seçilmiş bir yönetime bıraktı ve böylece Sırbistan'da elli yılı aşkın süredir bastırılan çoğulcu bir siyasi kültürün başlangıcı gerçekleşti. Bunu takiben, siyasi ve idari yetkiler yerel düzeylere geri kaydırılmaya başlandı (Nedović Budić ve Cavrić 2006). Sonuç olarak, mesleki planlama yaklaşımı, sosyalist dönemden bu yana büyük ölçüde değişmeden kalmıştır. Uzmanlık anlayışı hâlâ, mekânsal gelişim alanında serbest piyasa taleplerini göz önünde bulundurmeyen kapsamlı bir planlama modeline dayanmaktadır (Vujošević ve Nedović Budić 2006). Bu modele göre, planlamacılar kamu yararını teşvik etmeyi amaçlamakta ve bunu devlet kurumlarıyla yakın işbirliği içinde gerçekleştirmektedirler. Ancak, piyasa odaklı bir ekonomiye geçiş sürecindeki bir toplumda, planlamacılar yeni sosyo-ekonomik yapının karmaşıklığını anlamakta zorlanmaktadır (Maruna 2015). Planlama sürecinde genellikle teknik disiplinlere ve mühendislik yetkinliklerine odaklanırken beşerî bilimlere yeterince önem verilmemektedir. Planlama pratiği açısından bakıldığında, günümüz planlamacılarının artık yalnızca kendi uzmanlık alanlarına dayalı olarak plan oluşturma konusunda tek yetkili olmadıklarını kabul etmeleri gerekmektedir. Aksine, özel sektör ve sivil toplum da dâhil olmak üzere diğer paydaşların da meşru çıkarları bulunmaktadır (Perić ve Maruna 2012).

Ayrıca, devlet kurumları ile özel sektör arasındaki dinamikler, mekânsal planlamayı şekillendirmeye devam etmektedir. Demokratik dönüşümün ilk yıllarında, siyasi figürler ile yerel iş dünyası liderleri arasında güçlü bağlantılar kurulmuşken, günümüzdeki yönetim giderek daha fazla yabancı yatırımcılarla işbirliği yapmaktadır. Bu durum çoğu zaman bütüncül kentsel gelişim yerine belirli ekonomik çıkarların öncelik kazanmasına neden olmaktadır (Lazarević Bajec 2009; Perić 2016a). Kamu girişimleri, özellikle yaratıcı endüstride ve yeni yasal reformların desteğiyle ivme kazanmaya başlamış olsa da, hâlâ yeterli yapısal düzene sahip değildir. Vatandaşlar çoğunlukla pasif bilgi alıcıları olarak kalmakta ve sivil toplumun kentsel planlama süreçlerindeki varlığı genellikle sınırlı olmaktadır (Perić ve Maruna 2012; Cvetinović vd. 2017).

2.1.1. Mekânsal ve kentsel planlama hiyerarşisi

Sırbistan'da mekânsal planlama, farklı yönetim seviyelerinde kalkınma hedeflerinin uyumlaştırılmasını sağlayan çok katmanlı bir sistem çerçevesinde yapılandırılmıştır. En üst düzeyde, ulusal ölçekte belirlenen mekânsal gelişim stratejileri, alt planlama belgeleri için çerçeve oluşturmaktadır. Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı, ülke genelindeki mekânın düzenlenmesine yönelik uzun vadeli stratejik ilkeleri belirlemekte ve tüm alt düzey planların temelini oluşturmaktadır. Bu plan, ülke çapında mekânsal yönetim süreçlerinin stratejik bir yaklaşımla ele alınmasını sağlamaktadır.

Zakon o planiranju i izgradnji (Planlama ve İnşaat Kanunu)'nun 10. maddesine (2009) göre mekânsal ve kentsel planlama sisteminde aşağıdaki belge türleri tanımlanmıştır:

- (i) Plan belgeleri (Mekânsal ve Kentsel Planlar);
- (ii) Planların uygulanmasına yönelik belgeler;
- (iii) Kentsel - teknik belgeler;
- (iv) Sırbistan Cumhuriyeti Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Stratejisi;
- (v) Ulusal Mimarlık Stratejisi.

Mekânsal ve kentsel planlar arasındaki temel fark, ele aldıkları alanın büyüklüğü ve planların detay düzeyidir. Mekânsal planlar, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimini yönlendiren ve doğal ile kültürel mirasın korunmasını amaçlayan stratejik belgelerdir. Daha geniş coğrafi alanları kapsamakta ve kentsel yayılmanın kontrol altına alınması, doğal değerlerin korunması ve mekânsal gelişimin yönlendirilmesi açısından temel işlev görmektedir (Slavković vd. 2022). Buna karşın, kentsel planlar daha dar alanları kapsamakta olup, yerleşim yerlerinin (kent ve belediyeler) iç düzenlemelerine odaklanan daha ayrıntılı planlardır¹. Bu belge türlerinin sınıflandırılması ve kapsamı, Planlama ve İnşaat Kanunu'nun 11. maddesi (2009) ile açıkça tanımlanmıştır (Zakon o planiranju i izgradnji 2009, m. 11):

Mekânsal Planlar:

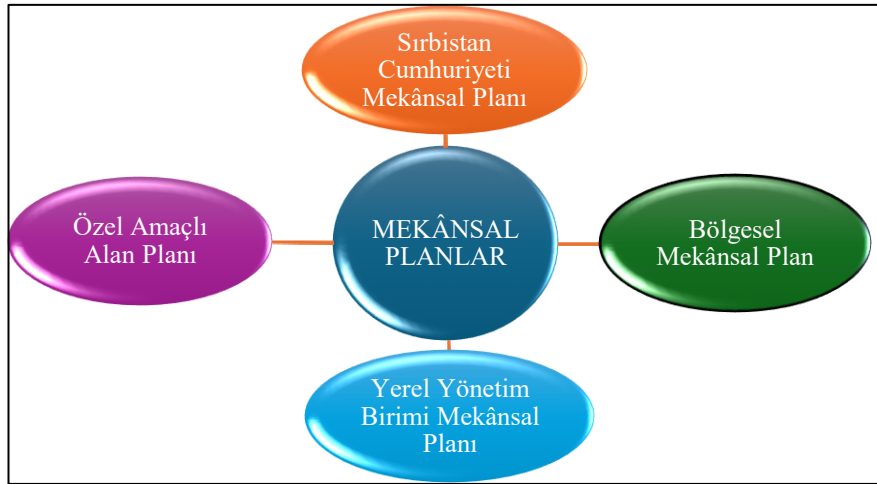
- (i) Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı (PPRS);
- (ii) Bölgesel Mekânsal Plan (RP);
- (iii) Yerel Yönetim Birimi Mekânsal Planı (PPJLS);
- (iv) Özel Amaçlı Alan Planı (PPPPN).

Kentsel Planlar:

- (i) Genel Kent Planı (GUP);
- (ii) Genel Düzenleme Planı (PGR);
- (iii) Detaylı Düzenleme Planı (PDR).

Şekil 2.1. ve 2.2'deki, mekânsal planların genel sınıflandırması ve kentsel planların en kapsamlı olandan en detaylıya kadar olan türleri görülmektedir.

¹ Sırbistan Cumhuriyeti'nin Toprak Organizasyonu Hakkında Kanunu'na göre (Republika Srbija 2007), belediye bir veya birden fazla yerleşim birimini kapsayan, en az 10.000 nüfusa sahip ve yerel özerkliğin temel düzeyde uygulandığı idari birimdir. Kent ise, en az 100.000 nüfusa sahip olan, geniş bir bölge için ekonomik, idari, coğrafi ve kültürel merkez niteliği taşıyan ve daha gelişmiş altyapıya sahip bir yerel yönetim birimidir.

Şekil 2.1. Mekânsal plan türleri (Maja L.)

Sırbistan’ın kentsel ve mekânsal planlama hiyerarşisinin çok düzeyli yapısı, planların seviyeler arası uyumunu mümkün kılarak mantıklı ve maliyet açısından verimli bir mekânsal gelişimin sağlanmasına olanak tanımaktadır. Yerel düzeyde yapılan müdahaleler, daha üst düzeylerde belirlenen önemli hedeflerin hayata geçirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu hedefler, kentsel ve mekânsal planlamanın üç temel organizasyon düzeyinde şekillenmektedir (Stajić 2016):

Ulusal düzey

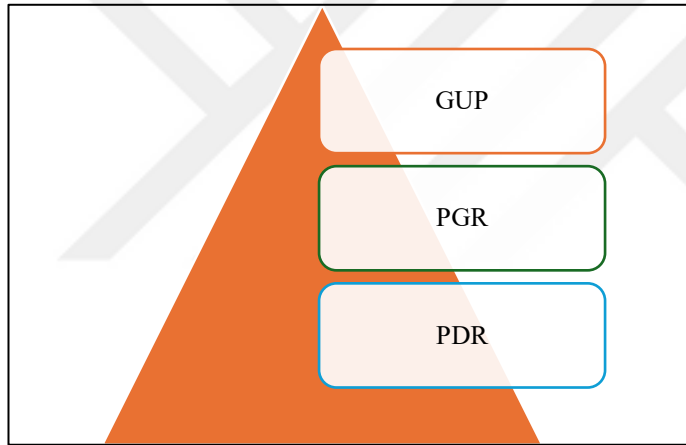
Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı, ulusal düzeyde mekânın gelişimi ve organizasyonuna ilişkin temel ilkeleri tanımlamaktadır. Bu belge, bölgesel mekânsal planlar ve yerel yönetim birimlerinin planları gibi alt düzey planların hazırlanmasına yön vermektedir. Aynı zamanda, belirli coğrafi veya idari alanları kapsamakta ve her bölgenin ihtiyaçları ve özellikleri doğrultusunda stratejik yönelimler sunmaktadır. Sırbistan’ın mekânsal düzenlemesi, doğal kaynakların korunması, mekânın geliştirilmesi ve kentsel yayılmanın denetlenmesi gibi temel hedefleri içermektedir. Bu düzeyde ayrıca ulaşım, ekoloji ve turizm gibi kilit sektörlerle ilişkili sürdürülebilir kalkınma stratejileri geliştirilmektedir. Ulusal planlar, alt düzey bölgesel ve yerel planların hazırlanması için bir çerçeve sağlayarak bu planların uygulanmasının temelini oluşturmaktadır (Stajić 2016).

Bölgesel düzey

Bölgeler ve idari alanlara ilişkin mekânsal planlar, ulusal ve yerel planlama arasında ara bir düzeyi temsil etmektedir. Bu planlar, bölgesel özellikler ve ihtiyaçlar dikkate alınarak hazırlanmakta; böylece genel stratejik çerçeve ile yerel özgünlükler arasında bağlantı kurulmaktadır. Bölgesel düzeyde, önemli kentsel alanların gelişimi ile doğal kaynakların ve ekosistemlerin korunmasına yönelik ilkeler oluşturulmakta; özellikle kentsel alanlarla doğal çevre arasında sürdürülebilir ilişkilerin kurulmasına odaklanılmaktadır (Stajić 2016).

Yerel düzey

Yerel yönetim birimlerinin mekânsal planları, şehirlerin ve kasabaların uzun vadeli gelişiminin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu planlar, daha ayrıntılı kentsel planların oluşturulmasına temel teşkil etmektedir. Bu kapsamda; GUP, PGR ve PDR gibi planlar hazırlanır. GUP, yerleşim alanlarının temel mekânsal organizasyonunu belirler, farklı kullanım alanlarını tanımlar ve alt planların oluşturulmasına zemin hazırlar. PGR, inşaat alanlarının ve yapılaşma kurallarının daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmesine odaklanır; PDR ise kentin belirli bölgelerine yönelik en ayrıntılı kentsel gelişim düzenlemelerini içerir ve bu düzenlemeler, yapı ruhsatı süreçlerinde doğrudan uygulanmaktadır. Bu düzeyde hazırlanan planlar; arazi kullanım kuralları, altyapı gelişimi, kültürel ve tarihî mirasın korunması ile doğal alanların güvence altına alınması gibi unsurları açık bir şekilde tanımlamaktadır. Yerel planlar, kent yaşamının çeşitli yönleri - yapılaşma, ulaşım, yeşil alanlar ve diğer kentsel unsurlar - üzerinde doğrudan etkili olmakta ve vatandaşların günlük yaşamını şekillendirmektedir (Stajić 2016).

Şekil 2.2. Kentsel plan türleri (Maja L.)

Mekânsal planların yatay ve dikey koordinasyonu

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, planlama düzeninin en önemli ilkelerinden biri yatay ve dikey koordinasyondur. Mekânsal planlamada yatay koordinasyon, belirli bir bölgenin gelişiminin, o alana etki eden toplumsal, ekonomik, ekolojik ve politik yönlerle uyumlu hale getirilmesini ifade eder. Plan oluşturulurken, planlanan alanın komşu bölgelerle nasıl bir bağlantı kuracağı, topluluğun daha geniş çıkarlarını karşılayan fonksiyonel ve uyumlu bir bütünün oluşturulabilmesi için dikkate alınması gereken önemli bir faktördür (Zakon o planiranju i izgradnji 2009; Stajić 2016).

Dikey plan koordinasyonu, farklı seviyelerdeki mekânsal planlar arasında tutarlılığın sağlanmasını temin eder (Slavković vd. 2022). Ulusal düzeyde belirlenen ilkeler ve yönergeler, bölgesel ve yerel düzeylerde detaylandırılır ve üst düzey planlarla alt düzey planlar arasındaki hiyerarşi dikkate alınır. Örneğin, GUP Belgrad, RP tarafından verilen yönergelere dayanır, oysa PDR, daha küçük ölçekli belirli kentsel unsurları

tanımlar. Alt düzey planların üst düzey planlarla uyumlu olması önemli olsa da, bu durum kelimesi kelimesine bir kopyalama anlamına gelmez; temel yönergelerin, yerel koşullara uygun olarak uyarlanması gerekmektedir (Zakon o planiranju i izgradnji 2009; Stajić 2016).

Bu tür planlama, kentlerin ve yerleşim yerlerinin düzenli ve öngörülebilir gelişimini destekleyerek, stratejik hedefler, vatandaşların gerçek ihtiyaçları ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı arasında bir denge sağlar. Ancak, pratikte bu ilkelerin uygulanması sırasında, özellikle farklı yönetim düzeyleri arasındaki iletişim ve planlarla ilgili karar alma sürecine halkın dahil edilmesi konusunda sıkça zorluklar yaşanmaktadır.

2.1.2. Hukuki çerçeve ve kıyı alanlarının planlamasında düzenlemeler

Sırbistan'daki hukuki çerçeve, nehirler ve nehir kenarlarının planlanmasında doğal kaynakların ve alanların sorumlu bir şekilde yönetilmesine temel sağlamaktadır. Bu, şehir inşaatları ile çevresel koruma arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır. Sistem, nehirlerin yanındaki alanların nasıl yönetileceğini belirleyen yasaları, stratejileri ve kuralları içerir, bu yönetim ekolojik, toplumsal ve ekonomik faktörleri göz önünde bulundurarak yapılır. Bu nedenle, kıyı alanlarının geliştirilmesi durumunda su, kıyılar ve doğal kaynaklarla ilgili özel koruyucu düzenlemeler ile bu alanların kentsel kullanımı için belirli koşullar geçerli olacaktır.

Nehirler ve nehir kenarlarının sorumlu bir şekilde planlanması, Sırbistan'daki hukuki çerçevenin, doğal kaynakların ve yaşam alanlarının akıllıca kullanımına temel sağlamak üzere olup olmadığına bağlıdır. Bu, çevresel koruma ile kentsel gelişim arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır. Ekolojik, toplumsal ve ekonomik değişkenler göz önünde bulundurularak sistem, nehirlerin yanındaki alanların nasıl yönetileceğini belirleyen yasaları, politikaları ve kuralları kapsar. Buna göre, su, kıyılar ve doğal kaynaklarla ilgili koruyucu düzenlemeler ile bu alanların kentsel kullanımı için koşullar, kıyı alanlarının geliştirilmesinde geçerli olacaktır. Bu bağlamda uygulanan en önemli yasalar ve düzenlemeler şunlardır:

Planlama ve İnşaat Kanunu

Planlama ve İnşaat Kanunu, Sırbistan Cumhuriyeti'nde kentsel ve mekânsal planlama alanındaki ana yasadır. Bu kanun, mekân yönetimiyle ilgili tüm temelleri düzenler, örneğin mekânsal ve kentsel planların oluşturulması ve uygulanması için prosedürleri, ayrıca inşaat yatırımlarıyla ilgili yasaları içerir (Zakon o planiranju i izgradnji 2009).

Kanun, özellikle nehir kıyılarındaki alanlar olmak üzere, kent merkezlerinin ve onların kırsal çevrelerinin gelişimine odaklanmaktadır ve bu alanlarda güvenlik ile sürdürülebilir kalkınmaya büyük önem verir. Planlama ve İnşaat Kanunu, Belgrad'daki Sava ve Tuna nehri kıyıları ile ilgili olarak, su kaynaklarını koruma ve ekolojik faktörleri göz önünde bulunduran kentsel planlama belgelerinin hazırlanmasını zorunlu kılar. Bu sorumlu yaklaşım, yasanın kentsel gelişim planlarının oluşturulmasına ve kıyı bölgelerinin korunmasına yönelik süreçlere yardımcı olmasını sağlar, aynı zamanda

çevresel koruma, altyapı ihtiyaçları ve halkın talepleri gibi kurumsal gereksinimlere uygun hareket edilmesini sağlar (Zakon o planiranju i izgradnji 2009).

Bunun yanı sıra, yasa, öncelikle kıyı bölgeleriyle ilgili olmak üzere, kamu ve özel arazilerin kullanımına ilişkin ilkeleri belirler ve aşırı urbanizasyonun bu alanlarda engellenmesi gerektiğini vurgular; ayrıca kentsel izinlerin verilmesini düzenler ve kentsel planlama ile ilgili olarak bakanlıklar ve yerel yönetimlerin sorumluluklarını belirtir. Kentsel planlama, aynı zamanda, Su Kanunu ve Çevre Koruma Kanunu gibi diğer yasalarla da bağlantılıdır, bu yasalar kıyı bölgelerinin kullanımına dair yönergeler sunar ve bu alanların ekolojik sürdürülebilirliğini dikkate alır. Planlama ve İnşaat Kanunu, nehir kenarlarında modern kentsel projelerin gelişmesini sağlayarak, Belgrad şehri tarafından belirlenen kıyı alanlarının doğal kaynaklarını koruma imkânı tanımaktadır. Ekolojik kaynakları tehlikeye atmadan sürdürülebilir bir gelişim için yasa, özellikle genel kentsel planlar ve kıyı alanlarının korunması ve rehabilitasyonu için diğer önlemlerin hazırlanmasını zorunlu kılar (Zakon o planiranju i izgradnji 2009).

Su Kanunu

İçsel olarak tutarlı düzenlemeler, su kaynakları kullanımını, kıyı alanlarının kullanımını ve su koruma önlemlerini geliştirerek Sırbistan'daki kıyı gelişimini düzenleyen tutarlı bir model oluşturuyorsa, bu, Su Kanunu ile gerçekleştirilmektedir. Bu kanun, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine göre, entegre su yönetimi kavramını benimsemektedir; bu da su kaynaklarının rasyonel kullanımı ve korunmasını ifade etmektedir. Kıyı bölgeleri, Belgrad'daki Sava ve Tuna nehirlerinin kıyıları gibi, çevresel ve mekansal planlama mevzuatına uygun şekilde düşünülerek kullanılmaktadır (Zakon o vodama 2010).

Su kanunun bir diğer önemli yönü ise kıyı alanlarının yönetimidir. Ekosistem koruma, sel öncesi tedbirler ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı bağlamında uygun yönetim teşvik edilmektedir. Düzenlemeler, kıyı bölgelerinde beklenmedik inşaat müdahalelerini kontrol etmek için planlama kılavuzları belirlemektedir. Kıyı alanlarının kiralanması mümkündür, ancak çevresel korumayı garanti altına alan çok belirli düzenlemelere dayalı olarak yapılmaktadır. Kanun ayrıca, su yönetiminin havza bazında planlar ve stratejilerle planlanmasının önemini vurgulamaktadır. Belgrad, Sava ve Tuna nehirlerinin su alanlarını kapsadığı için, suyun korunması ve kullanımına yönelik planlar, kentsel ve mekansal planlama önlemleriyle uyumlu olmalıdır. Sel koruma planları ve diğer tehlike azaltma planları da kıyı kullanımını yönetmektedir, bu tür alanlardaki inşaat ve altyapı müdahalelerinin düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Zakon o vodama 2010).

Temelde, bu kanun, Belgrad kıyısının gelişimini düzenleyen temel sınırlamalar ve yönergeler sunmaktadır. Bu tür düzenlemelerin, bazı Tuna nehri şehirlerindeki karşılaştırmalarla sürdürülebilir kentsel kalkınma açısından anlaşılması muhtemeldir (Zakon o vodama 2010).

Çevre Koruma Kanunu

Çevre Koruma Kanunu, Belgrad kıyısının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, kaynak yönetimi ve ekolojik değerlerin korunması çerçevesinde urbanize edilmesine yönelik

temel ilkeleri atmıştır. Bu kanuna göre çevre koruma, bütünsel olarak ele alınmalıdır; yani, mekansal ve kıyı geliştirme gibi diğer tüm politikalarla birlikte dikkate alınmalıdır. Bu kanun, kıyı alanlarını, doğal değerleri koruyarak ve kirliliği ve ekosistemin bozulmasını önleyerek, şehircilik alanında yönetmektedir. Kanuna göre, kıyı, kamuya ait doğal bir değer olup, uzun vadede korunmalıdır. „Kirlletici öder“ ilkesinin özü, ekolojik dengeyi bozan her gerçek veya tüzel kişinin, etkilenen alanların rehabilitasyonu ve restorasyonu ile ilgili maliyetleri paylaşmasını öngörmektedir (Zakon o zaštiti životne sredine 2004).

Kanun ayrıca, şehir planları ve projelerinin çevresel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda yönergeler sunmaktadır. Bu gereklilik doğrultusunda, Belgrad kıyısındaki herhangi bir önemli altyapı ve inşaat girişimi çevresel denetimden geçmelidir. Çeşitli kanunlar, ekonomik büyümenin su yollarını, biyolojik çeşitliliği ve hava kalitesini tehlikeye atmadığından, yeşil altyapı ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını teşvik etmektedir. Özel planlama önlemleri açısından, kanun, çevreyi değiştirebilecek her türlü mekansal ve şehir planı için stratejik çevresel etki değerlendirmesini şart koşturmaktadır. Bu bağlamda, Belgrad kıyısının beklenen şehirleşmesi sırasında kıyı kullanımlarındaki değişiklikler, bölgenin doğal ve kültürel niteliklerini teşvik edecektir (Zakon o zaštiti životne sredine 2004).

Bu düzenlemelerle, Belgrad'daki nehir kenarındaki şehir gelişiminde kabul edilebilir davranışlarla ekolojik olarak zararlı davranışlar arasındaki temel tanımlar yapılmaktadır. Bu tür düzenlemelerin uygulanmasını izlemek ve diğer Tuna Nehri şehirlerinde bu yaklaşımları takip etmek, gelişim ihtiyacı ve çevre koruma arasında denge sağlayan yaklaşımları belirleyecektir (Zakon o zaštiti životne sredine 2004).

Sırbistan Cumhuriyeti'nin 2034'e kadar Su Kaynakları Yönetim Stratejisi

Sırbistan Cumhuriyeti'nin 2034'e kadar Su Kaynakları Yönetim Stratejisi, su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve kullanımı ile ilgili uzun vadeli yönelimleri belirleyen önemli bir stratejidir. Bu strateji, Belgrad'daki Tuna ve Sava nehirlerini de kapsayarak, su kaynakları yönetimini sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile birleştirir ve entegre planlama ile su ekosistemlerinin korunmasına vurgu yapar (Vlada Republike Srbije 2017).

Stratejinin ana hedefi, su rejimini korumak ve iyileştirmektir. Bu bağlamda, su kaynakları korunmalı, kirlilik önlenmeli ve sel ve erozyon gibi olumsuz etkiler en aza indirgenmelidir. Düzenlemeler, Sava ve Tuna nehir sistemlerinde Belgrad kıyısının yönetimini düzenler ve kentsel müdahalelerin su koruma ve yönetim planlarıyla uyumlu olması gerektiğini belirtir. Strateji, su yönetimi önlemleri olarak su yolu düzenlemesi için kanallar, sel savunma yapıları inşası ve daha iyi su kalitesi için atık su arıtma tesislerinin iyileştirilmesi gibi önlemleri vurgular (Vlada Republike Srbije 2017).

Stratejinin Avrupa standartları ile en iyi uyumu, özellikle önemlidir çünkü bu, su kaynakları yönetimi konusundaki meseleleri AB direktifleri ile kademeli olarak uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir çerçeve olarak hizmet etmelidir. Bu nedenle, Belgrad'daki tüm kıyı gelişim projelerinin – ister konut, ticaret, ister altyapı projeleri olsun - en yüksek çevresel standartlara ve tekniklere uygun olması gerekecektir. Ayrıca, bu projelerin finansmanını yerel ve uluslararası kanallar aracılığıyla sağlamak kritik öneme sahip

olacaktır; bu da nehirler üzerindeki büyük kentsel girişimlerin daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için gereklidir (Vlada Republike Srbije 2017).

Doğa Koruma Kanunu

Doğa Koruma Kanunu, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların ve peyzaj özelliklerinin korunmasını sağlamak için gerekli yasal temeli belirler ve Belgrad'ın kıyı şeridi gelişimini etkiler. Sava ve Tuna nehirlerinin kıyı alanlarının planlanmasında, ekonomik ve sosyal kalkınma planlarının sürdürülebilir kaynak kullanımı ve ekosistem koruma ile uyumlu olmasının sağlanması önemlidir (Zakon o zaštiti prirode 2009).

Ekolojik açıdan önemli alanların, doğal habitatların ve nehir ekosistemlerinin korunması, bu yasaların ana ilgi alanlarından birini oluşturur. Belgrad'ın kıyı bölgeleri, özel koruma kuralları ile tanımlanan geniş bir ekolojik ağın parçasıdır ve bu alanlarda planlama ve inşaat için hükümler getirilmiştir. Bu alanlarda herhangi bir kentsel gelişim, doğa koruma üzerindeki etkisi açısından değerlendirilmelidir. Yani, Sava ve Tuna nehirlerinin kıyılarındaki faaliyetler, doğal çevreye mümkün olan en az müdahale ile yapılmalıdır (Zakon o zaštiti prirode 2009).

Korunan kıyı alanları, doğa korumanın operasyonel olarak planlama belgelerine ve kıyı alanlarını etkileyen projelere entegre edilmesini sağlamak için entegre koruma ilkelerini de içermelidir. Bunlar arasında yeşil alanların korunması, nesli tehlike altında olan türlerin korunması ve nehir kenarındaki zararlı kullanımların sınırlandırılması yer almaktadır. Bu nedenle, yasa, su yasası ve çevre koruma yasası gibi diğer ulusal yasaları tamamlayarak sürdürülebilir kalkınma için daha fazla standart getirmektedir (Zakon o zaštiti prirode 2009).

Kamu Mülkiyeti Kanunu

Kamu Mülkiyeti Kanunu, kamusal amaçlarla kullanılacak ve devlet, belediyeler ve diğer kamu kurumları tarafından sahip olunan tüm mülkleri düzenler. Bu tür mülkler, yasal süreçlere tabi olmadan satılamaz, özelleştirilemez veya özel kuruluşlara devredilemez. Kamu mülkü, toplumun çıkarlarına hizmet eder ve kamu hizmetleri, altyapı ve doğal ve kültürel kaynakların korunmasını içerir. Bu kanun, bu tür varlıkların bakımını, kullanımını ve korunmasını sağlamak için mülk yönetim sistemini tanımlar. Ayrıca, belirli koşullar altında ve yetkili makamların onayı ile kamu mülklerinin kiralanması veya kullanılması mümkündür. Bu düzenlemeler, özellikle altyapı ve kıyı bölgeleri ile ilgili kentsel projelerde, kamuya ait önemli arazilerin toplum çıkarlarına uygun şekilde kullanılmasını sağlar (Zakon o javnoj svojini 2011).

2.1.3. Belgrad kıyının ilgili mekânsal ve kentsel planları

Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı

Sırbistan Cumhuriyeti'nin 2021 - 2035 Dönemi İçin Mekânsal Planı (PPRS), ulusal mekansal planlamanın en önemli stratejik planıdır. Bu plan, özellikle Tuna ve Sava nehirleri gibi büyük nehir kenarlarının kentleşmesini yönetirken, kentsel ve kırsal alanların gelişimini uzun vadeli yönergelerle belirlemek için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, PPRS, Belgrad'ı Sırbistan'ın ana kentsel merkezi olarak kabul etmekte ve kıyı

alanlarına müdahale gerekliliğini vurgulamaktadır. Belgrad, özellikle kıyı şeridiyle ilgili olarak önemli bir operasyonel potansiyele sahip bölge olarak tanımlanır ve bu bölge, modern kentsel ve turistik bölgelere dönüşüm için büyük stratejik ve ekonomik potansiyel sunmaktadır (Институт за архитектуру и урбанизам Србије 2021).

Belgrad sahilinin geliştirilmesi birkaç ana alanı kapsamaktadır. En önemli alanlardan biri, nehir altyapısının modernizasyonu ve rehabilitasyonu ile ilgili altyapı gelişimidir. Bu, liman kapasitelerinin genişletilmesi, yeni iskelelerin inşa edilmesi ve nehir taşımacılığını şehir taşımacılığı ile entegre eden modern intermodal taşımacılık sistemlerinin planlanmasını içerir. Bu önlemler, kıyının Belgrad şehir merkeziyle bağlantısının iyileştirilmesinin yanı sıra, şehrin merkezindeki trafik sıkışıklığının azaltılmasını da sağlamayı amaçlamaktadır (Институт за архитектуру и урбанизам Србије 2021).

Taşımacılıkla birlikte, PPRS turistik ve rekreasyonel tesislerin geliştirilmesi ve kültürel - tarihsel mirasın korunmasına dair önemli müdahaleleri de öngörmektedir. Bu, kamu alanlarının, marinaların ve deniz turizmi için yardımcı tesislerin kurulmasını içerir. Bu girişimler, Belgrad'ın turistik potansiyelini artırarak yabancı yatırımları çekmeyi ve vatandaşlar için cazip bir kamu alanı oluşturmayı amaçlar. Ayrıca, kıyı boyunca kültürel ve tarihi binaların korunması ve restorasyonu, şehrin kimliğinin önemli bir parçası olarak kabul edilir (Институт за архитектуру и урбанизам Србије 2021).

PPRS'nin ana odak noktası sürdürülebilir kıyı kalkınmasıdır. Mekansal plan, çevre koruma önlemleri, kentleşme kontrolü, ekolojik açıdan önemli bölgelerin korunması ve atık yönetim sistemlerinin geliştirilmesi gibi unsurları içermektedir. Ayrıca, sel öncesi önlemler ve doğal afetlere karşı koruma sistemlerinin iyileştirilmesi öncelikler arasında yer almaktadır. Bu önlemlerin uygulanması, kentsel gelişim ile doğal kaynakların korunması arasında bir denge kurarak Belgrad'ın uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma yönergelerinin oluşturulmasına katkı sağlar. PPRS ayrıca, Belgrad'ı nehir koridorları boyunca diğer kentsel merkezlerle bağlamayı amaçlayan temel hedefler belirler. Ayrıca, Belgrad kıyısının ulaşım, turizm, çevre koruma ve altyapılar gibi sektörlerde tutarlı ve işbirlikçi bir şekilde geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Институт за архитектуру и урбанизам Србије 2021).

PPRS, bölgenin altyapısı, ekonomisi ve sosyal dönüşümü için temel bir stratejik plandır. Bu stratejiler, bölgesel ve yerel planlarda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu nedenle, PPRS sadece mekansal gelişim vizyonu olarak değil, kıyının sürdürülebilir ve dengeli kalkınmasını sağlamak için somut kentsel ve altyapı projelerinin uygulanmasına yönelik temel bir plan olarak kabul edilebilir (Институт за архитектуру и урбанизам Србије 2021).

Belgrad'ın Genel Kent Planı

Genel Kent Planı (GUP) - Belgrad 2041, Sırbistan'ın başkenti için mekânsal ve kentsel gelişimin uzun vadeli ilkelerini belirleyen temel stratejik belgedir. Şehir için bir „çatı belgesi” olarak, Belgrad'ın gelecekteki gelişim vizyonunun gerçekleştirilmesini gösterir ve bu aynı zamanda Sava ve Tuna nehirleri boyunca kıyı bölgelerinin kentleşmesini de içerir. Bu plan, Planlama ve İnşaat Kanunu, Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı ve Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Stratejisi gibi önemli hukuki ve

stratejik çerçeveler doğrultusunda hazırlanmıştır ve uygulanması için güçlü bir hukuki ve teknik dayanak sağlar (Урбанистички завод Београда 2022).

Belgrad'daki kıyı bölgeleri, coğrafi ve ekonomik potansiyelleri nedeniyle şehrin kentsel gelişimi için istisnai öneme sahiptir. Kentsel gelişim stratejisinin ana unsurlarından biri, kıyı alanlarının daha büyük şehir yapısına entegrasyonunu sağlamaktır. Davet edilen yatırımlar, kamu alanı, ulaşım ve altyapı geliştirilmesi ile sürdürülebilir doğal kaynak koruma faaliyetlerini içerecektir. Bu, özellikle bu bölgelerdeki yaşam koşullarını iyileştirmek için sakinler ve ziyaretçiler için uyumlu ve sürdürülebilir bir kamu alanı yaratmayı hedeflemektedir (Урбанистички завод Београда 2022).

GUP ile ilgili başlıca hedeflerden biri, kıyı bölgelerinde sürdürülebilir ulaşım biçimlerinin geliştirilmesidir. Nehir boyunca yaya ve bisiklet koridorlarının inşa edilmesi, bu alanlara erişimi kolaylaştırmak ve trafik sıkışıklığını azaltarak yaya ve bisiklet güvenliğini artırmak için planlanmıştır. Ayrıca, mevcut ulaşım sistemini tamamlayan suya dayalı toplu taşıma sistemlerinin getirilmesi de planlanmaktadır. Bu yenilikler, Belgrad'ı modern ve çevre dostu bir şehir yapacak, iklim dostu ulaşım yöntemlerini teşvik edecektir (Урбанистички завод Београда 2022).

Bu projeler arasında „Belgrade Waterfront“ ve gelecekteki „Lineer Park“ gibi projeler yer almaktadır. BW projesi, Sava nehri kıyısını yeni bir kentsel merkez haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bu alan, konut, iş ve rekreasyon gibi birden fazla fonksiyonu barındıracaktır. Hedef, nehir kıyılarını daha erişilebilir hale getirmek ve büyük bir kentsel doku içerisinde kullanılabilirliğini artırmak, ulaşım altyapısını iyileştirmek ve yeni kamu alanları yaratmaktır. Ayrıca, Lineer Park, nehirler boyunca yeşil ve rekreasyonel alanların gelişiminde önemli bir rol oynayacaktır. Bu proje, şehrin farklı bölümlerini birbirine bağlayan ve yeni eğlence ve kültürel etkinlikler için fırsatlar sunan bir yeşil alan yaratmayı amaçlamaktadır (Урбанистички завод Београда 2022). Bu iki proje, bölüm 2.6'da detaylı olarak ele alınacaktır.

Kentsel alan yönetimi ve doğal kıyı alanlarının korunması, GUP'nin hala yüksek derecede önemli konularıdır. Kontrolsüz kentleşmeyi ve doğal ekosistemlerin bozulmasını engellemek için GUP, gelişim için belirli sınırlar ve kriterler belirler. Öncelikle, bu, Veliko Ratno Ostrvo gibi doğal rezervlerin korunmasını ve kıyı bölgelerinin ekolojisini sağlayan yeşil alanların rehabilitasyonunu içermektedir. Bu doğal varlıkların korunması, şehrin biyolojik çeşitliliğinin ve ekolojik dengesinin korunması için temeldir. Bu plan, ayrıca çevrenin korunmasının, kentsel gelişimin bir bileşeni olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu plan, ayrıca iklim değişikliği ve kıyı bölgelerinde sel riski konularını dikkate almakta ve GUP'de belirtilen eylemlerle kıyı bölgelerini korumaktadır. Bu eylemler arasında set inşası, drenaj sisteminin iyileştirilmesi ve kıyıların aşırı hava koşullarına karşı dayanıklılığını artıracak modern hidroteknik çözümler yer almaktadır. Bu, kıyı bölgelerinin güvenliğini ve işlevselliğini sağlamaktadır ve uzun vadeli iklimsel ve doğal risklere karşı direnç gösterilmesini garanti altına almaktadır (Урбанистички завод Београда 2022).

GUP, kıyı bölgelerinde turistik ve kültürel tesislerin geliştirilmesinin önemini de kabul etmekte ve bu alanların canlandırılmasını, şehrin en cazip bölgelerinden biri haline gelmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Kıyı yürüyüş yollarını iyileştirmeyi, mevcut

turistik tesisleri yenilemeyi ve kültürel ve sosyal etkinlikler için yeni mekanlar oluşturmayı öngörmektedir. Bu tür müdahaleler, Belgrad'ı önemli bir turistik merkez haline getirecek ve aynı zamanda sakinleri için yüksek yaşam kalitesine sahip bir şehir olarak konumlandıracaktır (Урбанистички завод Београда 2022).

„Dostluk Parkı - Ušće“, Yeni Belgrad ve Zemun Belediyeleri Bölgesinde Çok İşlevli Spor ve Kültürel İçeriklerin Detaylı Düzenleme Planı

„Dostluk Parkı - Ušće“ Detaylı Düzenleme Planı, Belgrad kıyı şeridinin dönüşümünü belirleyen en önemli kentsel planlardan biridir. Plan, Yeni Belgrad bölgesinde Sava ve Tuna nehirleri arasında yer alan, yaklaşık 92 hektarlık bir alanı kapsamaktadır ve kentin en önemli kamusal mekânlarından biri olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, Belgrad'ın kıyı bölgelerinin kentsel gelişimine yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olup, bu bölgedeki sürdürülebilir kentsel mekânların geliştirilmesinde önemli bir halkayı temsil etmektedir (Урбанистички завод Београда 2018).

Planın temel odak noktalarından biri, alanın büyük bir kısmını oluşturan kamusal yeşil alanların iyileştirilmesidir. Nihai hedef, bu alanın doğal karakterinin ve işlevselliğinin korunarak sürdürülebilir kentsel gelişime katkı sağlanmasıdır. Bu tür çözümler, ekolojik, estetik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılayan alanların oluşturulması yoluyla Belgrad kıyı bölgesinde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Bu bölgede önerilen çok boyutlu gelişim programları; spor, rekreasyon ve kültür gibi çeşitli işlevleri entegre ederek Belgrad'da yaşam kalitesini ve turistik cazibeyi artırmayı amaçlamaktadır. Kıyının kentsel dönüşümü, ulaşım altyapısı, kamusal alanlar ve yeşil bölgeler çerçevesinde stratejik bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu plan, şehirle bütünleşmeyi sağlayacak bir bağlantı ağı kurmayı hedeflemektedir. Dostluk Parkı örneğinde olduğu gibi, bu tür planlar, kentsel ve kıyı bölgelerinin sürdürülebilir kentleşme ilkelerine uygun olarak nasıl geliştirilebileceğini göstermektedir. Plan aracılığıyla doğal değerler ile kentsel ihtiyaçlar arasında bir denge kurulmakta ve Belgrad'ın tüm doğal kaynaklarını korurken ekonomik ve toplumsal bir atılım yapmasına olanak tanınmaktadır (Урбанистички завод Београда 2018).

Ayrıca, kültürel ve tarihî mirasın korunması da planın önemli bileşenlerinden biridir. Özellikle Belgrad Kalesi manzaraları gibi mevcut ve potansiyel doğal değerler göz önünde bulundurularak kıyı dönüşümü değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımla, kentsel gelişim hem kültürel hem de ekolojik özelliklerin korunması çerçevesinde ele alınmakta ve uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflenmektedir. Yeni işlevlerin doğaya zarar vermekten ziyade onu güçlendirecek şekilde mekânsal ve altyapısal olarak dikkatli bir biçimde yerleştirilmesi planlanmaktadır (Урбанистички завод Београда 2018).

Bu bağlamda, bu parkı, sürdürülebilir kentleşme ilkelerine dayanan yapısı sayesinde, Belgrad'daki diğer nehir kıyısı bölgelerinin planlanmasına da örnek teşkil etmektedir. Planın başarılı bir şekilde uygulanması, gelecekte bu kıyının fiziksel ve toplumsal dönüşümüne önemli katkılar sağlayarak, onu daha cazip bir alan hâline getirecektir.

2.2. Kentsel Gelişimde Nehirlerin Gücü

Kent kültürlerinin oluşumunda hayati işlevler üstlenen nehirler, tarih boyunca yerleşimlerin hayatta kalması için su temini, balıkçılık, enerji üretimi, ulaşım, hatta korunma ve savunma gibi sayısız kritik rol üstlenmiştir (Mendöl 1963). Bir zamanlar yerleşimlerin ilkel konumlarını belirleyen bu nehirler, kaynak ve güvenlik sağlamaları açısından önem taşıırken, zamanla kent yaşamındaki değerleri değişime uğramıştır. Bazı işlevleri zayıflamış ya da tamamen ortadan kalkarken, yerlerini yeni işlevler almıştır. Günümüzde kentler, terk edilmiş liman ve sanayi alanlarını yeniden geliştirerek, bu bölgeleri yaşam, çalışma ve rekreasyon alanları sunan nitelikli kentsel bölgelere dönüştürerek kendilerini nehirlerle yeniden tanımlamaktadır (Craig-Smith ve Fagence 1995; Klopff 2008).

Kent içindeki nehir alanlarının aşırı dönüşüm geçirmesi sebebiyle, plancılar ve tasarımcılar nehir kıyılarının çok yönlü kullanımlarıyla giderek daha fazla ilgilenmektedir. Bu alanlar tarih boyunca ağırlıklı olarak ulaşım ve sanayi gibi işlevlerle öne çıkmış olsa da, son dönemlerde turizm ve rekreasyon gibi niteliklerin belirgin biçimde arttığı görülmektedir (Craig-Smith ve Fagence 1995; Baş Bütüner 2006). Gusmaroli (2008)'ye göre bu paradigma değişikliği, „waterfront“ tasarımı temelinde kentsel yapı içinde yeni stratejilerin geliştirilmesine işaret etmektedir. Kentsel sınırda, yani kent ile nehir arasındaki eşikte yer alan sorunlara değinerek bu yaklaşım, işlevsel ve estetik boyutlarda keyifli mekânlar yaratarak kenti ve nehri bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

Tarihsel olarak, nehirler kentleşmenin merkezinde yer almış, kentin genel yapısını, ekonomisini ve kültürünü derinden etkilemiştir. Her ne kadar birçok durumda kirlenme ve çevresel bozulma aracı olarak görülmüş olsalar da, günümüzde bu işlevleri daha da belirginleşmiştir. Çünkü kentler artık kentsel nehirlerin yeniden canlandırılması ve nehir kıyılarının ekolojik, sosyo - ekonomik ve kültürel değişkenler doğrultusunda yenilenmesi gerekliliğinin farkına varmaktadır. Nehirler, kentsel kimliğin oluşumuna katkı sağlayan, doğa ile kent mekânını birbirine bağlayan unsurlar olarak tanımlanmakta ve bu sebeple „kentin yaşamsal sistemi“ olarak görülmektedir (Zhang 2002; Apriliani ve Dewi 2020).

Kentleşmenin tarihsel süreçlerinde, yerleşimlerin nehir boyunca gelişmesi, kentsel planlama ve morfoloji üzerinde belirleyici olmuştur. Kara şekilleri, çoğu zaman kentlerin haliçler, adalar ya da nehre hâkim yükseklikler gibi belirli coğrafi alanlarda konumlanmasına yol açmış; bu durum savunma ve ticaret motivasyonlarını da beraberinde getirmiştir (Kostof 1992). 18. ve 19. yüzyıllarda sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte, kıyı alanlarında çevresel dengeler gözetilmeksizin çeşitli sanayi tesisleri, altyapılar ve liman yapıları inşa edilmiş; bu da kıyıların hızla kentleşmesine neden olmuştur (Mann 1973).

Günümüzde ise nehirler giderek daha fazla, sürdürülebilir biçimde değerlendirilecek canlı kaynaklar olarak ele alınmaktadır. Bugünün kentleri, kıyılarda ekosistem dengesini korumayı ve vatandaşlara kaliteli bir yaşam sunmayı amaçlayarak nehirleri turizm, rekreasyon ve aynı zamanda sel ve kirlilik gibi tehlikelerin azaltılmasında kullanmaya yönelmektedir (Gusmaroli 2008; Che vd. 2012). Kentsel tasarım stratejileri ve nehirlerin yeniden canlandırılması yoluyla, kentler nehirlerin

ekolojik sağlığının korunması ile çağdaş kentsel yaşamın çok işlevli faydaları arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır (Silva-Sánchez ve Jacobi 2016; Kondolf ve Pinto 2017).

2.2.1. Kentleşme sürecinde nehirlerin tarihsel rolü

Tarihin farklı dönemlerinde nehirler, insan topluluklarının yerleşim alanları olarak son derece önemli bir rol üstlenmiştir. Yerleşimlerin nehir kenarlarına konumlanmasının temel nedeni, bu alanların sunduğu doğal kaynakların bolluğu ve uzak bölgelerle kurulan iletişim ve ticaret imkânlarıdır. Nehirlerin işlevi yalnızca fiziksel veya ekonomik değil; aynı zamanda kültürel olarak kent kimliğini şekillendiren temel unsurlardandır. Kayıtlı tarih boyunca nehirler, büyük medeniyetlerin doğuşunda asli belirleyici olmuştur. Örneğin, en eski uygarlıklardan biri olan Mezopotamya, neredeyse tamamen Dicle ve Fırat nehirleri arasında şekillenmiş; bu bağlamda, bölgenin gelişimi ve refahı doğrudan bu iki nehrin varlığına dayanmaktadır (Kostof 1992).

Nehirler, şehirlerin, ekonomilerin ve kültürlerin oluşumunda tarih boyunca etkili bir rol oynamıştır. Bu rolleri zamanla değişmiştir: bir dönemde nehirler, ulaşım, askerî lojistik ve savunma açısından başlıca bağlantı noktaları olarak işlev görmüşken (Gusmaroli 2008), daha sonraki dönemlerde sanayileşmenin ve nüfus yerleşimlerinin yayılmasının belirleyicisi hâline gelmiştir (Mann 1973). Birçok kent, nehir kıyılarına yerleşerek, bu alanları kentsel gelişimin temeli olarak kullanmış; günümüzde ise bu kıyı bölgeleri çoğu zaman kültürel ve tarihî miras olarak değerlendirilmektedir (Baş Bütüner 2006).

Bununla birlikte, günümüzde kentsel nehir alanlarının yeniden canlandırılması ve ekolojik olarak yenilenmesi dünya genelinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Gusmaroli (2008)'ye göre çağdaş belediyeler, nehirleri yalnızca ekonomik kaynaklar olarak değil; aynı zamanda kültürel ve ekolojik değer taşıyan, kent kimliğini yeniden tanımlamaya katkı sağlayan ve rekreatif, sosyal ve turistik etkinliklere alan yaratan birer varlık olarak yeniden ele almaktadır. Bu doğrultuda nehirler, ekosistem odaklı, işlevsel ve estetik olarak tatmin edici bir denge oluşturma çabalarında, kentsel stratejilerin ve tasarımların merkezinde yer almaktadır.

Tarihsel olarak nehirler, sanayi gelişiminin ve birleşik yerleşim alanlarının odak noktasıyken; günümüzde gelişim süreci daha çok sürdürülebilirlik çerçevesinde, ekolojik dengenin korunması yönünde şekillenmektedir. Kentsel alanlar, yaşam kalitesini artıran, turizm ve rekreasyon olanakları sunan kıyı bölgelerinin yeniden canlandırılması gerekliliğini giderek daha fazla kabul etmektedir. Bu süreç; yalnızca estetik ve ekolojik değerleri değil, aynı zamanda bu alanların çok işlevli kullanımlarını da vurgulayan tasarım stratejilerini içermektedir (Gusmaroli 2008). Nehirler, tarihin ilk dönemlerinden bu yana kentlerin fiziksel yaşam alanlarını oluşturmuş; günümüzde ise rekreasyon, sanat ve sosyal yaşam için işlev gören alanlara dönüşmüştür (Malone 1996). Kentler geliştikçe, nehirler de sürekli değişen kent nüfusunun ihtiyaçlarına göre işlevsel olarak uyum sağlamıştır (Mendöl 1963).

2.2.2. Kıyının tanımı, evrimi ve tipolojisi

Kıyının tanımı

Genel olarak „waterfront“ (su kıyısı) terimi, kentlerin suyla temas kurduğu alanları tanımlamakta olup, kentsel alanların suyla buluştuğu sınırı ifade eder. Breen ve Rigby (1994)'ye göre bu kıyı şeridi, doğrudan su kütlelerinin kenarlarında yer alır. Şehirlerin büyüklüğü ne olursa olsun, genellikle bir nehir, göl, deniz, körfez, dere ya da kanal gibi bir su unsuru barındırır. Zhang (2002), bu tanımları genişleterek kıyıyı kara ile suyun birleştiği ve doğal olarak insanları cezbeden, kültürel ve işlevsel açıdan büyük öneme sahip özel bir mekân olarak tanımlar. Birçok ülkede kıyı alanları, kent merkezlerinden önce gelişmiş olup, bu durum su kaynaklarının kentsel genişleme açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Hussein (2006), kentsel kıyı alanlarını, şehirlerin çevresindeki su öğeleriyle etkileşime girdiği dinamik bölgeler olarak tanımlar.

Konuya ilişkin literatürde „waterfront“ kavramı daha detaylı biçimde ele alınmaktadır. Moretti (2008)'ye göre waterfront; doğrudan suya bitişik konumlanmış ve liman altyapılarını ile liman faaliyetlerini içeren kent parçalarıdır. Benzer şekilde Yassin vd. (2010), waterfront'u hem bir sınır bölgesi hem de işlevsel bir alan olarak tanımlamakta; bu yapıyı, su ile kentsel gelişim alanı arasında geçiş sağlayan bir ara yüz olarak görmektedir.

„Waterfront“ ifadesi oldukça yaygın olmakla birlikte, pek çok araştırmacı farklı bağlamlarda liman kenti, liman kıyısı, nehir kenarı, nehir sınırı ya da nehir cephesi gibi terimleri de kullanmaktadır (Mann 1973; Watson 1986; Hoyle 1988; Hussein 2006). Bu terimlerin, suyla temas eden bölgeleri işaret eden benzer anlamlar taşıdığı ancak kentsel çevredeki işlevlerine göre farklı bağlamlarda kullanıldığı ifade edilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri Federal Kıyı Bölgesi Yönetim Kanunu'na göre (Coastal Resource Improvement Program (Section 306A) 1972), „kentsel kıyı ve liman“ terimi; yoğun yerleşimli ve konut, rekreasyon, ticaret, taşımacılık veya sanayi gibi amaçlarla kullanılan ya da geçmişte kullanılmış olan her türlü gelişmiş alanı tanımlar. Dong'un (2004) Guo (1998) atıfla aktardığına göre, kıyı çizgisi su ile kara arasındaki doğrudan teması ve su hattının 200 - 300 m yukarısını tanımlayan bir alan olarak ifade edilmekte; aynı zamanda kıyıdan içeri doğru 1 - 2 kilometrelik mesafeye kadar olan alan, yaklaşık 20 dakikalık yürüme mesafesinde yer almakta ve bu bölge kıyı alanı kapsamında değerlendirilmektedir. Ek olarak, Wu ve Gao (2002), Dong'da (2004) aktarıldığı üzere, waterfront alanının çok işlevli kullanımları bir arada barındırması gerektiğini, bu işlevlerin yapısal ve yapısal olmayan tesislerle çevrelendiğini ve söz konusu alanın mekânsal odak noktası hâline geldiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, kıyı alanlarının yalnızca bir geçiş alanı değil, aynı zamanda kentsel gelişimin ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarının bir araya geldiği bütüncül işlevselliğe sahip mekânlar olduğunu vurgulamaktadır.

Tüm bu tanımlar, kıyıyı yalnızca coğrafi olarak tanımlı bir bölge değil; aynı zamanda kent bağlamında kültürel ve pratik açıdan önemli bir alan olarak ele alma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kıyı bölgesi günümüzde kara ile su arasındaki eşik noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu eşik yalnızca fiziksel bir geçiş alanı değil, aynı

zamanda sanayi faaliyetleri, rekreasyon gibi pek çok işlevin yürütüldüğü, kentsel dönüşüm açısından kritik öneme sahip bir alan niteliğindedir.

Kıyıların kara ile suyun temas noktası olarak tanımlandığı çeşitli yaklaşımların yanı sıra, çağdaş kentsel kuramlar bu alanları şekillendiren temel faktörleri belirlemeye odaklanmaktadır. Akköse (2007)'ye göre bir kentin oluşumunu etkileyen üç temel yapı bulunmaktadır: doğal, fiziksel ve sosyal yapılar. Doğal yapı - kentsel alanda su unsurlarının varlığı ya da yokluğu fark etmeksizin - kentleşme süreci ve bu sürecin şehir olarak algılanması üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Nehir, göl ya da deniz gibi su unsurları, mekânsal planlama bağlamına işlevsel, estetik ve simgesel değerler kazandırmaktadır.

Kıyı bölgelerinin konumu, Dong (2004), Yassin vd. (2010) ve Seattle Department of Planning and Design (2012) tarafından daha detaylı şekilde açıklanmaktadır. Bu çalışmalarda vurgulanan ortak özellikler şunlardır: Kıyı bölgeleri yoğunlukla yerel koşullara göre belirlenen belirsiz mekânsal sınırlara sahip, kara ve su unsurlarının iç içe geçtiği kentsel alanlar olarak gelişmektedir; tarihsel olarak liman veya sanayi işlevleri ön plandadır; arazi genellikle karma kullanıma sahiptir; insan etkinlikleri, doğal öğeler ve su çevresi arasında bütünleşme söz konusudur. Ayrıca kıyı çizgileri, kentsel sistemin sürdürülebilirliği açısından belirleyici olan önemli ekolojik ve biyolojik özelliklerin taşıyıcısı niteliğindedir.

Kıyının evrimi ve tipolojisi

Su varlıkları, ticaret, ulaşım ve sanayi açısından odak noktaları oluşturarak kentlerin oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmiştir (Malone 1996). Kıyı bölgeleri ise, işlevsel avantajları sayesinde kentsel gelişimde önemli birer odak noktası olarak öne çıkmıştır. Sidney, Londra, Amsterdam, Hong Kong, Tokyo, Toronto, Osaka ve Dublin gibi birçok büyük kent, zaman içinde kimlik değişimlerini kıyı alanlarının dönüşümü aracılığıyla yansıtmıştır. Taşımacılık yöntemlerinin değişmesi, gemi trafiğinin konteynerleşmesi ve sanayi üretimindeki dönüşümler sonucunda bu bölgelerin işlevlerinde kademeli ancak ciddi bir gerileme yaşanmıştır (Wrenn 1983).

Kent kıyıları tarihsel olarak ulaşım merkezleri olmuştur; ticaret ve ekonomik faaliyetler genellikle iskele ve rıhtım çevresinde gelişmiştir (Letourneur 1993). Denizle ilgili toplumsal, ekonomik ve sanayi akışlarındaki bu değişimler doğrudan gözlemlenebilmiş ve söz konusu alanların kent gelişiminin ana bağlamıyla kurduğu karşılıklı ilişkileri ortaya koymuştur (Rafferty ve Holst 2004). Bununla birlikte, kıyı alanlarının dönüşümü her zaman sistemli ve planlı şekilde gerçekleşmemiş, siyasal aktörlerin kararları, girişimci inisiyatifler ve çeşitli kentsel faaliyetlerin birleşmesiyle şekillenen özgün tarihî süreçler doğrultusunda gelişmiştir (Akköse 2007).

Eski liman bölgelerinden sanayi faaliyetlerinin çekilmesiyle birlikte, bu alanlar başta ticaret, rekreasyon ve eğlence işlevleri olmak üzere yeni kentsel kullanımlarla donatılmıştır. Böylece, bu bölgeler artık „kentın kapısı” olma niteliğini sürdürmemekte, daha çok çevresinden kaynak ve insan çeken birer kentsel merkez haline gelmektedir (Vallega 2001). Dönüşüm sürecinin son aşamasında, nehir ve kıyıların ekolojik koşullarının iyileştirilmesi yeniden gündeme gelmiş; bu gelişme sayesinde kıyı alanları yaşam ve rekreasyon açısından cazip mekânlar olarak yeniden algılanmaya başlanmıştır.

(Petrtylová ve Jaššo 2022). Zamanla, bu alanlara karşı bireylerin duygusal bir bağlılık geliştirdiği gözlemlenmiştir; başlangıçta yalnızca taşımacılık ve sanayi işleviyle ön plana çıkan kıyılar, günümüzde kent kimliğinin ve gündelik yaşamın önemli bir parçası hâline gelmiştir (Petrtylová 2020).

Her kentte kıyı alanlarının gelişim süreci farklı yoğunluk, hız ve kapsamda ilerlemektedir. Ancak tarihsel süreçte kıyı alanlarının görünüm ve işlevini şekillendiren çeşitli toplumsal ve teknolojik dinamiklere maruz kaldığı açıktır (Maciukenaite ve Povilaitienė 2013).

Farklı yazarlar, kent kıyı bölgelerinin evrimini farklı tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlamlara göre çeşitli aşamalarda değerlendirmiştir. Mann (1973) ve Wrenn (1983) tarafından yapılan sınıflandırmalar dışında, belirli bölgelere ve dönemlere özgü başka sınıflandırmalar da literatürde yer almaktadır. Hoyle'ye (1988) göre, kentsel kıyı alanlarının gelişimi beş evrede incelenebilir:

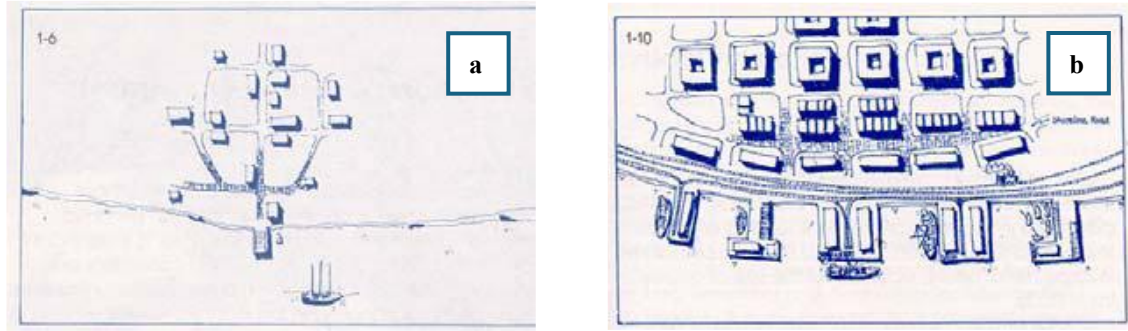
- (i) İlkel kent - liman aşaması (antik - ortaçağdan 1850'lere kadar);
- (ii) Genişleme dönemi (1860'lar - 1910'lar);
- (iii) Modern endüstriyel kent - liman dönemi (1918 - 1950'ler);
- (iv) Kıyıdan geri çekilme süreci (1960'lar - 1980'ler);
- (v) Kıyının yeniden geliştirilmesi (1960'lar - 1980'ler).

Wrenn'e (1983) göre kıyı kentlerinin tarihsel gelişimi şu şekilde özetlenebilir:

- (i) Kıyı Kentlerinin Ortaya Çıkışı

Bu dönemde erken dönem Amerikalı yerleşimciler kıyı ile doğrudan ilişki içerisindeydi. Nehirler, günlük yaşam ihtiyaçlarının karşılanması, ticaret faaliyetleri ve ulaşım açısından temel unsurlar arasında yer almaktaydı. Göçmenlerin bölgeye gelişleriyle birlikte yerleşimler oluşmuş; kıyı bölgeleri fırsat kapısı hâline gelmiştir. Bu bağlamda kıyı, yerleşimcilerin ihtiyaçları ile doğal çevre arasında bir köprü işlevi görmüştür. Söz konusu dönemde kıyı, yalnızca rıhtıma çıkan yolların kesişim noktası olarak kullanılmıştır. Hızla büyüyen kıyı toplulukları, altyapı yatırımlarına başlamış; ancak kıyı kasabalarındaki ulaşım nehir taşımacılığına bağımlı olduğundan sınırlı kalmıştır. Amerika'daki erken dönem yerleşimlerin çoğu, Avrupa ile olan ticaret ve etkileşim açısından temel bağlantı noktaları olan kıyı alanlarıyla doğrudan ilişkili biçimde gelişmiştir (Zhang 2002; Akköse 2007; Yassin vd. 2010). Bu tür yerleşimler yük ve yolcu taşımacılığına hizmet eden iskeleleri de içermektedir. Bununla birlikte, başlangıçta yalnızca birkaç yol rıhtıma bağlanmakta; bu yollar zamanla gelişerek caddelere dönüşmekteydi. Dönemin iskeleleri genellikle küçük ve ahşap yapıdayken, zamanla taş ve diğer sağlam malzemelerle inşa edilen daha büyük yapılara evrilmiştir. Yerleşimler, doğrudan bu iskelelerin çevresinde gelişerek temel kentsel dokunun oluşmasını sağlamıştır. Hızlı gelişime rağmen bu yerleşimlerin ilk olarak kıyı yoluyla sahil hattına bağlandığı gözlemlenmektedir (Wrenn 1983; Akköse 2007).

Şekil 2.3a ve Şekil 2.3b'de, kıyı yerleşimlerinin gelişimindeki ilk iki aşama görsel olarak gösterilmektedir. Bu aşamalar, kıyı yerleşimlerinin başlangıçtan itibaren nasıl evrildiğini açıklamakta yardımcı olmaktadır.

Şekil 2.3. Liman gelişiminin tipik modeli - **a)** 1. aşama; **b)** 2. aşama (Yassin vd. 2010)

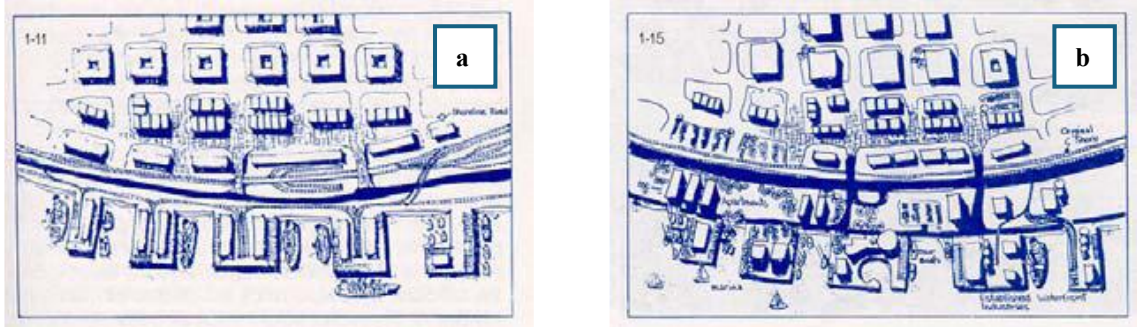
(ii) Kıyı Alanlarının Büyümesi

Bu aşamada, kıyı yerleşimleri büyümüş ve ticaret ile sanayinin önemli merkezleri hâline gelmiştir. Küçük kasabalar büyük kentlere dönüşmüş; kıyı boyunca oldukça yoğun faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar haline gelmiştir. Kıyı boyunca ambar gibi yapılar inşa edilmiş; bu yapılar arasında doğrudan caddeyle bağlantısı olmayan sıralı ambarlar yer almıştır. Kentsel alan, kıyıya doğru tesislerle genişledikçe, kentin suya erişimi gitgide azalmıştır. Alanı rahatlatmak amacıyla alternatif ulaşım biçimleri devreye sokulmuş; ancak bu durum tersine bir etki yaratarak kıyı bölgelerinde daha fazla yoğunlaşmaya neden olmuştur. Demiryolları ve yeni ulaşım sistemleri, alandan hak talep ederek mevcut dokuyu daha da sıkıştırmıştır. Bu çerçevede, eski kent merkezi kıyıdan uzaklaşmaya başlamış; 1930'lu yıllardan itibaren kıyı boyunca üst geçitler ve şehirler arası otoyollar inşa edilmiştir. Kıyıya yakın konumlanmış eski dükkân ve ofislerin birçoğu ambarlara dönüştürülmüş; bu dönüşüm kıyı bölgesinde çalışan insan sayısının azalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda kıyı hattı, endüstriyel atıklarla kirlenmiş ve hatta büyük oranda tahrip olmuştur. Su kirliliği artmış; bu durum kentsel yaşam alanlarındaki bireyler için kıyı alanlarını daha az cazip hâle getirmiştir. Bu dönemde limanlar büyük bir dönüşüm geçirmiştir. İşlevsel açıdan geniş kapsamlı değişimler yaşanmış; eski rıhtımlar yerini daha büyük ve modern iskelelere bırakmıştır. Demiryolu ağı da alternatif bir ulaşım biçimi olarak kıyıdan daha kuzeye doğru merkezi kenti kaydırmış; öte yandan kıyıya yönelen yoğun trafik, suya erişimi daha da engelleyen yeni fiziksel bariyerlerin oluşmasına neden olmuştur (Wrenn 1983; Zhang 2002).

(iii) Kıyı Alanlarının Bozulması

Konteynerleşme teknolojisinin hızla gelişmesi ve ulaşım kalıplarının (karayolu ve demiryolu inşaatlarının etkisiyle) değişmesi nedeniyle, eski limanlar ulaştırma ve sanayi merkezleri olarak konumlarını kaybetmiştir. Mevcut rıhtımlar, modern konteynerleri ve ekipmanları barındırmakta yetersiz kalmış; liman suları ise yeni nesil gemiler için yetersiz derinlikte olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, çevre kirliliği ve ekolojik sorunlara yönelik kamuoyunda artan farkındalık sayesinde daha sıkı çevresel düzenlemeler hayata geçirilmiş; bu da kıyı bölgelerinin yerli sanayi tarafından terk edilmesini hızlandırmıştır. Eski limanlarla birlikte kıyıya ait demiryolu hatları ve depolar gibi altyapılar da büyük ölçüde kullanımdan kaldırılmıştır. Kent dışındaki yeni limanlar eski kıyı alanlarının işlevlerini üstlenirken, bu yeni limanlar kentin merkezinden giderek daha uzakta konumlanmış; bu durum, kentsel çekirdek ile su hattı arasındaki fiziksel ve işlevsel kopukluğu daha da derinleştirmiştir (Wrenn 1983; Zhang 2002).

Şekil 2.4a ve 2.4b’de, kıyı bölgelerinin zaman içinde geçirdiği üçüncü ve dördüncü dönüşüm aşamalarını yansıtmaktadır. Bu şekillerde, kentsel yayılmanın kıyıya doğru yoğunlaşması, ulaşım altyapısındaki değişimler ve kıyının kullanımındaki dönüşümler açıkça gözlemlenebilmektedir.

Şekil 2.4. Liman gelişiminin tipik modeli - a) 3. aşama; b) 4. aşama (Yassin vd. 2010)

(iv) Kıyı Alanlarının Yeniden Keşfi

1960’lı yılların başlarında, kıyı alanları neredeyse tamamen unutulmuş ve ihmal edilmiş durumdaydı. Ancak, kamu otoriteleri tarafından başlatılan girişimlerle, kıyıların estetik değerinin yeniden canlandırılması amaçlanmıştır. Bu planlamalar kapsamında, kıyı ile kentsel merkez arasında fiziksel ve işlevsel bağın yeniden kurulması ve halkın kıyıya erişiminin sağlanması hedeflenmiştir. Rekreatif, konut ve ticari işlevleri bir arada barındıran karma kullanımlı gelişim projeleri sayesinde kıyı alanlarının kamuya açılması yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreçte, yeni liman yapıları kent merkezinin dışına taşınmış, terk edilen eski liman alanları ise kentsel dönüşüm ve kıyı ile yeniden bütünleşme açısından önemli bir fırsat haline gelmiştir. Her kent, kıyı alanlarının dönüşümünde kendine özgü bir karaktere, ölçeğe ve değişim hızına sahiptir; ancak kesin olan bir şey varsa, o da kıyının kentsel gelişimdeki rolünü belirlemede toplumsal ve teknolojik etkenlerin büyük ölçüde etkili olduğudur (Wrenn 1983; Zhang 2002).

Mann (1973)’a göre, kentsel nehir kıyıların tarihsel gelişimi, her biri kent ile kıyı arasındaki ilişkinin önemli dönüşümlerini yansıtan altı ayrı dönem üzerinden izlenebilmektedir:

(i) İlk Nehir Kıyısı Yerleşimi (M.Ö. 2000 - M.S. 100)

İnsanların nehirlerle kurduğu ilk ilişkiler M.Ö. 2000 yılı civarında başlamıştır. Bu dönemde nehirler, insan ve mal taşımacılığı açısından temel bir ulaşım aracı işlevi görmüştür. Kıyı şeritleri henüz kentlerin kuruluşunda belirleyici olmasa da, nehirler üzerinden gerçekleşen ulaşım, insan yerleşimlerinin nehir güzergâhlarına yakın konumlanmasını beraberinde getirmiştir (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

(ii) Orta Çağ (M.S. 100 - 1600)

Bu dönemde nehirlerde yolculuk yapan gezginler, karşı kıyılarda yerleşik düzene geçmişlerdir. Nehir boyunca kurulan yerleşimlerin aynı zamanda güvenlik işlevi de olmuş; çünkü çevre bölgeler yoğun ormanlarla kaplıydı. Nehirler hem içme suyu sağlamış hem de ticaret açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Böylece bu dönem, nehirlerin kentlerin

kurulmasında belirleyici bir unsur hâline geldiği bir evreyi temsil etmektedir (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

(iii) Rönesans Dönemi (1600 - 1800)

Rönesans, sömürge genişlemesi ve kent gelişimi ile karakterize edilen bir dönemdir. Ormanlar kesilmiş ve kentleşme için geniş araziler açılmıştır. Nehir ticareti artmış, nehirler ticari faaliyetlerin temel mekânları hâline gelmiştir. Bu dönemde kentlerin gelişimi nehirlerin konumuna göre şekillenmiş, nehirler günlük yaşamda daha da önemli bir hâle gelmiştir (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

(iv) Sanayileşme Dönemi (1800 - 1975)

Sanayileşme sürecinde yerleşimlerin kentlere dönüşmesiyle birlikte ticaret ve üretim merkezleri kurulmuştur. Bu bağlamda, nehir kıyılarına depo gibi yapılar inşa edilmiş; böylece nehir kıyıları ticaretin başlıca mekânları olmuş ve sanayi gelişimi ile özdeşleşmiştir (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

(v) Nehir Kıyısının Gerileme Dönemi (1975 - 1990)

Karayolu ve demiryolu ulaşımının gelişmesiyle birlikte nehirlerin iletişimdeki önemi azalmıştır. Yeni ulaşım altyapısı erişimi kolaylaştırmış, bu da nehirlerin taşıma fonksiyonunu geri plana itmiştir. Nehir kıyılarının öneminin azalması, kentleşmenin yönünü değiştirmiştir (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

(vi) Nehir Kıyısının Yeniden Canlandırılması (1990 - günümüz)

1990'ların başından itibaren, limanların ticari işlevlerinin azalmasıyla çevresel koşulları bozulmaya başlamış, bu alanların iyileştirilmesi için çeşitli projeler geliştirilmiştir. Yerel yönetimler, kıyı alanlarını halkın kullanımına sunmayı hedefleyen ve rekreasyon, konut ve ticaret işlevlerini birleştiren planlamalar yapmıştır. Kent dışına yeni limanlar inşa edilirken, mevcut eski limanlar terk edilmiştir. Böylece kentler kıyı ile yeniden bağ kurmaya başlamış ve bu durum kentsel dönüşümün yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır (Mann 1973; Yassin vd. 2010).

Bu çalışma kapsamında, kıyı alanlarının tarihsel gelişimini ele alan literatür taraması doğrultusunda, Mann (1973), Wrenn (1983) ve Hoyle (1988) tarafından önerilen sınıflamalar analiz edilmiştir. Aşağıdaki Çizelge 2.1'de bu üç yazarın kıyı alanlarının evrimine dair yaklaşımları dönemsel ve tematik açıdan karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Çizelge, farklı coğrafi ve tarihsel bağlamlarda oluşan yaklaşımların temel benzerlik ve farklarını ortaya koymaktadır.

Çizelge 2.1. Hoyle, Wrenn ve Mann’a göre kıyı alanlarının evrimi (Bu çizelge 26. sayfada devam ediyor)

Yazar	Aşama	Zamansal çerçeve	Temel özellikler
Hoyle (1988)	1. İlkel kent - liman	1850’lerden önce	Erken limanlar ve yerleşimler; temel işlevler nehre bağlıdır.
	2. Genişleme	1860 - 1910	Sanayi genişlemesi dönemi ve liman altyapısının gelişimi.
	3. Modern endüstriyel kent - liman	1918 - 1950	Yoğun sanayileşme ve altyapı yatırımları.
	4. Kıyıdan geri çekilme	1960 - 1980	Kentin kıyılardan çekilmesi; terk edilmiş kıyılar ve fiziksel bozulma.
	5. Kıyının yeniden geliştirilmesi	1960 - 1980	İlk kentsel müdahale girişimleri, kıyının kamusal alan olarak değerlendirilmesi.
Wrenn (1983)	1. Kıyı kentlerinin ortaya çıkışı	19. yüzyıl	İlk kıyı yerleşimleri; deniz ve nehir ile ticaret ve tedarik bağlantısı.
	2. Kıyı alanlarının büyümesi	19 - 20. yüzyıl	Kentlerin yayılması, şehir yapısının kıyılara doğru genişlemesi.
	3. Kıyı alanlarının bozulması	20. yüzyılın ortaları	Eski limanların işlevsizleşmesi, kıyı bölgelerinde çevresel bozulma.
	4. Kıyı alanlarının yeniden keşfi	1960’tan günümüze	Kıyıların yeniden değerlendirilmesi; konut, kamusal alan ve karma kullanımlı projelerin gelişimi.

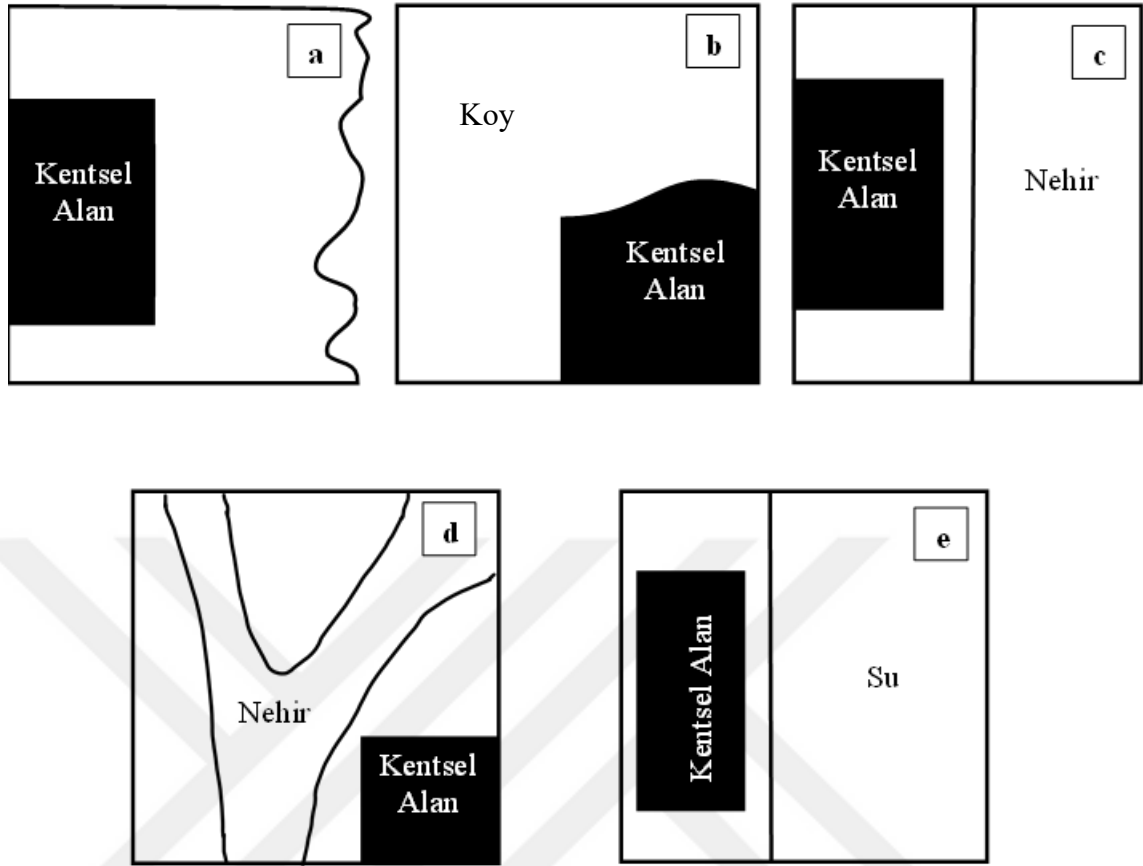
Mann (1973)	1. İlk nehir kıyısı yerleşimi	M.Ö. 2000 - M.S. 100	Nehir kenarında ilk yerleşimler; ulaşım ve su kaynağı olarak nehirlerin kullanımı.
	2. Orta Çağ	100 - 1600	Nehirlerin şehirlerin kökeni, ticareti ve gelişimi açısından önemli faktörler olarak rolü.
	3. Rönesans	1600 - 1800	Kentsel canlanma süreci; nehir kenarları şehirleşmenin temel eksenidir.
	4. Sanayileşme	1800 - 1975	Sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşması; ulaşım altyapısı ve kıyı yapılarının inşası.
	5. Nehir kıyısının gerilemesi	1975 - 1990	Ulaşım sistemlerinde değişim nedeniyle nehirlerin önemi azalır; sanayi kıyılarından uzaklaşır.
	6. Nehir kıyısının yeniden canlandırılması	1990'dan günümüze	Kıyıya yeniden erişim; karma kullanımlar (rekreasyon, konut, ticaret) gelişir.

Çizelge 2.1’de görüldüğü gibi farklı araştırmacılar benzer dönemsel süreçleri farklı terimlerle adlandırmış, ancak genellikle kıyı alanlarının oluşumu, sanayileşme süreci, gerileme ve yeniden canlandırma aşamaları üzerinde uzlaşmışlardır. Bu sınıflamalar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan Belgrad örneği için kuramsal bir temel oluşturmaktadır.

Wrenn (1983), kıyı yerleşimlerinin şekillenmesinde kıyı hattının konfigürasyonu ve su kütlelerinin şeklinin önemini vurgulamaktadır. Kentsel alanlar ile çevredeki su arasındaki fiziksel ilişkiye dayalı olarak, iç kesim ve kıyı kentlerini beşli bir sınıflandırma ile ayırmaktadırlar:

- (a) Yarımada yer alan kentsel alan;
- (b) Koyda yer alan kentsel alan;
- (c) Nehir kıyısında yer alan kentsel alan;
- (d) Nehirlerin birleştiği noktada yer alan kentsel alan;
- (e) Büyük su kütlelerinin yanında yer alan kentsel alan.

İlk iki kategori kıyı şehirlerine uygulanırken, iç kesimlerdeki kıyı tipi şehirler diğer üç sınıflamayı kapsamaktadır. Bu ayrımı belirtirken yazarlar, kıyı hattının konfigürasyonunun, şehrin suya ne kadar yakın olduğunu belirlemede gerçekten önemli olduğunu ve iç kesim - kıyı ilişkilerinin etkilendiğini ileri sürmektedirler. Bu şekilde, bir yarımada, burun veya küçük bir adada yer alan şehirler - San Francisco örneği gibi - genellikle şehir merkezine çok yakın uzun kıyı hatlarına sahiptirler, böylece kıyı boyunca kamusal alanları kentsel dokuya entegre etme fırsatları artmaktadır (Wrenn 1983). Buna karşılık, nehirlerin, deniz ağzlarının veya deltaların birleştiği yerlerde yer alan şehirler - Tokyo gibi - bu su kütlelerine çoklu ve geniş erişimler sağlayarak, iç kesimlerle bağlı kamusal kıyı alanları için çok daha fazla alan bırakmaktadır. Al Ansari (2009) gibi araştırmacılar bu coğrafi avantajın, kıyı boyunca kamusal alanları diğer kentsel alanlarla bağlama potansiyelini artırdığını öne sürmektedirler. Craig-Smith (1995) ise, kıyı yeniden yapılanma çabaları şehre daha yakın olursa başarı şansının arttığını ifade etmektedir. Buna karşın, Toronto gibi büyük su kütlelerinin doğrusal kıyılarında yer alan şehirler, içeriye doğru uzanan büyük kentsel alanlarla karakterize olmakta ve bu da kıyı ile fiziksel ve işlevsel bağların zayıflamasına neden olmaktadır (Wrenn 1983). Şekil 2.5’te görüldüğü gibi, kent kıyıları temel morfolojik özelliklerine göre farklı tipolojilere ayrılabilir. Görsel, bu tipolojileri şematik olarak sunmaktadır.

Şekil 2.5. Wrenn'in kıyı kent tipolojileri (Maja L.)

2.2.3. Modern şehir planlamasında çok yönlü yaklaşımlar

Son yıllarda, özellikle kapsamlı şehir planlaması bağlamında, nehirlerin kentsel alanlardaki rolü giderek daha fazla önem kazanmıştır. Nehirler, artık yalnızca doğal çevrenin bir unsuru veya ulaşım arterleri olarak görülmemekte, aynı zamanda ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik değerleri birleştiren çok işlevli taşıyıcılar olarak kentsel peyzajın bütünsel bir parçası olarak kabul edilmektedir (Baschak ve Brown 1995; Gardiner 1997; Everard ve Moggridge 2012).

Kentsel planlamanın ekolojik boyutu, doğal nehir özelliklerinin - örneğin meandrılıklar, sulak alanlar ve su kenarı bitki örtüsü - korunmasının önemini giderek daha fazla kabul etmektedir. Bu amaçla yeşil altyapı uygulanmakta ve doğal sistemler lehine sert yüzeyler azaltılmaktadır (Otto vd. 2004; Smardon 2006). Nehir restorasyonu süreçlerinde, biyoremediasyon projeleri gibi, su kalitesinin iyileştirilmesi, kirliliğin kontrol edilmesi ve iklim değişikliği ile uyum sağlanmasına özel bir dikkat gösterilmektedir (Palmer vd. 2005; Qu ve Fan 2010; Wang vd. 2012).

Sosyal boyut ise, yerel topluluğun kıyı alanlarının planlanması ve geliştirilmesinde aktif rol almasının önemini vurgulamaktadır. Bu alanlar, böylece toplanma, bağ kurma, öğrenme ve çeşitli kültürel etkinliklerin yapılacağı mekanlar haline gelir (Otto vd. 2004; Rasidi vd. 2012). Çoğunlukla nehir kenarlarında yer alan lineer

parklar, fiziksel aktiviteyi teşvik eder, doğal ortamda zaman geçirmeyi sağlar ve yaşam kalitesine katkıda bulunur (Brown vd. 2014; Liu vd. 2016).

Kültürel değer, nehirler ve kıyılarla ilişkili tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve takdir edilmesini içerir. Nehrin kültürel zenginliği ve paylaşılan hafıza, çeşitli programlar, simgesel yapılar ve etkinlikler aracılığıyla halkın gözünde değerini pekiştirir (Smardon 2006; Gunay ve Dokmeci 2012).

Ekonomik yaklaşımlar, nehirlerin yerel ekonomileri yaymak için potansiyelini vurgular. Nehir kenarlarının canlandırılması, olası yatırımlar, karmaşık gelişim ve artan emlak değerleri için alan sağlar. Bu projeler, şehrin turizm paketinin bir parçası haline gelebilir ve böylece ek gelirler sağlayabilir (Otto vd. 2004; Park ve Kim 2019).

Modern kentsel planlamanın entegre modelleri, bu tüm meseleleri sürdürülebilir ve dayanıklı şehirler yaratmak için bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Palmer vd., (2005)'e göre kentsel nehir yenileme çalışmalarının etkinliğinin üç ana alanda ele alınması gerektiğini gözlemektedir: ekolojik, sosyal ve bilimsel. Bu tür bir bütünsel yaklaşım, sadece doğanın korunmasını değil, aynı zamanda insan varoluşunun iyileştirilmesini ve kentsel yenilenmenin teşvik edilmesini hedeflemektedir.

2.3. Doğal ve Ekolojik Perspektifler

Çoğu şehirde, kentsel nehirler ekolojik dengenin sağlanmasına, peyzaj öğelerinin zenginleştirilmesine ve kentsel kimliğin oluşumuna katkıda bulunan temel doğal unsurlar arasında yer almaktadır (Durán Vian vd. 2021). Ayrıca, iklim düzenleyici ortamlar, kirlilik süzme sistemleri, biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik yapılar ve toplumun genel kullanımı için rekreasyon alanları gibi ekosistem hizmetlerini sağlayan işlevsel doğal koridorların oluşturulmasına da imkân tanımaktadırlar (Baschak ve Brown 1995). Buna ek olarak, nehirler, çoğunlukla erişilemeyen doğal peyzajlara geçirgen duvarlar oluşturarak çok boyutlu ekolojik ve toplumsal faydalar sağlamaktadır; bu durum ise yaşam kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Günümüzde nehirler, çağdaş kentsel planlama süreçlerinde yalnızca fiziksel gerçeklikler olarak değil, aynı zamanda kentsel alanlar üzerinde süreçlerin teşvik edilmesini mümkün kılan fırsatlar olarak da değerlendirilmektedir; bu yaklaşım nihayetinde daha sürdürülebilir bir kentsel yenilemeye ve kentsel sistemlerin dışsal bozulmalara karşı dirençliliğinin artırılmasına yönelmektedir (Zordan vd. 2019).

2.3.1. Fiziksel özellikler ve peyzaj mekaniği

Nehirlerin ve kıyı şeritlerinin fiziksel özellikleri, yalnızca kentsel mekânların biçimlenmesinde değil, aynı zamanda bu mekânların işlevlerinin belirlenmesinde de büyük önem taşımaktadır. Nehir yatağının genişliği, akış hızı, su seviyelerinin mevsimsel dalgalanmaları ve nehir yatağında belirli bitki türlerinin bulunması, kentsel kıyı alanlarının planlanmasına yönelik yaklaşımları doğrudan etkilemektedir. Nehir kıyılarındaki dik yamaçlardan yumuşak eğimlere kadar değişen topoğrafik özellikler, bu alanların erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini doğrudan belirlemektedir. Nehir kenarındaki yaya yolları, bisiklet yolları ve parkların tasarımının suyun akışına ve mevsimsel değişimlere uyumlu şekilde geliştirilmesi de önemli bir husustur. Ayrıca, sulak alanlar, kumluk kıyılar ve taşkın alanları gibi doğal bölgelerin konumlandırılması,

taşkın riskinin azaltılması ve biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki yaşamsal rolleri nedeniyle kentsel tasarımda dikkate alınması gereken bir diğer önemli faktördür. Erozyon ve alüvyon birikimi süreçleri, nehir kıyılarını biçimlendirerek, nehir yakınında inşa edilen kentsel altyapıların istikrarını sorgulamakta ve dolayısıyla kentsel planlamacıların bu doğal süreçleri uzun vadeli sürdürülebilirlik çerçevesinde dikkate almalarını zorunlu kılmaktadır (Zordan vd. 2019).

Geçmiş dönemlerin yalnızca teknik iyileştirmelere odaklanan kentsel nehirlerinden farklı olarak, günümüzün kentsel nehirleri, işlevsel yeşil koridorlar oluşturarak peyzaj dönüşümünün gerçekleştiği alanlara dönüşmektedir. Örneğin, Shenzhen'deki Futian nehri'nin yeniden canlandırılması süreci, kentsel mikroiklimi iyileştirmiş, şehirde yeni rekreasyon alanlarının oluşturulmasına imkân tanımış ve böylelikle günlük kentsel yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlamıştır (Zordan vd. 2019). Yeni peyzaj tasarımları, doğal akışın desteklenmesini amaçlayan „yumuşak altyapı sistemleri” olarak adlandırılan unsurları uygulamaktadır; örneğin, nehir güzergâhlarının kıvrımlı hâle getirilmesi ve yerel bitki türlerinin dikilmesi gibi yöntemler bu kapsamdadır.

Vadilerin topoğrafik özellikleri - eğim oranları, teraslar, nehir yatakları ve bitki örtüsüyle kaplı kıyı şeritleri - kentsel nehir alanlarının mekânsal dinamiklerini belirlemektedir. Bu sosyal açıdan belirleyici unsurlar, yalnızca nehirlerin kentsel çevrede nasıl görsel olarak algılandığını değil, aynı zamanda mikroiklim düzenlemesi, biyolojik çeşitlilik ve toprak koruması gibi işlevsel ilişkileri de şekillendirmektedir. Arazi yönelimi, eğimin güneşe maruziyeti, toprak türleri ve yerel bitki örtüsünün varlığı gibi faktörler, insan müdahalesini ve bakım maliyetlerini en aza indirmek amacıyla kentsel kıyı alanlarının planlamasında mutlaka dikkate alınmalıdır (Baschak ve Brown 1995).

Nehir yatağının şekli, genişliği, kıvrımlı yapısı ve havzanın büyüklüğü gibi özellikler, kentsel peyzajların hem estetik hem de işlevsel değerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu parametreler, kullanıcıların mekânsal algılarını doğrudan etkileyerek alanın çekiciliğini artırmaktadır (Silva vd. 2003b). Jeolojik ve jeomorfolojik süreçlerden kaynaklanan doğal nehir sistemleri dinamikleri, kentsel nehirlerin estetik yapısını biçimlendirmekte ve insan - doğa etkileşimlerini tanımlamaktadır (Boon vd. 2000). Doğal akışların değiştirildiği kentsel alanlarda, fiziksel peyzajın karmaşıklığının korunması büyük önem taşımaktadır. Kıvrımlı akışlar, kıyı bitki örtüsü ve düzensiz doğal alanlar, görsel kaliteyi artıran ve kullanıcıların mekâna duygusal bağ geliştirmelerine katkı sağlayan başlıca özelliklerdir (Kaplan 1995; Saraiva 1999).

Erozyon ve sedimantasyon sorunları, sadece mühendislik disiplinleriyle sınırlı kalmamalı ve kentsel nehir ekolojik restorasyonu ilkelerine kadar genişletilmelidir (FISRWG 1998). Nehir peyzajlarının fiziksel özellikleri - toprak türleri, topoğrafik formlar, bitki örtüsü ve su kütleleri - temel yapıyı nehir ekosistemiyle bağlar. Kanyonlar, şelaleler ve nehir adaları gibi bazı unsurlar, ekosistem istikrarı ve işleyişinde belirleyici bir rol oynayarak erozyon ve sedimantasyon süreçlerini etkiler (Forman ve Godron 1986; Chen ve Lin 2007). Doğal sistemlerin istikrarını değerlendirebilmek için bu fiziksel özelliklerin anlaşılması önemlidir (Forman ve Godron 1986).

Nehir alanlarının fiziksel unsurları, örneğin yataklar, teraslar, taşkın alanları ve sedimanter bölgeler, ekolojik işlevlerin belirlenmesinde kritik bileşenlerdir. Taşkın

alanları, suyun tutulmasında, sel kontrolünde ve biyolojik çeşitliliğin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır (Smardon vd. 1995). Topoğrafya, hidroloji ve sedimantasyon süreçleri, nehir vadilerinde sürdürülebilir kalkınma fırsatlarını belirlemek için etkileşime girer. Bunlara dikkat edilmemesi, ekolojik ve ekonomik sorunlara yol açabilir (Marsh 2010). Morfolojik birimler olan teraslar ve nehir adaları, su akışını kontrol etmede önemli rol oynar ve biyolojik çeşitlilik için habitat sağlar. Bu doğal formlar, yeşil koridorlar ve nehir kenarı yürüyüş yolları gibi doğal akışları ve kentsel işlevleri entegre eden peyzaj planlaması yoluyla ya korunabilir ya da yeniden canlandırılabilir (Turner 1998).

2.3.2. Kıyı alanlarının ekolojik potansiyeli

Kentsel alanlardaki kıyı bölgeleri, genellikle yeterince değerlendirilmemiş büyük ekolojik fırsatlar sunmaktadır. Bu alanların sonradan düzenlenmesi ve kentsel sisteme entegre edilmesi, biyolojik çeşitliliği artırmak, hava ve su kalitesini iyileştirmek ve iklim değişikliği ile mücadele etme konularında büyük katkı sağlayabilir. Çin'deki kentsel nehirlerde yapılan rejenerasyon projeleri, atık su arıtımından yeni doğal yaşam alanları yaratmaya kadar bir dizi farklı sonuç elde etmek için mühendislik çözümleriyle ekolojik teknikleri birleştirmektedir (Palmer vd. 2005; Wang vd. 2012).

Kentsel nehir koridorları, kentsel ekosistemler için hayati yollar sunar - doğal alanlarla parçalanmış bölgeler arasında geri dönüş yapabilen ve bitki ile hayvan türlerinin serbestçe hareket etmelerine imkan tanıyan bir kanal olarak işlev görür. Bu bölgeler sadece biyolojik çeşitliliği desteklemekle kalmaz, aynı zamanda kirleticiler için doğal filtreler, toprak erozyonunu engelleyen dengeleyiciler ve mikroklimatik koşulları düzenleyiciler olarak görev yapar (Baschak ve Brown 1995).

„Yeşil ağlar” adı verilen yapılar, farklı bitki örtüsü bölgelerini ve biyolojik çeşitliliği yüksek koridorları birbirine bağlayarak kıyı alanlarının ekolojik önemini daha da artırmaktadır. Bu yaklaşım, korunabilecek tüm doğal unsurları muhafaza etmeye ve bunları peyzaj müdahaleleri ile birbirine bağlamaya dayanır; böylece mekansal çeşitliliği ve habitat erişimini artırır. Bu tür düzenlemelerde, rekreasyonel alanlar entegre edilebilir ve ekolojik fonksiyonlar tehlikeye atılmadan kullanılabilir (Harris 1984; Forman ve Godron 1986).

Riparyen bölgeler, çok sayıda bitki ve hayvan türüne yaşam alanı sunan, nehir kenarlarını erozyondan koruyan ve çeşitli kirleticiler için doğal filtreler olarak görev yapan yüksek verimli ekosistemlerdir. Bu bölgelerdeki bitki örtüsü, nehir kenarlarını stabilize etme ve atık suyun doğal yollarla arıtılmasında önemli bir rol oynar, bu da su kalitesini artırır ve farklı yaşam alanları arasında ekolojik bağlantıyı sağlar, bu da biyolojik çeşitliliğin korunması için hayati önemdedir (Otto vd. 2004).

Kıyı alanlarının ekolojik potansiyeli sadece biyolojik çeşitliliği destekleme kapasitesinde değil, aynı zamanda kentsel ekosistemlerin stabilitesine etkisinde de görülmektedir. Nehirler boyunca tampon bölgeler, şiddetli yağmurlar sırasında „doğal kalkanlar” gibi çalışarak fazla suyu emer, kirleticileri nehirler girmeden önce filtreler ve toprakları yerinde tutar (Otto vd. 2004).

Peyzaj planlamasında, belirli toprak ve nem koşullarına uyum sağlayan yerel bitki türlerinin kullanılması önerilmektedir, çünkü bu, iklim değişikliğine karşı dayanıklılığı

artırır. Riparyen ormanlar, bu amaç için iyi bir örnek teşkil eder, çünkü sadece kuşlar ve memeliler için yaşam alanı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda nehir akışlarının mikroklimasını düzenler (Smardon vd. 1995). Ayrıca, kıyı alanları genellikle görsel bir işlev de üstlenir, çünkü suyla görsel temas, şehirlerde yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir.

Kentsel kıyı alanlarının ekolojik önemi, nehir yatakları boyunca var olan ve çeşitliliği olan bitki örtüsüne dayanır. Bitki çeşitliliği, genişlik ve riparyen bitki örtüsünün zenginliği arttıkça, bu alanlar nehir manzaralarına biyolojik ve estetik değer atamada daha etkili hale gelir (Kaplan ve Kaplan 1989; Silva vd. 2003). Yüksek çeşitlilik, bu alanları insanlar için daha çekici hale getirir ve şehirlerde doğal kimlik duygusunu güçlendirir (Hough 1998).

Sonuç olarak, kıyı alanları sadece ekolojik alanlar değil, aynı zamanda doğa ile insanın bir araya geldiği yerlerdir. Bitki örtüsünün sürekliliği sağlanarak, çeşitli türler için yaşam alanları yaratılabilir ve ambiyans kalitesi sağlanarak yaşam kalitesi ve kentsel alanların değeri artırılabilir (Dreiseitl ve Grau 2001). Bu bağlamda, bu alanların korunması ve yönetimi konusunda yerel toplulukların rolünü göz ardı etmemek gerekir, çünkü bu, alanın sağlıklı ve estetik açıdan değerli olarak algılanmasını doğrudan etkiler (Ulrich vd. 1991).

Düşük ve yüksek nehir kenarları, sulak alanlar ve doğal bitki örtüsü kuşakları gibi doğal yaşam alanlarına sahip kıyı bölgeleri, biyolojik çeşitliliğin korunmasında ve ekolojik fonksiyonların stabilitesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nehir alanlarının korunması, sel riski, erozyon ve arazi bozulmasını azaltmaya yardımcı olarak, çok sayıda bitki ve hayvan türünün sürdürülebilir bir şekilde var olmasını sağlar (Wang 1992; Farina 2000; Chen ve Lin 2007).

2.3.3. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi

Nehirlerin yalnızca fiziksel bir kaynak olarak değil, aynı zamanda karmaşık yaşam sistemleri olarak değerlendirilmesi gerektiğinin bilinciyle, bu alanların iklim değişikliği ve kentleşme baskılarına karşı dirençli olacak şekilde tasarlanması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, yalnızca mevcut durumun korunmasıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda uzun vadeli kullanım ve direnç stratejilerinin geliştirilmesini de gerekli kılmaktadır. Nehirlerin kentsel yenileme projeleri çerçevesinde değerlendirilmesinde, başarı kriterleri kısa vadeli etkilerle sınırlı tutulmamalı; fiziksel, biyolojik ve toplumsal işlevleri uzun dönemli bir perspektifle ele alan analizler yapılmalıdır (Bradshaw 1987; Nakamura vd. 2006).

Uygulamada karşılaşılan temel sorunlardan biri, ekolojik başarının evrensel olarak tanımlanmamış olmasıdır. Yerel yönetimler ve plancılar tarafından sıklıkla altyapı ve estetik müdahalelere öncelik verilirken, yüzey ve yeraltı sularının durumu, biyolojik çeşitlilik ve su kalitesinin korunması gibi ekolojik göstergeler arka plana atılabilmektedir. Bu nedenle, güncel teorik yaklaşımlar, doğal kaynakların yönetiminde vatandaş katılımının artırılması ve ekolojik göstergelerin kullanımının zorunlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Bradshaw 1987; Nakamura vd. 2006).

Doğal kaynakların entegre değerlendirilmesi için çeşitli metodolojiler geliştirilmiştir. Peyzaj elemanlarının değerlendirilmesinde; bitki türlerinin çeşitliliği, doğal koruma düzeyi, nadir türlerin varlığı, vejetasyonun yapısal karmaşıklığı ve dış etkenlere karşı hassasiyet gibi faktörler dikkate alınmaktadır (Wright 1977; Smith ve Theberge 1986; Baschak ve Brown 1995).

Bu değerlendirme modelleri, alanların kategorize edilmesini ve koruma önceliklerinin belirlenmesini sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda ekolojik restorasyon ve sürdürülebilir kamu kullanımı için stratejiler de önermektedir. Özellikle, korunan çekirdek alanlarla çevre tampon bölgeleri bir araya getiren çok işlevli modüller (MUMs), koruma ve erişilebilirlik arasında bir denge kurulmasına olanak tanımaktadır (Noss ve Harris 1986; Baschak ve Brown 1995).

Sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi yalnızca kamu bilincinin artırılmasıyla sınırlı kalmamalı, yerel toplulukların aktif katılımı ve doğal mirasın korunmasına adanmış kurumlarla koordinasyon süreçlerini de kapsamalıdır (Thorne ve Huang 1991). Bu yaklaşım, doğal, toplumsal ve mekânsal işlevsel değerlerin bütüncül bir operasyonel sistem içinde bütünleştirilmesini öngörmektedir.

Sürdürülebilir yönetim stratejileri genel olarak su kalitesinin korunmasını, taşkın kontrolünü, flora ve faunanın korunmasını ve nehir peyzajlarının rekreasyonel, kültürel ve eğitim amaçlı kullanımını kapsamaktadır. Çok işlevlilik vurgusu, nehirlerin yalnızca ekosistemler olarak değil, aynı zamanda toplumsal yaşam için yaşamsal kaynaklar olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, taşkın alanlarında yapılaşmanın sınırlandırılması, biyoteknik mühendislik çözümlerinin teşvik edilmesi ve hem ekolojik hem de toplumsal işlevleri destekleyen kamusal yeşil alanların oluşturulması temel önlemler arasında yer almaktadır (Otto vd. 2004; URBEM 2004).

Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, peyzaj mimarisi, ekoloji, kentsel planlama ve ekonomi gibi farklı disiplinlerin ortak bir hedef doğrultusunda iş birliği yapmasını gerektirmektedir: doğanın korunması ve kentsel yaşamla bütünleştirilmesi (Cengiz ve Smardon 2011).

Nehir kaynaklarının kullanımında planlama süreçleri, taşkın risklerinin azaltılması ve nehir kenarlarının rekreatif ve eğitsel işlevlere kazandırılması gibi hedeflere odaklanmakta; bu süreçlerde WFD gibi standartlar referans alınmaktadır. Bu ilkeler, ekolojik koruma ile toplumsal çıkarların uyum içinde ele alınmasını; kamu parkları, bisiklet yolları, eğitim merkezleri ve sürdürülebilir turizm projeleri gibi uygulamalarla desteklenmesini öngörmektedir (URBEM 2004).

Özellikle kentsel alanlarda, su varlıklarının sürdürülebilir yönetimi, nehir peyzajlarının yenilenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Su kalitesinin korunması, taşkın ve erozyon risklerinin azaltılması, bu alanların hem güvenlik algısı hem de estetik değer açısından önemini artırmaktadır (European Commission 2000; Petts vd. 2002). Bu tür yenileme süreçlerinin, ekolojik işlevler, estetik standartlar ve toplumsal algıları bir arada değerlendiren bütüncül bir karar modeli çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir (Silva vd. 2003b).

Bu faaliyetlerin etkinliği, disiplinlerarası ve çok yöntemli yaklaşımların uygulanmasına bağlıdır (Mingers 2001). Ayrıca, karar verme süreçlerinde estetik değerlerin dikkate alınması, kamu desteğinin sağlanması ve kentsel nehir sistemlerinin uzun vadede güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Proshansky 1978; Berleant 1997).

2.4. Tarihi ve Kültürel Birikimler

Kentleşme ile doğa unsurları arasındaki bağ, özellikle nehirlerle kurulan ilişki, kopmaz bir bütünlük arz etmektedir. Su varlıkları, tarih boyunca yalnızca birer doğal kaynak olarak değil, aynı zamanda kimlik taşıyıcısı, kolektif hafıza unsuru ve her toplumu simgesel anlamda şekillendiren unsurlar olarak görülmüştür (Hall 1998). Yerleşimlerin mekânsal örgüsünü belirlemiş; ticaretin ve gruplar arası etkileşimin çoğu zaman su kenarlarında gelişmesiyle, bu alanlar toplumsal buluşmaların, maneviyatın ve kültürel değişimin sahnesi olmuştur (Gunay ve Dokmeci 2012). Günümüzde ise kentsel planlama anlayışı bu değerleri yeniden göz önüne alarak yerel kimliğin güçlendirilmesi, toplumsal uyumun sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması yönünde evrilmektedir.

Kentsel su sistemleri çok katmanlı anlamlar taşır. Ekolojik ve mekânsal işlevlerinin ötesinde, bulundukları yerin tarihsel belleğini ve kültürel mirasını bünyelerinde barındırırlar. Örneğin Pekin gibi kentlerde, bu su varlıkları kentsel kimliğin ve yapının algılanmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Gunay ve Dokmeci 2012). Bu nedenle, su alanlarının planlaması yalnızca doğal kaynak işlevleriyle sınırlı kalmayıp, tarihî ve kültürel değerlerin korunmasını da kapsamalıdır.

1980'li yıllardan itibaren kültürel unsurlar, sanayi sonrası kentlerdeki kıyı alanlarının yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Kültürel değerler artık sadece estetik katkılar olarak değil, kent yenileme ve ekonomik kalkınma için temel kaynaklar olarak görülmektedir (Harvey 1989; Zukin 1995). Sanayi temelli ekonomiden hizmet sektörüne geçiş sürecinde, terk edilmiş ya da işlevini yitirmiş alanların canlandırılması önemli bir görev haline gelmiş ve bu süreçte kültür giderek artan oranda merkezi bir unsur olmuştur. Bu dönüşüm genellikle müzeler, sanat merkezleri, tema parkları ve festival altyapıları gibi büyük ölçekli kültürel yatırımlar aracılığıyla gerçekleşmiştir (Craig-Smith ve Fagence 1995).

Bu bağlamda Evans (2005), kültür öncülüğünde yapılan kentsel dönüşümü üç modelle açıklamaktadır: kültür odaklı dönüşüm (culture - led regeneration), kültürel dönüşüm (cultural regeneration) ve kültür ile dönüşüm (culture and regeneration). İlki, semboller ve etkinlikleri kentsel değişimin katalizörleri olarak ele alırken; üçüncüsü daha parçalı ve koordinasyonsuz yaklaşımları ifade eder. Ancak en bütüncül çerçeveyi, kültürel etkinlikleri hem ekonomik hem de toplumsal gelişme stratejilerine entegre eden kültürel dönüşüm modeli sunmaktadır (Evans 2005).

Kültür temelli kıyı dönüşümleri yalnızca fiziksel yenilemeyi değil; yeni toplumsal ilişkilerin kurulmasını, kentsel kimliğin güçlendirilmesini ve ortak değerlerin üretilmesini de içerir. Avrupa Kültür Başkenti projeleri, yeni kültürel altyapıların oluşturulmasının yanı sıra, daha önce ihmal edilmiş kentsel alanların canlandırılmasına da zemin hazırlamaktadır (Garcia 2004). Ancak bu süreç eleştirilerden de bağımsız değildir. Harvey (1989) ve Urry (2002), bu dönüşümün kültürel metalaşmaya ve yerel

toplulukların karar alma süreçlerinden dışlanmasına yol açabileceğini vurgulamaktadır. Bu durum, devletin rolünü geri plana çektiği ve mekânsal kimliği zayıflattığı bir piyasa yönelimli yaklaşıma alan açmakta; böylece bir zamanlar belirgin olan yerel kimliğin ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Bassett vd. 2002; Negussie 2006).

Zukin (1995)'in düşüncesi bağlamında ortaya çıkan temel sorulardan biri şudur: „Bu kültür kimin kültürü?” Bu soruyla birlikte kültürel temsille toplumsal gerçeklik arasındaki gerilim açığa çıkmakta; kentsel alanların çoğunlukla yatırımcıların çıkarlarına hizmet edecek şekilde şekillendirildiği, yerel halkın ise bu süreçten dışlandığı endişesi doğmaktadır. Dolayısıyla, kültür temelli kentsel dönüşüm, kapsayıcılık ve toplumsal adalet açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir yaklaşıma dönüşmektedir (Garcia 2004; Evans 2005).

Modern kentsel planlama anlayışı, özellikle hızlı kentleşme baskısı altındaki kıyı alanlarında, peyzaj kimliğinin korunmasının önemini kavramaya devam etmelidir. Sürdürülebilir dönüşüm yalnızca mekânın fiziksel olarak yeniden işlevlendirilmesini değil, aynı zamanda çevrede oluşan kültürel anlamların ve kolektif değerlerin dikkate alınmasını da gerektirir (Sepe 2010). Sosyal bir yapı olarak düşünüldüğünde, peyzaj; tarihsel süreçlerin, hafızanın ve o mekânı şekillendiren toplulukların kimliğinin izlerini taşır (Najafi ve Shariff 2011).

Bu bağlamda, kentsel su peyzajları; kentlerin ve toplumların zaman içinde geçirdiği kültürel dönüşümleri belgelemekte, aynı zamanda çağdaş kent anlatılarının şekillenmesinde rol oynamaktadır (Novaresio 2006; Wiedemann 2006). Nehirlerin içinde yer aldığı tarihî ve kültürel bağlamların analiz edilmesiyle, bu unsurların sembolik değerlerine ve sürdürülebilir kent planlaması içindeki çok katmanlı işlevlerine dair daha derinlikli bir anlayışa ulaşılabilir. Özellikle büyük nehirlerin çevresinde kurulan Avrupa kentlerinde, mekânsal süreklilik ile somut ve somut olmayan miras örnekleri bu karakteristiği açıkça ortaya koymaktadır (Al Ani 2014; Petrtýlová 2020; Petrtýlová ve Jaššo 2022)

Örneğin, Kuzey Avrupa'daki birçok kentte, limanlar, depolar ve diğer kıyı altyapıları gibi somut miras unsurları korunmakta ve günümüz kent yaşamı içerisinde yeniden işlevlendirilerek farklı bir mekânsal otantiklik biçimi sunmaktadır (Lorens 2019). Bu tür planlama yaklaşımları, nehirlerle küçük ve orta ölçekli kentler arasında tarihî bağın korunmasına katkı sağlamakta ve bu alanları anlamlı, yaşayan mekânlar olarak öne çıkarmaktadır (Edwards 1992).

Ancak mesele sadece fiziksel yapıların onarılması değildir; bu alanların yerel toplulukların gözündeki anlamının yakalanması ve yeniden yorumlanması da önemlidir. Böylelikle yerel kültürel sermaye güçlendirilmekte ve kıyı dönüşüm süreçleri sürdürülebilir, geleceğe dönük bir vizyonla ilerlerken yerel hafızanın silinmesine karşı direnç göstermektedir (Brattberg 2001).

2.4.1. Kültürel perspektifler ve su yollarının önemi

Akademik söylemde, nehirler yalnızca madde, enerji ve organizma taşıyan ekolojik sistemler olarak değil, aynı zamanda kentsel yaşamın inşasında önemli sosyo-kültürel aktörler olarak da kabul edilmeye başlanmıştır (Pringle 2003; Kondolf vd. 2006;

May 2006; Boulton 2007). „Bağlantılılık” kavramı geleneksel olarak bir nehrin uzunlamasına, yatay ve düşey boyutlarına atıfla kullanılsa da, son zamanlarda sosyal bağlantılılık da bu listeye eklenmiş; böylece nehirler, insanlar, mallar, fikirler ve kültürlerin dolaşım yolları olarak görülmeye başlanmıştır (Kondolf ve Pinto 2017). Bu paradigma değişimi, nehirleri yalnızca doğal kaynaklar olarak değil, toplumsal etkileşimi ve kimlik oluşumunu şekillendiren kültürel arterler olarak yeniden kavramsallaştırmamıza olanak tanır.

Swyngedouw’un (2015) ortaya koyduğu „hidrososyal döngü” kavramı, suyun kentsel ortamlarda kontrolü ve dağıtımına gömülü olan iktidar dinamiklerine işaret eder. Su, şehirdeki siyasi ve ekonomik araçlar haline gelen ekolojik ve mekânsal biçimlenmelerini de beraberinde getirir (Swyngedouw 2004; Gandy 2014). Bu yaklaşımla ilişkili bir diğer kavram ise „nehir kültürü”dür. Bu bakış açısı, özellikle mevsimsel akış kalıplarının yerel gelenekler ve kültürel çeşitlilik üzerinde şekillendirici etkiler yarattığını vurgulayarak, nehirleri iç içe geçmiş ekolojik, biyolojik ve kültürel değerlerin taşıyıcıları olarak tanımlar (Wantzen vd. 2016).

Tarih boyunca nehirler uygarlıkların merkezinde yer almış ve Avrupa, Orta Doğu ve Asya’nın gelişimini mümkün kılmış; ticaretin ve uzun mesafeli kültürel etkileşimin gerçekleştiği ilk hareket koridorları olmuştur (Mumford 1961). Hall (1998)’e göre kentsel su varlıkları yalnızca çevresel ya da estetik kaynaklar değil, aynı zamanda ortak kent kimliğini şekillendiren kültürel sembollerdir. Örneğin, tarihi Pekin’deki nehir ve göller, toplu buluşmaların, törenlerin ve ticaretin merkezinde yer almış; böylece kentin kolektif hafızasına ve mekânsal anlatısına dahil olmuşlardır (Gunay ve Dokmeci 2012).

Günümüzde, suyun kültürel anlamı topluluk kimliğini ve özgünlüğünü oluşturmada kentsel tasarımın önemli bir parçası haline gelmiştir. Modern canlandırma projeleri, doğal hidrolojik sistemleri kentsel kültürel yaşamla yeniden bağ kuracak şekilde ele almaktadır (Gunay ve Dokmeci 2012). Su yolları giderek daha fazla, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda yerel kültürlerin sembolik temsilcileri olarak da görülmektedir (Evans 2005). Nehirler ve kanallar, tarihsel olarak ticaret, sanat ve dini yaşamın evrimiyle şekillenmiş kimliğin taşıyıcıları olarak kent kimliğini destekleyen kültürel alt sistemlerdir (Sairinen ve Kumpulainen 2006; Gunay ve Dokmeci 2012).

Büyük kıyı alanları, kültür odaklı yeniden canlandırma süreçleri aracılığıyla kentsel kimliğin sentezlenmesinde stratejik müdahale alanları olarak görülmektedir. Bu alanlar, çeşitli kültürel etkinliklerle canlandırılarak değişim ve sembolik yeniden değer biçme için platform işlevi görmektedir (Hall 1998). Bu bağlamda, eski endüstriyel nehir kıyılarındaki alanlar müze, park ve kültür merkezlerine dönüştürülmekte; su teması, küresel ölçekte rekabetçi ve canlı bir kentsel kimlik inşa etmede temel unsur olarak kullanılmaktadır (Craig-Smith ve Fagence 1995; Evans 2005; Fainstein 2008).

Kent planlamasında su, enerji ve hava ile ilişkili ekolojik meseleler giderek daha fazla önem kazansa da, mekânsal kimliğe katkı sağlayan kültürel ve sembolik boyutlar genellikle göz ardı edilmektedir (Sepe 2010). Peyzajdaki su unsurları, güçlü sembolik anlamlar taşır; duygusal bağlar kurarak mekân algısını ve hafızayı biçimlendirir (Najafi ve Shariff 2011). Geleneksel suya dayalı mekânsal örgütlenmeler, kültürel, ekonomik ya da siyasi baskılarla bozulduğunda, yerel kimlik ve kültürel çeşitlilik zamanla erozyona uğrayabilir (Bürge vd. 2004).

Tarih boyunca su yolları, tarım, balıkçılık ve içme suyu gibi temel yaşam gereksinimlerini sağlayarak, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde insan uygarlığının can damarları olmuştur (Novaresio 2006; Wiedemann 2006). Fırat, Dicle, Nil, İndus ve Ganj gibi büyük nehirler, verimli topraklar ve güvenlik sağlayarak uygarlıkların gelişmesini mümkün kılmıştır (Novaresio 2006). Cengiz'in (2013) ifadesiyle, düzenli toplumsal yaşam, nehirlerin sürdürücü gücü olmadan mümkün olamazdı.

Günümüzde dahi, Thames, Seine, Tiber ve Tuna gibi nehirler, bulundukları kentlerin sembolik omurgaları olarak işlev görmektedir; kültürel hafızayı ve kentsel kimliği güçlendirmektedir (Mann 1973; Torre 1989). Coğrafi gerçeklikleriyle ilişkilendirilen bu su yolları, aynı zamanda kültürel gelişim ve mekânsal etkileşim eksenleri olarak da değerlendirilmektedir (Soemardiono ve Gusma 2014; Apriliani ve Dewi 2020).

Güncel kentleşme yaklaşımları, nehirleri doğa ile yapılı çevre arasında bir karşıtlık unsuru olarak ele alırken, sürdürülebilirlik bağlamında, kentlerin kıyı bölgelerinin tarihi ve kültürel kimliklerinin korunması, gerçek anlamda bir kentsel dönüşümün mümkün olması açısından hayati önemdedir (Zhang 2002). Bu denge sayesinde, nehirler yalnızca estetik değer taşıyan doğal öğeler değil, aynı zamanda kültürel peyzajın dinamik hafıza ve kimlik aktörleri olarak yasal açıdan da ele alınmaktadır.

Su, tarih boyunca insanları yalnızca ticaret, ulaşım ve balıkçılık açısından değil, aynı zamanda estetik ve duygusal nedenlerle de cezbetmiştir. Bu karmaşık ve uzun soluklu ilişki, günümüzde kıyı bölgelerinin yalnızca yaşam ve ticaret alanları değil, aynı zamanda eğitim, değişim ve düşünsel deneyimler için de yeniden kurgulanmasında kendini göstermektedir. Boston ve Baltimore'daki büyük kentsel akvaryumlar gibi projelerle başlatılan kentsel yeniden canlandırma süreçleri, su odaklı mekânlar aracılığıyla kentlerin kültürel ve eğitsel girişimlere sahne olmasını sağlamaktadır (Lorens 2019).

Shokeen ve Kaur (2024)'un vurguladığı gibi, nehirler, göller ve kıyı alanları yalnızca çevresel unsurlar değil, aynı zamanda topluluk gelişimi, etkileşim ve kimlik inşası açısından önemli mekânsal altyapılardır. İnsan uygarlığının en eski ortak ögesi olan su, artık WTOD gibi çağdaş kentsel kavramlar aracılığıyla hareketlilik, sürdürülebilirlik ve kültürel mirasın korunması bağlamında yeniden yorumlanmaktadır.

Antik yerleşimlerden modern metropollere uzanan süreçte, su, hem fiziksel kaynakların sağlanmasında hem de anlamlı bir mekân duygusu ile kültürel sürekliliğin sağlanmasında temel rol oynamıştır (Cervero ve Duncan 2003; Curtis ve Renne 2011). Amsterdam'ın kanalları örneğinde olduğu gibi, bir kentin hidrolojik yapısı aynı zamanda kültürel kimliğin odak noktası ve uluslararası imajının şekillendiricisi olabilir. Bu yaklaşım, günümüzde birçok kentsel yeniden canlandırma girişiminde temel ilke olarak benimsenmektedir.

2.4.2. Kültürel ve toplumsal bağlantıların inşası

Tarihte, nehirler, şehirlerin bağlar kurduğu ve günlük yaşamı, festivalleri ve toplumsal ritüelleri kolaylaştırdığı ortak yerler olarak işlev görmüştür. Örneğin, Varanasi'de, Ganj nehri üzerindeki ghatlar, sosyal ve ruhsal yaşamın kutsal ve dünyevi

olanın iç içe geçtiği, toplumsal bağları teşvik eden temel alanları en iyi şekilde göstermektedir (Kondolf ve Pinto 2017). Nehir kıyılarının tasarımı ve planlaması, bu kaybolan bağlantıları yeniden kazanma açısından dönüştürücü bir potansiyele sahiptir. Tarihsel katmanlara duyarlı bir şekilde ele alındığında, festivaller, toplumsal faaliyetler ve sosyal etkileşimler için prototip kentsel su kenarları, kaybolan canlılıklarını yeniden kazanabilir (Hillman ve Brierley 2005; Che vd. 2012). Pekin'deki eski su yollarının yeniden canlandırılması, bu fikri en iyi şekilde gösteren örneklerden biridir. Konvansiyonel anlamlar taşıyan mekânsal işlevlerin, modern kentsel gereksinimlere uyacak şekilde yeniden tanımlandığı görülmektedir. Böylece, sadece kültürel ifade için değil, aynı zamanda topluluk kimliği açısından kültürün yeniden doğması sağlanmaktadır. Bu tür dönüşümler, vatandaşlara, tarihsel anlamlar taşıyan alanları yeniden tanımlamada yeniden katılım sağlama gücü verir (Turner 2000).

Nehir kıyıları, yalnızca erişilebilir olduğu için değil, aynı zamanda duygusal ve sembolik bağlar kurma kapasitesine sahip olduğu için sosyal bir değere sahiptir. Katılımcı değerlendirme sürecine dahil olan yerel topluluklar, kolektif ihtiyaçları ve paylaşılan anıları yansıtan tasarım çözümlerinin ortaya çıkmasını sağlar (Attia ve Ibrahim 2018). Ancak, Pekin örneğinde olduğu gibi, bazı nehir kenarlarında kültürel olarak etkileşimli kamusal faaliyetlerin eksikliği, aidiyet duygularını zayıflatmakta ve alanların yeterince kullanılmamasına neden olmaktadır (Sairinen ve Kumpulainen 2006). Bu nedenle, kültürel odaklı yeniden canlandırma, toplumsal bağları pekiştirmede çok önemlidir, özellikle de kültürel etkinlikler ve sosyal sınıflar arası etkileşimi teşvik eden yaratıcı projeler aracılığıyla (Evans 2005).

Bu projeler, genellikle sosyal uyum ve ekonomik fırsatlar açısından turizm ve yaratıcı endüstriler aracılığıyla rol oynayan piyasa odaklı mantıklardan bağımsız değildir. Kültür, yerel kimliğin gerçek bir ifadesi olarak değil, tüketim için pazarlanır ve üretilir (Urry 2002; Garcia 2004; Evans 2005). Bu nedenle, su kenarı yeniden geliştirilmesi genellikle dışarıdan gelenlere yönelik tasarlanır ve gerçek yerel topluluklar süreçte ihmal edilir (Garcia 2004; Moore 2008; Gunay ve Dokmeci 2012). Bu ticarileşme, gentrifikasyona yol açabilir; burada, eski sakinler yavaşça yerinden edilir - fiziksel ve sembolik olarak, eski tarihi toplumsal bağlar aşamalı olarak erozyona uğrar.

Bir kişinin bir yerle kurduğu duygusal ve bilişsel bağ - bu bağ, birikmiş deneyimler ve orada geçirilen zamanların hatırası yoluyla - yer kimliğinin temelini oluşturur (Najafi ve Shariff 2011). Bu bağlar, kişiler arası ilişkiler ve kolektif tarihlerin katmanlarını içerir. Topluluğa ait olma duygusunun sembolik bir anlamını sağlarlar (Inalhan ve Finch 2011). Bu nedenle, nehirler yalnızca coğrafi nesneler değil, kültürlerin anlatısını şekillendiren ve insanların bağlantısını sağlayan önemli aktörler haline gelir: zaman, tarih ve hazinenin sorunları, Cengiz (2007) ve Francis (2012) tarafından iyi bir şekilde açıklanmıştır. Cengiz (2013) nehir manzaralarının, halk toplantıları, dini törenler ve mevsimsel festivaller için kültürel sahneler olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, topluluklarda farklı kimliklerin oluşturulmasına ve dayanışmalarının pekiştirilmesine olanak sağlamışlardır (Cengiz 2007).

Kentsel nehir kenarları artık sadece estetik güzellik için yerler değil, eğitim, eğlence ve sanat yapma yoluyla toplumun olumlu dönüşümüne katkı sağlayan alanlardır (Otto vd. 2004). Bu nedenle, nehir, sosyal entegrasyon ve belki de kültürel canlılık için bir katalizör olarak yeniden onaylanmaktadır. Bu, Han ve Beisi'nin (2016) belirlediği

kategorilere de uygundur; çünkü sahillere her zaman doğal toplantı yerleri olarak hizmet etmiştir ve farklı kentsel gruplar arasındaki sosyal etkileşimler için aktif bir sahne olmaya devam etmektedir. Erişilebilirlik, açıklık ve çok işlevlilik anlayışı, bugünün dünya çapındaki modern ünlü nehir kenarlarının başarılı örneklerini ayıran yapıstırıcıdır (Carmona 2019).

Katılımcı planlama teknikleri aracılığıyla, topluluklar nehir kenarı kimliklerinin oluşumunda aktif ajanlar haline gelir ve böylece belirli yerel değerleri ve bağlama dayalı ihtiyaçları yansıtan çok daha geniş bir su kenarı geliştirme sürecini resmileştirirler (Gottdiener ve Lagopoulos 1986). Bu nedenle, nehir kenarı alanları, toplumsal değişimin yansıması olarak ortaya çıkar; geçmiş ve şimdinin birleştiği ve kentsel yaşayan halkın paylaşılan kimliğini güçlendiren bir yer haline gelir.

Kültürel, eğitimsel ve ekolojik entegrasyonun, su kenarı yenilenmesinde daha küçük ve orta büyüklükteki şehirlerde daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Burada, sadece ziyaretçileri cezbetmek için bir kültür değil, aynı zamanda yerel kimliği ve dayanışmayı güçlendirmek için bir araç olarak işlev görmektedir. Polonya'nın Hel şehrindeki örnek bu durumu sergilemektedir. Mühürlerin rehabilitasyonu için bir merkez ve eski bir kilisede bulunan Balıkçılık Müzesi, miras ve bugünün toplumsal ihtiyaçlarını kapsayan kültürel odaklar olarak hizmet etmektedir (Lorens 2019).

Geleneksel olarak, nehirler, göller ve kıyı bölgeleri yoğun sosyal aktivitelerin yapıldığı yerlerdi, insanlar buralarda festivaller, manevi törenler ya da ticaret faaliyetleri için bir araya gelirlerdi (Breen ve Rigby 1994). Bu alanlar, böyle tasarlanabilir ki, halkın kullanımına açıklığını ve erişilebilirliğini koruyarak sosyal etkileşim ve toplumsallığı sürdürmeye devam ederler (Bartman 2011). Sonuç olarak, iyi tasarlanmış nehir kenarları yalnızca fiziksel alan olarak kullanılmaz, aynı zamanda şehirlerin sosyal dokusunu koruyan kültürel ve duygusal altyapılar haline gelirler.

2.4.3. Yerleşimlerin tarihsel gelişimi ve nehir faktörleri

Tarih boyunca nehirler, insan toplulukları için daima vazgeçilmez bir unsur olmuştur; modern kara ve demiryolu sistemlerinin henüz mevcut olmadığı dönemlerde, nehirler iç bölgelere ulaşım sağlayan en eski ulaşım güzergâhları ya da erişim koridorları olarak işlev görmüştür. Bu boylamasına bağlantılar, özellikle doğal engellerin - örneğin şelaleler veya hızlı akıntıların - ulaşımı kesintiye uğrattığı noktalarda nehir boyunca kentlerin kurulmasını mümkün kılmıştır (Kondolf ve Pinto 2017). Bu tür alanlar ticaret merkezleri olarak hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda buhar makinelerinin yaygın kullanımından önceki dönemde sanayiye yönelik ilk değirmenler için hidrolik enerji kaynağı da sunmuştur (Tvedt 2015; Kondolf ve Pinto 2017). Tvedt (2015)'e göre, Britanya'daki Sanayi Devrimi'nin başarısı büyük ölçüde, düzenli su akışı, hafif eğimler, az tortu birikimi ve kömür ile demir gibi temel ham maddelere yakınlık gibi nehir sistemlerinin sunduğu doğal avantajlara dayanmaktadır.

Zamanla nehirler, yalnızca ticaret koridorları olarak değil, aynı zamanda farklı işlevsel kentsel bölgeler arasında sınır çizgileri olarak da kentsel mekânsal organizasyonda önemli roller üstlenmiştir (Hofmann vd. 2012). Günümüz modern kentleşmesinde birçok su yolu artık önceki önemini yitirmiş olsa da, mekânsal mantıkları hâlâ şehirlerin coğrafyasında varlığını sürdürmektedir (Che vd. 2012). Günümüzde,

endüstri sonrası dönüşüm süreçleriyle birlikte, geçmişte marjinalleşmiş olan kıyı alanları yeniden kültürel ve kamusal yaşamın mekânları hâline gelmekte; tarihî katmanları korurken, yeni kentsel anlatılar yazmaktadır (Craig-Smith ve Fagence 1995; Evans 2005). Bilbao'daki Guggenheim Müzesi, Cardiff'teki Galler Milenyum Merkezi ve İstanbul'daki Haliç Kültür Vadisi Projesi gibi örnekler, su ve kültürün çağdaş yenileme stratejilerinde nasıl bir araya geldiğini göstermektedir (Jauhiainen 1995; Del Cerro Santamaría 2007; Bezmez 2008).

19. ve 20. yüzyıllarda sanayileşme sürecinde nehir kenarlarının kullanımı, özgün kentsel biçimlerin oluşumunu etkilemiş ve ekonomik işlevlerin ortadan kalkmasıyla bu bölgelerde bozulmalar meydana gelmiştir (Çelik 1993; Koksall 2005; Gunay ve Dokmeci 2012). Sanayisizleşme bağlamında nehirler, kültürel programlama ve kamusal altyapı yoluyla kentsel müdahale için yeni fırsatlar sunmaktadır; ancak bazı araştırmacılar, kolektif belleğin silinmemesi ve mirasın yalnızca pazarlanabilir bir unsura indirgenmemesi adına, bu alanların mekânsal ve tarihî karmaşıklığının korunması gerektiğini vurgulamaktadır (Keles 2003; Gunay ve Dokmeci 2012).

Bürge vd. (2004)'ye göre, peyzaj sürekli olarak doğa ve insan müdahalesi gibi çeşitli itici güçlerin etkisiyle değişmektedir; bu bağlamda su, yerleşim desenlerini yönlendiren başlıca etkidir. Tarihsel olarak, nehirler yer seçimini, kaynaklara erişimi ve potansiyel ticaret fırsatlarını belirleyerek kent morfolojisini şekillendirmiştir. Antrop'un (2004) belirttiği gibi, nehirler kentsel büyüme süreçlerinde doğal peyzajların erişim ve görünüm gibi hususlar çerçevesinde daha yapılandırılmış biçimlere dönüşmesine yol açmıştır; bu koşullar büyük ölçüde nehirler tarafından belirlenmiştir.

Antik dönemden günümüze kadar nehirler, içme suyu, verimli topraklar ve ulaşım yolları sağlayarak Roma (Tiber), Londra (Thames), Budapeşte (Tuna) ve Paris (Seine) gibi geçit kentlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Mann 1973; Torre 1989; Smardon vd. 1995; Cengiz 2007; Francis 2012). Ancak Cengiz (2013), nehir kenarında yaşamının özellikle tekrarlayan taşkınlar ve bunun insan yerleşimleri, altyapılar ve ekosistemler üzerindeki olumsuz etkileri bakımından bazı riskler taşıdığını da ifade etmektedir. Bu tür afetlerin önlenmesi amacıyla, tarih boyunca setlerden karmaşık hidrolik sistemlere kadar çeşitli taşkın kontrol yapıları geliştirilmiştir (Smardon vd. 1995).

Güncel araştırmalar ve su arıtma konusundaki altyapısal müdahaleler ışığında, kentler nehirlerini sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevresel sistemlerle bütünleşik bir şekilde yeniden değerli bir kaynak olarak canlandırmaktadır (Wiedemann 2006; Jormala 2008). Cengiz (2013)'e göre, nehirlerin doğal dinamiklerinin korunması gerektiğini, bu sayede kentsel çevrede yerleşimlerin uzun vadeli istikrar ve nitelikli büyüme elde edebileceğini vurgulamaktadır.

Nehirler, ticaret ve hareketlilik ağlarının temelini oluşturdukları kadar, hayati kaynakların sağlanmasında da önemli rol oynamıştır (Yassin vd 2010). Sanayileşme ile birlikte nehir kenarları ekonomik faaliyetlerin odak noktaları hâline gelmiş ve kentsel ekonominin temel bileşenleri arasında yer almıştır (Mann 1973; Wrenn 1983). Ancak 20. yüzyıldaki lojistik ve teknolojik gelişmelerle birlikte, bu geleneksel nehir alanları işlevselliğini yitirerek terk edilmiş ve ihmal edilmiş bölgeler hâline gelmiştir (Hoyle 1988). Günümüzde ise kültürel, rekreatif ve ekolojik işlevlerle birlikte bu alanlar yeniden

canlanmakta ve kentlerin evrimsel gelişimine katkı sunmaya devam etmektedir (Maciukenaite ve Povilaitienė 2013; Petrtýlová 2020).

Avrupa'nın özellikle Kuzey kesimlerinde, kıyı şeridinde uygulanan yeniden canlandırma projeleri, birçok küçük kasabanın yerel gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Balıkçılık ve gemi yapımı gibi geleneksel su temelli endüstrilerin gerilemesiyle birlikte, turizm, rekreasyon ve kültürel programlama gibi yeni işlevler çağdaş kentsel ihtiyaçları karşılamak üzere öne çıkmaktadır (Lorens 2019). Bu süreç sadece ekonomik bir dönüşümü değil, aynı zamanda nehrin kentsel yaşam içerisindeki simgesel ve deneyimsel varlığının da güçlenmesini ifade etmektedir.

2.4.4. Kıyı kültürel yansıması ve kimliği

Genellikle bir kentin kültürel kimliği, sakinlerinin nehirle kurduğu çeşitli ilişkilerin bir sonucudur. Nehrin fiziksel genişliği, görsel algıyı ve sosyal dinamikleri belirler; dar nehirler kıyıları arası doğrudan etkileşim ve alışverişe olanak tanırken, daha geniş nehirler ise kentsel manzaraya dair bakış sunan peyzaj öğelerine dönüşür (Kondolf, Pinto 2017). Tarihi Avrupa kentlerindeki dar su yolları görsel ve sosyal bağ kurmaya imkân tanırken (Loftus ve Harley 2005), Mississippi nehri gibi geniş akarsular simgesel bir kimlik üretse de kıyıdan kıyıya iletişimi mümkün kılmaz (Kostof 1992; Kondolf ve Pinto 2017).

Paris ve diğer bazı şehirlerde, Seine Nehri kıyılarının geçmişte yoğun yapılaşmış alanlardan altyapı koridorlarına dönüşmesi, Paris - Plages gibi projelerle tersine çevrilmiş ve bu alanlar yeniden kamusal buluşma mekânlarına dönüştürülmüştür (Backouche 2008; Stevens ve Ambler 2010). New Orleans ve Budapeşte örneklerinde olduğu gibi, nehirlerin kentsel toplulukların günlük yaşamına yeniden entegre edilmesi, giderek büyüyen küresel bir eğilim haline gelmiştir (Lewis 2003; Kondolf ve Pinto 2017).

Nehir kenarındaki peyzajlar tarihsel ve kültürel katmanlar barındırır; otantik nitelikleri ise genellikle geleneksel mimari, sanatsal yerleştirmeler ve kültürel miras yapılarının korunmasına bağlıdır (Gunay ve Dokmeci 2012). Günümüz kent planlaması, mekânı dikkatle biçimlendirerek kolektif hafızayı canlı tutmaya çalışmakta ve geçmiş ile bugünü dengelemeye gayret etmektedir (Turner 2000). Aslında kıyı kimliği, günlük ritüeller, bellek ve aidiyet aracılığıyla gelişmekte olup, kullanıcıların memnuniyetini sağlamak ve yerel bağlamla uyumlu olmak açısından da gerekli görülmektedir (Gospodini 2004; Inalhan ve Finch 2011; Isa vd. 2021).

San Antonio ve Münih gibi kentler, nehir kıyılarının canlandırılması yoluyla ekolojik, kültürel ve sosyal yenilenmeye dair örnekler sunar (Riley 1998; URBEM 2013). Isar nehri ile Seul'deki Cheonggyecheon deresi'nin restorasyon projeleri, doğal süreçlerin modern kentsel ihtiyaçlarla nasıl uyum sağlayabileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir (Cengiz 2013).

Günümüz kent kıyıları artık birer gösterge sistemine dönüşmüş, tanımlanması güç anlamların, tarihlerin ve kolektif beklentilerin yansıtıldığı yerler haline gelmiştir (Gottdiener ve Lagopoulos 1986; Jaššo ve Kubo 2015). Örneğin Amsterdam, Venedik veya Hamburg gibi kentler, suyun kentsel markalaşma sürecindeki belirleyici rolünü gözler önüne serer (Vallega 2001). Eskiden endüstriyel faaliyetlere ev sahipliği yapan

iskeleler veya terk edilmiş altyapılar, kültürel mekânlara dönüştürülerek miras ile modernite arasında özgün bir denge kurmaktadır (Lorens 2019).

Bununla birlikte, nehir kıyısında yürütülen canlandırma projeleri otantikliğin aşınması riskini de beraberinde getirmektedir. Eleştirmenler, kültürün kimi zaman sadece turistik ya da piyasa odaklı bir „sahne dekoruna“ dönüştürülebileceğini öne sürmektedir (Harvey 1989; Bassett vd. 2002; Urry 2002; Negussie 2006). Bu nedenle, projelerin kapsayıcı olması ve yerel topluluklara gerçek fayda sağlaması büyük önem taşımaktadır (Garcia 2004; Moore 2008).

Günümüzde kıyı alanlarında geliştirilen TOD gibi yaklaşımlar, kültürel kimliğin korunması ile işlevsel mekânsal düzenlemeleri bir arada sunmayı amaçlamakta; restorasyon, kültürel programlama ve sanatsal yorumlamalar yoluyla bu hedeflere ulaşmaktadır (Breen ve Rigby 1994; Tumlin ve Millard-Ball 2003). Bu tür uygulamalar yerel kimliği güçlendirirken aynı zamanda küreselleşen kent peyzajıyla da süreklilik sağlamaktadır.

2.5. Kıyıların Dönüşümü ve Kentleşme Dinamikleri

Kent kıyıları, çağdaş kent planlamasında dönüşümün ana noktalarından biridir. Bir zamanlar kent sınırları olarak algılanan kıyı, artık yerleşim, kültür, rekreasyon ve ekolojik işlevlerin iç içe geçtiği aktif bir kentsel dokunun parçası olarak görülmektedir. Bu dönüşüm, ekonomik ve sosyal değişim - dinamikleri, deendüstriyalizasyon, küreselleşme, teknoloji alanındaki ilerlemeler ve nihayetinde sürdürülebilir kalkınma bilinci gibi daha büyük dönüşüm eğilimlerinin sonucudur (Erkök 2009).

Bir anlamda, modern kıyı canlandırma süreci 1900’lerin ortalarına kadar uzanır; bu dönemde, Kuzey Amerika’da kıyı bölgelerinde ilk kentsel yenileme girişimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Uygulamanın erken örneklerinden biri 1960’lı yıllarda bu sürecin büyüdüğü ve 1970’ler ile 1980’lerde Inner Harbor’ın daha geniş bir şekilde canlandırılmasıyla olgunlaşan Baltimore’du. O dönemde endüstriyel ve terkedilmiş bir liman olan Inner Harbor, kültürel, rekreasyonel ve ticari tesislerle donatılmış canlı bir kentsel merkeze dönüştürülerek dünya çapında kıyı canlandırma projelerinin önünü açmıştır (Al Ansari 2009; Timur 2013).

Şehir planlamacıları tarafından „Baltimore Sendromu” olarak adlandırılan fenomen (Breen ve Rigby 1994; Shaw 2001), bozulmuş kıyı bölgelerinin ekonomik, turizm odaklı ve kamusal alan canlandırması için fırsatlar sunduğu durumdur; bu model, benzer projeler için bir örnek oluşturmuş ve birçok şehir, bu temel temayı kendi yerel koşulları ve kentsel politikaları altında kullanmıştır (Tastsoglou ve Vagona 2012).

Daha sonra, dünya çapında kent yenileme eğilimlerinin bir parçası olarak, kıyı canlandırma çeşitli gelişim modelleriyle ifade bulmuş, ilgi başlangıçta sadece ticarileşmeye odaklanmaktan çok daha fazlasına, ticari, konut, rekreasyonel ve ekolojik müdahalelerin bir karışımına kaymıştır. Bu ideolojiyle uyumlu örnekler arasında, eski liman arazilerinin kentsel uzantılar olarak dönüştürüldüğü Hamburg’daki HafenCity ve eski endüstriyel arazilerin iş ve eğlence merkezlerine dönüştürüldüğü Londra Docklands gibi projeler yer almaktadır (Moretti 2008).

Kıyı şeritlerinin kentsel tasarımındaki değişiklikler, aynı zamanda kamusal alanlara yaklaşımda da dönüşümler göstermektedir; bu alanlar, yaya yolları ve rekreasyon alanları gibi işlevlere ayrılmaktadır. Barcelona'daki Barcelonetta Plajı ve Londra'daki Thames kenarındaki yürüyüş yolları gibi alanlar, bu tür inovatif kamusal alanlara örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Paris ve Berlin gibi şehirlerde, kıyı alanlarının aktif hale getirildiği, sosyal ağ kurma ve rekreasyon amacıyla daha sıcak aylarda kullanılan kentsel plajlar oldukça popüler hale gelmiştir (Moretti 2008; Stevens 2011).

Kıyı canlandırma için tek bir yaklaşım yoktur, bu nedenle bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermektedir. Kuzey Amerika'da kıyılar, kentsel yenileme bağlamında ele alınmakta ve bu nedenle, konut, ticaret ve turizm gereksinimlerini içeren çok işlevli alanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Hoyle 2001; Papatheochari 2011). Avrupa'da ise kıyı canlandırma genellikle deniz taşımacılığı faaliyetlerinin değişen rollerine bağlıdır, Birleşik Krallık'ta ise post - endüstriyel kent yenileme girişimlerinin bir parçası olarak görülmektedir (Tunbridge 1988; Hoyle 2001).

Tunbridge (1988), Amerika'daki kıyı gelişiminin ekonomik değişiklikler, nüfus kompozisyonundaki değişimler ve kentsel turizmin yükselişiyle yönlendirildiğini öne sürmüştür. Jones (1998) ise 1980'ler ve 1990'lar boyunca, kıyı canlandırma etrafındaki söylemin, yatırımcılar ve planlamacılar arasında kurumsallaştığını savunmaktadır. Timur (2013), bu süreci iç şehir yenilemesinde bir araç olarak görmektedir.

Bugün, kıyı gelişimi, ekonomik, ekolojik ve sosyal açılardan iç içe geçmiş anlamlı sonuçlarıyla kritik bir planlama aracı oluşturmaktadır. Küresel önemi, Washington D.C.'deki The Waterfront Centre ve Venedi'deki International Centre Cities on Water gibi araştırma merkezlerinin kurulmasına yol açmıştır; bu merkezler kıyı alanlarının planlanması ve tasarımı üzerine odaklanmaktadır (Al Ansari 2009; Giovinazzi ve Moretti 2009). Bu süreç, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, kentlerin post - endüstriyel kıyı gelişim biçimlerine doğru kaymasıyla birlikte, dünya çapında kentsel peyzajları dönüştürmeye başlamıştır (Tastsoglou ve Vagiona 2012).

2.5.1. Kentsel kıyıların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri

Kent kıyılarının modern gelişimi, giderek daha fazla sürdürülebilirliğe odaklanmakta ve planlamanın ekolojik, ekonomik ve sosyal yönlerini birbirine entegre etmektedir (Vasconcelos Silva 2006). Bu yaklaşım, özellikle dünya çapındaki demografik değişimlerle birlikte çok daha önemli hale gelmiştir; projeksiyonlara göre, 21. yüzyılın sonunda dünya nüfusunun yaklaşık dörtte üçü kentsel alanlarda yaşayacak (Timur 2013). Kıyı bölgeleri, kentsel peyzajlarda hayati bir rol oynadığından, bunların gelişimi, doğal kaynak korumasını önceliklendiren, yaşam kalitesini artıran ve uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlayan stratejileri içermelidir (Vasconcelos Silva 2006).

Kıyı alanları, şehirlerin ekolojik, ekonomik ve sosyal istikrarı için çok önemlidir. Dönüşümleri, su kalitesini ve çevresel sağlığı korumaya, kentsel çevreyle sorunsuz bir şekilde bütünleşmeye ve tarihi kimliği korumaya odaklanan sürdürülebilir ilkelere dayanmalıdır (Giovinazzi ve Moretti 2009). Bu stratejiler, etkili ve uzun vadeli kıyı planlaması için zemin hazırlar, kapsayıcı ve çok işlevli kullanımı teşvik eder.

Dünya çapında kentsel gelişim için yapılan eylemler çerçevesinde, kıyı alanlarının uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla on üç temel ilke belirlenmiştir. Bu ilkeler, URBAN 21 konferansında ve EXPO 2000 sergisinde Berlin’de sunulmuş olup, başarılı kıyı yenileme projeleri için standartlar belirlemiştir (Giovinazzi ve Moretti 2009):

1. Su ve Çevre Kalitesinin Sağlanması: Kıyıların kullanımı ve erişilebilirliği doğrudan suyun kalitesine bağlıdır. Kıyı alanlarının uzun vadeli iyileşmesi, doğal dengenin yeniden sağlanması ve su ekosistemlerinin iyileştirilmesine dayanır (Locklin 1999; Bruttomesso 2001; Krieger 2004).
2. Kıyıların Kentsel Dokuya Entegre Edilmesi: Yeni kıyı projeleri, daha geniş kentsel bağlama dahil edilmelidir, böylece şehir canlılığına katkı sağlar ve diğer kentsel işlevlerle bağlantı kurar (Benson 2002; Giovinazzi ve Moretti 2009).
3. Tarihi Kimliğin Tanımlayıcı Bir Özellik Olarak Korunması: Endüstriyel ve kültürel mirasın korunması, kıyı alanlarının benzersizliğini artırarak yerel değer yaratır (Giovinazzi ve Moretti 2009).
4. Çok İşlevliliğin Önceliklendirilmesi: Kentsel kıyılar, ticari, konut ve kültürel faaliyetler gibi çeşitli kullanımlar için planlanmalıdır, böylece canlı ve sürdürülebilir hale gelirler (Wrenn 1983; Giovinazzi ve Moretti 2009).
5. Kamusal Erişimin Temel Bir İlke Olarak Sağlanması: Kıyılar, ekonomik durumu ne olursa olsun tüm sosyal gruplar için erişilebilir olmalıdır, böylece sosyal içermeye ve katılımcı mekânsal kullanım teşvik edilir (Yassin vd. 2010).
6. Kıyıların Paylaşılan Bir Öncelik Olarak Geliştirilmesi: Kıyı alanları yalnızca ekonomik kazanç için geliştirilmemelidir. Yerleşim sakinlerinin yaşam kalitesini artırmak - gerçekten insanların bulunmak istediği yerler yaratmak - aynı derecede önemli, belki de daha önemlidir (Benson 2002).
7. Kamu - Özel Ortaklıkları: Etkili kıyı planlaması, kamusal kurumlar ve özel paydaşlar arasında işbirliğini görmeli, piyasa talepleri ile toplumsal değerleri dengeler (Giovinazzi ve Moretti 2009).
8. Stratejik Kamu Yatırımları ve Özel Sermaye Mobilizasyonu: Uzun vadeli sürdürülebilirlik yolunda ilerlemek, güçlü altyapı gelişimi için kamu yatırımları ile özel fonların birleşimiyle sağlanır (Benson 2002).
9. Kamusal Katılımın Sürdürülebilirliğin Temeli Olarak Görülmesi: Kıyı planlaması, topluluğun aktif katılımını teşvik eden şeffaf ve kapsayıcı bir gündemi dikkate almalıdır (Giovinazzi ve Moretti 2009).
10. Kıyı Gelişiminin Uzun Vadeli Bir Süreç Olarak Görülmesi: Yenileme çabaları, kentsel değişimlere hızla uyum sağlamak için kademeli ve esnek olmalıdır (Giovinazzi ve Moretti 2009).
11. Sürekli Yenileme Süreci: Kıyı planlaması esnek olmalı ve uzun vadeli mekânsal yönetimi sağlamak için disiplinler arası stratejilerle temellendirilmelidir (Giovinazzi ve Moretti 2009).

12. Çok Disiplinli İşbirliği: Sürdürülebilir kıyı yenileme, kapsamlı ve entegre mekânsal yönetimi sağlamak için birden fazla meslek disiplininin katkısını gerektirir (Giovinazzi ve Moretti 2009).
13. Uluslararası Deneyim Paylaşımı: Dünyanın dört bir yanındaki şehirler benzer kıyı yenileme zorluklarıyla karşılaştığından, bilgi ve en iyi uygulamaların paylaşılması, etkili sürdürülebilir stratejilerin uygulanması için çok önemlidir (Arslan 1996; Benson 2002).

2.5.2. Nehir kentleşmesinde küresel trendler

Son yıllarda, kentsel kıyı alanlarına yeni bir hayat verme fikri birçok şehirde yaygınlık kazanmıştır. Her yer bu görevi farklı bir şekilde ele alsa da, ana hedefler şaşırtıcı derecede benzerdir: bu alanları günlük kentsel yaşama yeniden bağlamak, şehrin imajını iyileştirmek ve ekonomik ivme kazandırmak (Craig-Smith ve Fagence 1995).

Bu dönüşümün büyük bir kısmı, şehirlerin genel olarak nasıl değiştiğiyle ilgilidir. Sanayiler kapanıp deniz taşımacılığı gerileyince, kıyılar bir anlamda geride kalmıştı - kaybolmamışlardı, ancak kullanılmadan ve kolayca unutulabilecek şekilde duruyorlardı. Ancak yavaş yavaş bu alanlar yeniden hayata dönmeye başladı; insanlar bir araya gelen, kültürün geliştiği ve sürdürülebilirliğin gerçek bir hedef haline geldiği alanlar haline geldiler. Bu süreçte, şehirler, hem sosyal hem de ekonomik olan günümüz zorluklarıyla başa çıkmak için fırsatlar buldular (Erkök 2009).

Ancak, bu yeniden canlandırılan bölgelerin çoğu genellikle birbirine benzer hale gelmektedir. Bu alanlarda genellikle aynı unsurlar bulunur: sahil yürüyüş yolları, modern kafeler, şık müzeler ve geniş meydanlar. Bu değişiklikler görsel olarak hoş olsa da, çoğu zaman bulundukları şehrin kültürel veya tarihsel kimliğini yansıtmazlar (Bruttomesso 2001). Bu durum, farklı şehirlerin tasarımı benzer yaklaşımlar kullanarak yerel özgülükleri göz ardı ettikleri bir homojenleşme hissi yaratabilir.

Ayrıca, bu projelerin ardındaki temel itici güçlerden birinin ekonomik çıkarlar olduğu literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Kıyı alanları, turistleri, yatırımcıları ve kültürel sermayeyi cezbetmek amacıyla yeniden markalanmakta, böylece küresel rekabet ortamında kentsel cazibe merkezleri hâline getirilmektedir. Ancak bu süreç, finansal kazançların öncelikli hâle gelmesi durumunda, mevcut toplulukların karakterinin ve ihtiyaçlarının nasıl korunabileceği sorusunu gündeme getirmektedir (Millsbaugh 2001; Vegara 2001).

Bir şey açık: kentsel nehirlerin ve endüstriyel bölgelerin dönüşümü, artık şehir planlamasında anahtar bir trend haline gelmiştir. Sadece güzelleştirme değil, bu çabalar, kapsayıcı, esnek ve uzun ömürlü alanlar yaratmaya yönelik çabalardır - bu alanlar, içinde yaşayanlarla birlikte büyüyüp değişebilecek yerlerdir (Erkök 2009).

Endüstriyel alanların dönüşümü (Hamburg, Rotterdam ve New York)

Endüstriyel kıyı alanları, şehirlerin ekonomik gelişmeler, teknolojik ilerlemeler veya kamusal alan ihtiyaçları arasında denge kurmaya çalışırken, kentsel yeniden gelişim alanlarına dönüşüyor. Endüstriyel ve liman altyapısının modern şehir genişlemelerine

entegrasyonunun örnekleri arasında Hamburg, Rotterdam ve New York gibi şehirler yer almaktadır.

Hamburg: HafenCity - Sürdürülebilir Kentsel Yeniden Kullanım Vizyonu

Hamburg, endüstriyel bir kıyı alanının tümüyle geri kazanıldığı örnek bir proje sunmaktadır; HafenCity, Avrupa'nın en büyük iç şehir kentsel gelişim projesidir. Eski bir liman alanı olan bu bölge, şimdi karmaşık bir kentsel bölge olarak hizmet vermektedir; konut ve ticaret alanlarının yanı sıra kültürel tesisler ve kamusal alanlar da sunmaktadır (Erkök 2009; Giovinazzi ve Moretti 2009). Şekil 2.6'da gösterildiği gibi, HafenCity, endüstriyel bir limandan dinamik bir karma kullanım kentsel bölgesine dönüşümünü göstermektedir, konut, ticaret ve kamusal alanları entegre etmektedir.

Proje, yeni ve yenilikçi sel koruma önlemleri içermekte olup, arazinin deniz seviyesinden 7,5 ile 8 m arasında yükseltilmesi ve kritik yapılar, örneğin konut binaları ve kamusal alanlar, su geçirmez temeller üzerine yerleştirilmiştir (Erkök 2009). HafenCity'nin kıyı alanını erişilebilir kılarken, aynı zamanda su baskınlarından koruyacak şekilde yeni topografyanın şekillendirilmesi sürecini göstermektedir. Proje, ekolojik bir yaklaşımı benimsemiş ve sürdürülebilir inşaat malzemeleri ile enerjiye vurgu yapılmıştır. Kentsel planlama sistemi, yaya ve bisiklet trafiğini desteklemekte olup, yaya yollarının %70'i trafiğin dışında bırakılmıştır. Kamu alanlarında, tarihi dokuyu korumak amacıyla eski depolar, köprüler ve vinçler restore edilmiştir (Hans 2008; Mimdaporg 2008; Erkök 2009).

Şekil 2.6. HafenCity - kentsel dönüşüm ve kıyı şeridi dönüşümü (Anonim 1)

HafenCity yenilenmesinin bir parçası olarak, Elbphilharmonie Konser Salonu gibi büyük kültürel projeler de yer almakta olup, bu bina modern kentsel yenilenmenin simgesi haline gelmiştir. Bu tür müdahaleler, ekolojik yenilikleri ve tarihi öğeleri

birleştiren endüstriyel bir bölgenin, çağdaş ve çok fonksiyonlu bir kentsel alana nasıl dönüştürülebileceğini açıkça göstermektedir (Erkök 2009).

Rotterdam: Kop Van Zuid - Kentsel Kumaşla Nehirlerin Bağlantısı

Rotterdam, liman yenilemesi ve kentsel yeniden gelişim entegrasyonu konusunda önemli bir başarıya imza atmıştır. Kıyı yenilemesi, kentsel-kıyı ilişkisini dönüştürmüş ve bu alanların kamusal alanlara dönüşmesini sağlamıştır. Kop Van Zuid, stratejik bir kentsel müdahale örneğidir; önceden terkedilmiş liman alanları, dikkatli planlama ile yatırım, sakinler ve turistleri cezbetmeye yönelik kentsel merkezlere dönüştürülmüştür (Giovinazzi ve Moretti 2009).

Rotterdam Belediye Liman İdaresi tarafından tasarlanan ve uygulanan Port 2010 projesi, kıyı alanları için geliştirme önceliklerini belirlemiş ve bu bölgelerin kentsel yeniden gelişimi için somut yönergeler oluşturmıştır. Amaç, kentsel kumaşı nehirle birleştirmek, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek ve Maas nehri boyunca yeni konut ve ticaret birimleri inşa etmektir. Şekil 2.7’de gösterildiği gibi, Kop Van Zuid, harabe halindeki bir endüstriyel bölgeden canlı bir kentsel bölgeye dönüştürülmüş olup, büyük kamusal alanlar, kültürel merkezler ve ticaret noktaları içermektedir. Bu yeniden gelişim, yaklaşık 202 hektarlık bir alanı kapsamış ve kültürel, eğitimsel ve ticari tesisler, eski bölgeye yeni işlevler kazandırarak hızla cazibesini artırmıştır (Giovinazzi ve Moretti 2009).

Şekil 2.7. Kop Van Zuid kıyısında modern yapılar (Anonim 2)

New York: East River Kıyısı - Endüstriden Kamusal Alana

New York’taki East River endüstriyel kıyısı, büyük değişikliklere uğrayarak bir zamanlar kapalı olan liman alanlarını aktif kentsel alanlara dönüştürmüştür. 20. yüzyılın ilk yarısında şehrin ekonomisini ayakta tutan çalışma limanı, kısa süre sonra terkedilmiş ve Robert Moses’in otoyolları gibi büyük yollarla şehir akışından kopmuştu (Balsley

2012; Anderson 2015). Şehir, bu kıyıya olan potansiyeli fark etmiş ve Shoreline gelişimini özellikle Vision 2020 planı aracılığıyla desteklemiştir; bu plan, kamusal erişim, ekolojik restorasyon ve yeni işlevsel bölgelerin entegrasyonuna dair stratejiler belirlemiştir (NYC-DCP 2011).

Endüstriyel yeniden kullanımın belki de en büyük örneklerinden biri Brooklyn Bridge Park'tır; depo ve liman bölgesi, kültürle harmanlanmış bir yeşil alana dönüştürülmüştür (Louekari 2018). Şekil 2.8'de gösterildiği gibi, bu dönüşüm, eski depo alanlarını canlı park alanlarına geri kazandırarak, halkın suya erişimini sağlamış ve sürdürülebilirlik amacıyla geri dönüştürülmüş malzemeler kullanılmıştır (NYC 2013).

Son birkaç on yılda, New York'ta büyük endüstriyel kıyı dönüşümleri yaşanmıştır, özellikle Hudson Nehri kıyısında. Yüzyıllarca, liman ve depo alanları kıyıyı domine etmişti; ancak bunlar nihayetinde ekolojik, kentsel ve rekreasyonel projelerle ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda, Battery Park City, Dünya Ticaret Merkezi alanlarından elde edilen kazı malzemeleriyle inşa edilen yapay bir alan üzerinde kurulmuş bir projedir (Buttenwieser 1999); Hudson River Park ise terkedilmiş iskeleleri çok fonksiyonlu kamusal alanlara dönüştürmenin postmodern bir paradigması olarak övülmektedir (Platt 2009).

Şekil 2.8. Brooklyn Promenade'den görülen Manhattan ve Brooklyn Köprüsü (Westphal 2018)

Bu şehirlerdeki liman alanlarının yenilenmesi, endüstriyel alanların stratejik olarak önemli kentsel kaynaklara dönüştürülmesinin nasıl bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu projeler, kentsel planlama entegrasyonu, kamu - özel sektör ortaklıkları ve denizcilik kimliğinin korunması yoluyla, kıyı alanlarının kentsel alanlar tarafından nasıl yeniden tanımlandığını ve dinamik, çok fonksiyonlu kentsel manzaralar olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Sosyal - kültürel canlandırma örnekleri (Londra, Paris, Bilbao)

Şehirler, yerel kimlik ve sosyal katılımı teşvik etmek amacıyla tarihi mirası, yaratıcı müdahaleleri ve kamusal alanları dahil etmeye çalışırken, kentsel su kenarlarının sosyal ve kültürel yeniden canlandırılması dünya çapında şehir projelerinin temel odak noktası haline gelmiştir. Londra, Paris ve Bilbao'dan örnekler, su kenarındaki kültürel ve ekonomik değişimlerin, kentsel yenilenmeyi ve şehri suyla olan ilişkisinin yeniden tanımlanmasını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Avrupa'daki en önemli kentsel yenileme projelerinden biri olan Londra'daki iskeleler, terk edilmiş depoların lüks konutlara, galerilere, restoranlara ve kültürel merkezlere dönüştürülmesiyle gerçekleştirilmiştir (Giovinazzi ve Moretti 2009). Şekil 2.9'da görüldüğü gibi, bu dönüşüm şehir manzarasını yeniden şekillendirerek modern mimariyi tanıtırken, tarihi unsurlar da korunmuştur. Bu yenileme, kamusal alanları canlandırmış ve şehir manzarasını mimari olarak yeniden tanımlayarak sosyal katılımı sağlamıştır. Ancak, Londra Docklands Development Corporation, özel geliştiricilerin kendi bölgesel planlarını yapmalarına izin vermiş ve bunun yerine bir kentsel ana plan üretmemiştir. Tutarlı bir kentsel vizyon eksikliği nedeniyle eleştirilmiş olsa da, bu yaklaşım hızlı bir ekonomik gelişimi teşvik etmiştir (Shaw 2001).

Şekil 2.9. Thames Nehri kıyısından Londra'nın dönüşen silüeti (TheOtherKev 2023)

17. yüzyıla dayanan Paris, kraliyet bahçelerinin kamusal yürüyüş alanlarına dönüştürülmesiyle (Turcot 2007) Avrupa'daki ilk şehirlerden biridir. Sonraki dönemde, yürüyüş yollarının demokratikleşmesi, Seine Nehri boyunca kamusal alanların yaratılmasını etkilemiştir ve Giovanazzi ve Moretti (2009) bu alanların günümüzde kültürel etkinlikler, kutlamalar ve geçici sergilerle canlandığını belirtmektedir. Modern Paris Plages kavramını, eski sanayi su kenarlarının kamusal kullanım için yeniden kazanılmasının mükemmel bir örneği olarak ele alabiliriz. Mevsimlik proje, Seine nehri'nin kenarlarını geçici plajlar ve rekreasyon alanlarına dönüştürerek, eski sanayi su kenarlarının kamusal kullanıma nasıl kazandırıldığını göstermektedir (Bkz. Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Seine nehri üzerindeki Paris plajı (Libera 2013)

Guggenheim Müzesi sayesinde, Bilbao sadece bir mimari harika olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel bir yeniden doğuşun itici gücü olarak da dünya çapında kentsel yenilenmenin sembolü haline gelmiştir (Giovinazzi ve Moretti 2009). Şekil 2.11’de görüldüğü gibi, Guggenheim Müzesi, Nervión nehri boyunca önemli bir konumda durmakta olup, Bilbao’nun kentsel kimliğini yeniden şekillendiren sanatsal ve mimari müdahalelerin birleşimini örneklemektedir. Müze inşasından önce, otel doluluk oranı hafta sonlarında yaklaşık %20 iken; şimdi neredeyse her zaman doludur (Vegara 2001), bu nedenle bu proje şehrin turistik cazibesini büyük ölçüde etkilemiştir. Bilbao, Nervión nehri’nin eski çürümüş kıyılarını sanatsal ve mimari müdahalelerle restore ederek, kültürel ve yaratıcı sektörlerle dayalı yeni ekonomik modeller geliştirmiştir.

Şekil 2.11. Guggenheim müzesi (Gehry 1998)

Su kenarlarının yeniden canlandırılmasının daha geniş süreci, aynı zamanda Bilbao'nun kentsel yenilenmesiyle bağlantılıdır ve Bilbao Ria 2000, bu projelerin koordinasyonunda önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi su kenarlarını kentsel manzaraya entegre etmek amacıyla, Bilbao Ria 2000, hem Bask hem de İspanyol yönetimlerinin eşit katılımıyla kurulmuş özel bir kurumdur ve Abandoibarra ve Deusto Kanalı gibi stratejik kentsel alanların satışını planlamakta ve yönetmektedir (Giovinazzi ve Moretti 2009). Uzun vadeli operasyonlar, Zorroza yarımadasının yeniden inşasını, Deusto Kanalı'nın açılmasını ve yeni konut ve ticaret bölgelerinin inşa edilmesini içerirken, kısa vadeli projeler, kentselleşmiş Abandoibarra mahallesinin daha büyük şehir yapısına entegre edilmesini içermektedir.

Ekolojik ve teknolojik çözümler (Singapur ve Şanghay)

Şanghay ve Singapur gibi şehirlerde, çevresel koruma ile ekonomik kalkınma arasında bir denge kurmayı amaçlayan ekolojik ve teknolojik çözümlerin iç içe geçtiği alışılmışın dışında bir kentsel dönüşüm yaklaşımı benimsenmiştir. Bu metropol merkezleri, kaynak kıtlığı, iklim değişikliği ve hızlı kentleşme gibi zorluklarla karşı karşıya kalan yerleşimcilerin yaşam kalitesini artırmak ve enerji tasarrufunu sağlamak amacıyla en yaratıcı altyapı çözümlerinden bazılarını hayata geçirmiştir (Sikumbang ve Yola 2023).

Singapur'un kentsel gelişimi, özellikle Marina Bay Sands gibi bölgelerde, çevresel ve teknolojik ilerlemelere olan bağlılığını açıkça ortaya koymaktadır. İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan ısıyı azaltmak, kentsel sıcaklıkları dengelemek ve çevre dostu binalar oluşturmak için bu ikonik yapı, kentsel enerji dengesi (Urban Energy Balance - UEB) stratejilerini uygulamaktadır (Sikumbang ve Yola 2023). Marina Bay Sands kompleksi (Bkz. Şekil 2.12), sıcaklığı düzenlemeye ve enerji kullanımını optimize etmeye yardımcı olan akıllı aydınlatma ve enerji verimliliği sistemleri gibi sürdürülebilir kentsel çözümler sunmaktadır.

Şekil 2.12. Marina Bay Sands bölgesinde sürdürülebilir dönüşüm (Chen 2018)

Marina Bay Sands'in altyapısı, Kentsel Yeniden Gelişim Kurumu (Urban Redevelopment Authority - URA) ile entegre bir şekilde tasarlanmıştır ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik katı standartlara sahiptir. URA; güneş ışığını yansıtan malzemelerin kullanımı, ışık kontrol sistemleri ve sensör tabanlı uyarlanabilir iklim sistemleri gibi kriterleri zorunlu kılmaktadır (Yola 2022). Bu gerekliliklerin yanı sıra, Marina Bay yapılarında çevresel sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla enerji tasarruflu teknolojiler ve akıllı aydınlatma sistemleri de kullanılmaktadır.

Soğutma sistemlerinde yağmur suyunun kullanılması, geleneksel klima sistemlerine kıyasla %80 oranında elektrik tasarrufu sağlaması nedeniyle Marina Bay'in en dikkat çekici yeşil özelliklerinden biridir (Sikumbang ve Yola 2023). Ayrıca, atık enerjinin yeni enerjiye dönüştürülmesiyle asansörlerin çalışmasını sağlayan kinetik hibrit teknoloji, enerji tüketimini %35 oranında azaltmaktadır (Chang ve Huang 2011). Bu yenilikçi enerji tasarrufu yaklaşımı, Marina Bay yapılarında genel sürdürülebilirliği büyük ölçüde artırmaktadır.

Şanghay, kıyı bölgelerini geliştirmek için yenilikçi finansal araçları kullanan önde gelen küresel şehirlerden biridir. Chen (2022), Şanghay belediyesinin uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla kentsel dönüşüm fonları, kamu - özel sektör ortaklıkları ve arazi temelli finansal araçlar konusunda çeşitli deneysel uygulamalar gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Lujiazui finans bölgesinin panoramik manzarası (Bkz. Şekil 2.13), kentsel yeniden yapılandırma yoluyla ekonomik gelişme stratejilerini gözler önüne sermektedir. Şanghay'ın akıllı ekolojik kontrol sistemleri; atıkların gerçek zamanlı ve otomatik şekilde bertaraf edilmesi, suyun arıtılması ve enerji kullanımının optimize edilmesi hedeflerine yöneliktir. Kentsel sensör ağları, hava koşullarına bağlı olarak enerji taleplerinin otomatik olarak koordine edilmesini sağlayarak gaz salınımını önlemekte ve enerji tasarrufu sağlamaktadır (Chang ve Huang 2011).

Şekil 2.13. Lujiazui finans bölgesi (Wang 2022)

Marina Bay'in yeşil altyapısı, yeşil alanlar ve sucul ekosistemlerin entegrasyonu aracılığıyla kentsel mikroiklimin düzenlenmesini desteklemektedir. Marina Bay'in su ögesi, kentsel peyzaja estetik bir katkı sunarken çevreden gelen ısıyı emerek Kentsel Isı Adası etkisini hafifletmektedir. Benzer ekolojik çözümler Şanghay'da da teşvik edilmekte; akıllı binalar, yeşil altyapı ve parklar, sıcaklık kontrolü ve enerji verimliliği amacıyla entegre edilmektedir (Yi 2018).

Hem Singapur hem de Şanghay, kentsel su kenarı bölgelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla ekolojik ve teknolojik yenilikleri kullanma konusunda öncü şehirlerdir. Bu stratejiler, toplulukların yatırım çekmesini, vatandaşlarının yaşam kalitesini yükseltmesini ve çevresel koruma ile ekonomik büyüme arasında etkili bir denge kurmasını mümkün kılmaktadır.

Bölgesel modeller ve kıyı yönetimi (Viyana, Budapeşte, Bratislava)

Avrupa şehirlerinde kıyı alanlarının yenilenmesi, ekolojik, ekonomik ve sosyal unsurların birbiriyle bağlantılı olduğu karmaşık bir süreçtir. Viyana, Budapeşte ve Bratislava gibi şehirlerin nehir kıyısına ilişkin modelleri, kent manzarası, arazi kullanımı ve şehir - nehir ilişkisi üzerinde önemli rol oynayan farklı yönetim yaklaşımlarını ortaya koymaktadır.

Viyana, sürdürülebilir ve uzun vadeli kıyı gelişiminin geleneksel bir örneğini sunmaktadır. Şehir, Tuna Nehri'ni yalnızca doğal bir kaynak olarak değil; aynı zamanda altyapısal, rekreatif ve ekolojik etkileşim için bir kaldıraç olarak değerlendiren bütüncül şehir planlaması anlayışıyla hareket etmektedir. Donauinsel gibi gelişmeler sürdürülebilir niteliktedir; rekreasyon olanakları sunmanın yanı sıra taşkın kontrolü işlevi de görmektedir (Klopf 2008). DonauCity'nin konut ve ticaret işlevlerini bir araya getiren kıyı projesi, nehir kenarındaki alanların ekolojik bütünlükten ödün verilmeden daha geniş kentsel gelişim planlarına nasıl entegre edilebileceğine dair bir örnek teşkil etmektedir (Schubert 2015). DonauCity Kentsel Gelişim Projesi, çevresel sürdürülebilirliğe ve kıyı şeridinin entegrasyonuna odaklanarak Şekil 2.14'te sunulmuştur. Viyana, kıyı alanlarının uzun vadeli planlamasında ekolojik dengelere önem verirken bu bölgeleri kentsel yapının dinamiklerine işlevsel biçimde entegre etmeye çalışmaktadır.

Şekil 2.14. DonauCity - sürdürülebilir kıyı projesi (Mike_68 2019)

Diğer yandan Budapeşte, Tuna Nehri kıyısındaki eski endüstriyel alanların rekreatif kullanımlara dönüştürülmesiyle birlikte kıyı alanlarının kullanımında bir değişim süreci yaşamaktadır. Entegre bir kentsel politika olmaksızın yürütülen Kopaszi Dam'daki (Bkz. Şekil 2.15) müdahaleler, kıyı alanlarının yeniden canlandırılmasına büyük katkı sağlamıştır (Szabó vd. 2015). Ancak artan rekreasyonel tesisleşmeye rağmen erişim, özelleştirme ve su kalitesi gibi konular Budapeşte'nin kıyı geleceğini şekillendiren başlıca sorunlar olmaya devam etmektedir. En büyük sorunlardan biri, bu alanların kontrollü bir biçimde geliştirilmesini sağlayacak düzenleyici bir çerçevenin bulunmamasıdır. Kentsel politika literatürü, kıyı alanlarında gelişen rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin çoğunlukla anlık kararlara dayandığını ve nehir kıyısının kentin dokusuna uzun vadeli şekilde entegre edilmesine yönelik net bir stratejinin eksik olduğunu belirtmektedir (Szabó vd. 2015).

Şekil 2.15. Kopaszi Dam - rekreasyonel dönüşüm (Batár ve Polgár 2005)

Bratislava ise, sosyalizm sonrası kentleşmenin getirdiği zorluklarla karşı karşıyadır; burada özelleştirme sıklıkla kapsamlı kentsel planlama çabalarının önüne geçmektedir. Şekil 2.16a'da görüldüğü gibi, şehrin Tuna nehri'nin her iki yakasında merkezi bölgeleri güçlendirme stratejisi, kent silüetinde dikkat çeken Sky Park gibi modern yüksek yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak yeterli düzenleyici çerçevelerin yokluğu, çevresel sürdürülebilirlik ve kamusal çıkarlar göz ardı edilerek piyasa odaklı bir kentleşmenin önünü açmıştır (Machala 2014). Zaha Hadid Architects tarafından tasarlanan Sky Park projesi, tutarlı bir stratejinin yokluğunda şekillenmiş olup yatırım önceliklerinin nasıl kamusal alanların ortadan kaldırılmasına ve uzun vadeli planlama vizyonlarının dışlanmasına yol açtığını göstermektedir (Branislav Machala ve Koelemaij 2019). Bratislava'nın kıyı kimliği üzerine yapılan daha derin analizler, şehir ile nehir arasındaki ilişkinin oluşumunda kimliğin kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Bratislava'nın Tuna nehri kıyısındaki modern kentsel dönüşüm süreçlerinin en dikkat çeken projelerinden biri Eurovea kompleksi oldu. Eurovea, şehrin ticari ve rekreasyonel aktivitelerini bir araya getiren kapsamlı bir kıyı projesi olarak tamamlandı ve Bratislava'nın merkez bölgelerini güçlendirme stratejisi ile uyumlu şekilde geliştirildi (Križan vd. 2016). Tüketici eğilimleri üzerine yapılan çalışmalar,

Eurovea'nın cazibe indeksinin yüksek olduğunu ve bu bölgenin alışveriş, kültürel etkinlikler ve kamusal alanlar açısından büyük bir öneme sahip olduğunu gösterdi (Bilková vd. 2016). Križan vd., (2014) çalışmasında, Eurovea'nın merkezi konumu nedeniyle tüketicilerin yoğun ilgisini çektiği, şehrin ticari dinamiklerini değiştirdiği ve Bratislava'nın kent merkezinde kıyı alanlarını daha fazla ticari ve rekreasyonel kullanıma açtığı belirtildi. Özellikle Eurovea City genişleme projesi, Bratislava'nın ilk gökdeleni olan Eurovea Tower ile tamamlandı ve kıyı bölgesini modernleşen bir finans ve ticaret merkezi haline getirdi (Bilková vd. 2016). Şekil 2.16b'de görüldüğü gibi, bu dönüşüm Bratislava'nın kent dinamiklerini değiştirerek kıyı alanlarının ticari ve rekreasyonel kullanıma açılmasını sağlamıştır. Ancak, bu süreçte kamusal alanların daralması, kıyı ekosistemine olan etkiler ve planlama süreçlerinin yatırımcı öncelikleriyle şekillenmesi dikkat çeken unsurlar arasında yer aldı (Križan vd. 2017).

Bratislava kıyılarının gelişimi, Sky Park ve Eurovea projeleri gibi büyük ölçekli müdahalelerle şekillenirken, bölgesel modeller ve kıyı yönetimi açısından kamusal çıkarlar ve uzun vadeli sürdürülebilirlik kriterleri giderek geri planda kalmaktadır (Machala 2014).

Şekil 2.16. a) Sky Park (Penta Investments); b) Eurovea Tower (Anonim 3)

Petrtylová ve Jaško (2022)'ya göre kıyı kimliğinin uzun vadeli sürdürülebilirliğe ulaşmada temel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bratislava'nın nehir kıyısı bölgeleri işlevsel karakter ve kullanım açısından oldukça heterojendir; ancak bu farklılıkların resmi gelişim belgelerinde yeterince ifade edilmediği görülmektedir. Sistematik bir planın yokluğunda, alanlar stratejik değil tepkisel biçimde geliştirildiği için potansiyel büyük ölçüde örtük kalmaktadır.

2.6. Belgrad: Kesişim Noktasındaki Şehir

Belgrad, coğrafi ve simgesel açıdan olağanüstü bir öneme sahip olan, geçmiş siyasi, kültürel ve kentsel dinamiklerle geri döndürülemez biçimde iç içe geçmiş bir şehirdir. Sava ve Tuna nehirlerinin birleşim noktasında konumlanmış olan bu kent, yüzyıllar boyunca Doğu ile Batı arasında stratejik bir kavşak, imparatorlukların, ideolojilerin ve medeniyetlerin kesişme alanı olmuştur. Kentsel dokusu, farklı yönetim biçimleri ve kalkınma paradigmaları doğrultusunda şekillenmiş, bu da parçalı ve düzensiz bir kentleşme süreciyle sonuçlanmıştır (Đurić-Zamolo 1977; Vukmirović 2015).

Tarihsel süreçte, Sava ve Tuna nehirleri hem doğal hem de siyasi sınırlar olarak işlev görmüş, özellikle Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları arasında ayırıcı bir rol oynamıştır. Bu nedenle, kentin gelişimi ağırlıklı olarak tarihsel çekirdeği çevresinde gerçekleşmiş, nehir kıyıları ise yüzyıllar boyunca ihmal edilerek esasen askeri ve altyapısal amaçlarla kullanılmıştır (Vezenkov 2017). Ancak 1918’de Güney Slav halklarının bir araya gelerek Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı’nı kurmalarının ardından, nehir kıyılarının planlı bir şekilde geliştirilmesine yönelik çabalar başlamıştır. 1922 tarihli GUP, yeni bir liman inşasını ve Branko Köprüsü’nün açılmasını öngörerek kentin her iki nehir yönünde de genişlemesini mümkün kılmayı hedeflemiştir (Pavić 2015; Petrović Balubdžić 2017).

Belgrad’ın kentsel dönüşümünde en yoğun değişim, sosyalist dönem boyunca, özellikle Yeni Belgrad’ın inşasıyla yaşanmıştır. Bu yeni modernist yerleşim, geniş konut blokları, büyük yeşil alanlar ve eski Yugoslavya’nın başlıca yönetim yapılarıyla donatılmıştır (Đukić 2015; Blagojević 2017). Bu dönemde nehirlerin işlevi dönüşüme uğramış; yalnızca sınır veya kaynak olmaktan çıkarak kamusal yaşamın, rekreasyonun ve modern kentin simgesel temsillerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ada Ciganlija önemli bir rekreasyon alanına dönüşürken, kıyı şeritleri işlevselci planlama ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir (Vaništa Lazarević vd. 2016).

Ancak, kentsel yapının yeniden örgütlenmesine yönelik tüm çabalara rağmen, Savamala gibi eski nehir kıyısı mahalleleri uzun süre periferide kalmıştır. 1986 yılında düzenlenen uluslararası kentsel tasarım yarışması, nehir alanlarının entegrasyonuna yönelik bir dönüm noktası olmuş; kentin sağ ve sol yakaları arasında görsel ve işlevsel bağlar kurmayı amaçlamıştır (Stojkov 1986). Bu yaklaşım, yakın dönem kentsel planlamalarında da benimsenmiş; Singapur ve Şangay gibi örneklerden ilham alınarak, „su kenti” kavramı sürdürülebilir bir yeniden doğuş vizyonu olarak öne sürülmüştür (Perić 2020; Perić ve Maruna 2022).

Modernleşme süreci boyunca Belgrad, merkezi planlı sosyalist şehircilik, post - sosyalist serbestleşme ve günümüzün küreselleşme temelli zorlukları gibi farklı gelişim aşamalarından geçmiştir. 1989’dan itibaren kent planlaması bir kriz içerisine girmiş; ayrıntılı planlama yaklaşımları etkisini yitirirken, piyasa temelli modeller ön plana çıkmıştır (Vujošević 2004; Gligorijević ve Kuzović 2016). Bu değişim, mekânsal parçalanma, kamusal alanların özelleştirilmesi ve kültürel-sanayi mirasının göz ardı edilmesi gibi çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir.

Kentin gelişiminde bir zamanlar merkezi rol oynayan nehir kenarındaki sanayi bölgeleri, özel yatırımların baskısıyla işlevlerini giderek yitirmiştir. Bu sürecin dikkat çekici örneklerinden biri, tarihsel önemi haiz olan eski Belgrad mezbahasının bulunduğu bölgedir; zamanla atıl hale gelen bu alan, özgün amacından uzaklaştırılmıştır (Nikolić vd. 2020). Tutarlı bir kültürel politika eksikliği, bu endüstriyel mirasın aşınmasına yol açmış; söz konusu miras, çoğunlukla tanıtım amaçlı anlatılarda yeniden işlevlendirilmekte, ancak kentin kimliğinin anlamlı bir parçası olarak nadiren tanınmakta ya da korunmaktadır (Vujošević 2010; Cizler 2016).

20. yüzyıl boyunca Belgrad, uluslararası düzeyde de önemli bir rol oynamıştır. 1961’de Bağılantısızlar Hareketi’nin ilk zirvesine, ayrıca IMF ve WB toplantılarına ev sahipliği yapmış ve bu yönüyle jeopolitik önemini pekiştirmiştir (Stupar ve Hamamcioglu

2006). Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, kentin uluslararası imajını zedelemiştir. Günümüzde ise kentsel stratejiler, Belgrad'ı küresel bağlamda yeniden konumlandırmayı ve imajını dönüştürmeyi hedeflemektedir (Urbanistički zavod Beograda 2003).

Bugün Belgrad, bir kavşak noktasında yer almaktadır. Tarihsel olarak içe dönük bir gelişim izlemiş olan bu kent, artık nehir kıyılarına yönelmektedir. Gelecekteki potansiyeli, Sava ve Tuna nehirlerini yalnızca kenarda kalan doğal unsurlar olmaktan çıkararak, sürdürülebilir, kapsayıcı ve kültürel açıdan çeşitlilik barındıran bir kentsel yaşamın merkezi unsurları haline getirmesinde yatmaktadır.

2.6.1. Beograd kıyıların aşamaları

Belgrad'ın nehir kıyılarındaki tarihsel gelişimi, çok katmanlı ve çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç genel olarak beş ana evreye ayrılmakta olup, her biri Belgrad'ın nehirlerle kurduğu kentsel, ekonomik ve politik ilişkiyi tanımlamaktadır. 19. yüzyıldaki ilk kent planlarından, sanayileşme dönemi arayışlarına, sosyalist büyüme modeline, kıyı alanlarının çöküşüne ve günümüzdeki yatırım odaklı dönüşümlere kadar, Sava ve Tuna nehirleri kentin kimliğini yeniden tanımlamaya devam etmiştir.

Birinci aşama: modernleşmenin başlangıcı ve nehir kıyılarının kentleşmesi (19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı)

19. yüzyılın ikinci yarısı, Belgrad'da nehirlerin kentsel gelişimin bir parçası olarak değerlendirilmesine yönelik ilk bilinçli müdahalelere sahne olmuştur. Bu dönemde Belgrad, doğulu bir kasabadan modern bir Avrupa kentine dönüşmekteydi ve bu dönüşüm, belirli bir planlama anlayışı çerçevesinde düzenlenmeliydi.

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri, Emilijan Josimović tarafından 1867 yılında hazırlanan ilk şehir planının oluşturulmasıdır (Đurić-Zamolo 1977). Bu plan, Sava ve Tuna kıyılarını Belgrad'ın kentsel kimliğinin bir parçası olarak tanımlayan ilk belge olması açısından bir dönüm noktasıdır. Josimović, Kalemegdan'ın altından geçen bir tünelle iki nehrin bağlanmasını, bununla birlikte yeşil kuşaklar ve halk bahçeleri ile çevrelenen bir Belgrad oluşturulmasını öngörmüştür (Terzić 1997; Blagojević 2009). Bu fikir, özellikle Paris ve Barselona gibi Batı Avrupa kent planlama yaklaşımlarından etkilenmiştir. Ancak söz konusu dönemde Belgrad hâlâ ağırlıklı olarak nehirleri ekonomik damarlar olarak görmeye devam ettiği için, bu plan sınırlı ölçüde hayata geçirilmiştir.

Roter-Blagojević ve Radivojević (2007)'e göre, Josimović'in fikirleri sonraki on yıllarda Zarić (1878), Bešlić (1893) ve Šambon (1908) tarafından geliştirilmiştir. Özellikle Fransız akademik ilkeleri kentsel alan denetimine dahil eden Alban Chambon'un katkısı dikkat çekicidir. Chambon, Terazije platosu ile Sava kıyısını teraslama yoluyla bağlamayı önermiş ve böylece hem görsel hem de işlevsel olarak kent merkezinin nehre doğru genişletilmesini hedeflemiştir.

Her ne kadar bu fikirler dönemleri içinde geliştirilmiş olsa da, söz konusu dönemde nehirlerin kullanımı çoğunlukla ticaret ve sanayi ile sınırlı kalmıştır. Sava Limanı, Belgrad'ın Avusturya - Macaristan ve Avrupa piyasalarıyla bağlantı kurmasını

sağlamış; kıyı şeridi ise fabrika, depo ve demiryolu taşımacılığı için kullanılmıştır. Bu durum, ticari büyümeyi desteklemekle birlikte, halk ile nehirler arasında doğrudan bir etkileşimi de engellemiştir (Dajč 2012).

İkinci aşama: sanayileşme ve kentsel planlama denetimi (1920 - 1945)

İki dünya savaşı arasında kalan dönemde Belgrad, hızlı bir modernleşme sürecinden geçmiş ve bu süreçte Sava ile Tuna kıyıları kentsel gelişimin merkezleri hâline gelmiştir. Bu evre, nehir kıyılarının kentsel çekirdeğin bir uzantısı olarak ele alındığı ilk sistematik planlama tartışmalarının yapıldığı dönemdir.

Belgrad'ın ilk Kent Planı (1923), kıyıların taşıdığı potansiyeli fark etmiş, ancak planın uygulanması trafik ve sanayi baskısı nedeniyle yavaş ilerlemiştir. 1927 tarihli düzenleme planı, ilk defa Sava'nın sol kıyısını yeni bir idari ve konut alanı olarak tanımlayarak kentin bu alana doğru genişlemesini öngörmüştür (Ilijevski 2013).

Ne var ki, tüm bu iddialı planlara rağmen, nehir kıyısı bölgelerinde sanayi ağırlığını sürdürmüş ve nehirler esas olarak ulaşım ve ticaret işleviyle kullanılmıştır. Bu dönemde şehrin genişlemesi özellikle Sava'nın sol kıyısında gerçekleşmiş; aynı zamanda, 1937 yılında Sava'nın sağ kıyısında Belgrad Fuarı inşa edilmiştir. Bu yapı, nehir kıyısını kentsel plana entegre etmeye yönelik ilk ciddi girişim olmasına rağmen, sanayi baskısı bu entegrasyonu sınırlı tutmuştur (Petrović Balubdžić 2017; Nikolić ve Roter Blagojević 2018).

Ayrıca bu dönemde, demiryolu altyapısının kıyı boyunca geliştirilmesiyle birlikte, nehirler kent yaşamından daha da izole edilmiştir. Sanayi sektörü kıyı alanlarındaki baskın varlığını sürdürmüş, nehirler ise ekonomik anlamda aktif olmalarına rağmen, sosyal ve kültürel hayatla mekânsal olarak bütünleşmemiştir (Hirt 2009).

Üçüncü aşama: sosyalist kentleşme ve yeni kıyı kavramı (1945 - 1990)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Belgrad, sosyalist yönetim altında gelişim anlayışının köklü bir şekilde gözden geçirilmesiyle devrimsel bir kentsel dönüşüm sürecine girmiştir. Önceden ağırlıklı olarak sanayi alanı olarak kullanılan kıyı bölgeleri, bu dönemde konut ve altyapı genişlemesi için birer hedef haline gelmiştir.

Bu dönemin en önemli kentsel planlama girişimlerinden biri, Sava Nehri'nin bataklık olan sol yakasında Yeni Belgrad'ın inşasıdır. Bu proje, CIAM'² modernist ideolojisine uygun olarak, toplu konut sistemine dayanan ve işlevselci mekânsal örgütlenme çerçevesinde planlanmıştır. Yeni Belgrad, apartman blokları, idari yapılar ve geniş bulvarlarla modernitenin bir simgesi olarak kentin yeni bir kentsel kimliğini oluşturmuştur (Le Normand 2014; Petrović Balubdžić 2017).

Sol yakanın planlı gelişimine karşın, sağ yaka - özellikle Savamala bölgesi - sanayi faaliyetleriyle ayrılmış bir görünüm sergilemeye devam etmiştir. Bu bölge, depo yapıları, demiryolu bağlantıları ve ulaşım altyapısı ile baskın bir şekilde tanımlanmış

² CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), 1928-1959 yılları arasında modernist mimarlık ve şehir planlama ilkelerini geliştiren uluslararası bir kongreler dizisidir.

olup, kentin gündelik yaşamından izole edilmiştir. Devlet destekli kent müdahalelerinin baskın olduğu bu dönemde 1947 ve 1986 yıllarında düzenlenen iki önemli kentsel tasarım yarışması ile nehirlerin dinamik kentsel alanlar olarak ele alınması gündeme gelmiştir. Bu yarışmalar, nehir kıyılarının mimari entegrasyonu için çeşitli çözümler önerse de, kıyılar hâlâ daha çok ekonomik değer olarak değerlendirilmiş, kamusal ya da rekreatif alanlar olarak yeterince benimsenmemiştir (Arandelović vd. 2017).

Bu dönemde şehir plancıları nehir kıyılarını fiziksel olarak bağlamaya çalışmışlardır; ancak sanayi koridorları, ulaşım altyapısı ve Yeni Belgrad'ın planlı gelişimi, nehirlerin kent yaşamıyla bütünleşmesini engellemeye devam etmiştir. Kentsel planlama anlayışı modernleşme odaklı olmasına rağmen, katılımcı planlama eksikliği halkın nehirlerle doğrudan bir etkileşim kurmasını engellemiş; böylece kıyılar büyük ölçüde ekonomik işlevlere indirgenmiştir (Vuksanović-Macura 2015; Arandelović vd. 2017).

Dördüncü aşama: ekonomik çöküş ve kentsel deteriorasyon (1990 - 2000)

1990'lı yıllarda Belgrad, Yugoslavya'nın dağılması, siyasi belirsizlikler, bölgesel çatışmalar ve uluslararası yaptırımların etkisiyle şehrin gelişimini ciddi şekilde aksatan en felaket dönemlerinden birini yaşadı. Bu dönem, kent planlama sisteminin fiilen işlevsiz hale geldiği, kentsel planlama alanının boş kaldığı ve geleneksel olarak sanayi ve altyapı açısından zengin olan nehir kıyılarının yıkıma terk edildiği bir süreçti.

Hiperenflasyon ve dışardan uygulanan yaptırımların yol açtığı ekonomik kriz, altyapı yatırımlarında dramatik bir düşüşe sebep oldu. Nehir kıyısına yakın verimli sanayi tesisleri kullanılmaz hale gelirken, plansız kentleşme olguları, özellikle şehrin çevresinde, gayri resmi yerleşimlerin yayılmasına neden oldu. Şehir merkezindeki nehir kıyıları ise yasa dışı yapılar, atölyeler ve depolarla işgal edildi (Arandelović vd. 2017).

O dönemde kent plancılarının hiçbir düzenleyici kontrolü yoktu, yerel politikalar kısa vadeli odaklıydı ve nehir kıyılarının dönüşümü için bir vizyon bulunmuyordu. Eski sanayi alanlarının çoğu ihmal edilmiş, Beton Hala, Tuna Limanı ve eski demiryolu düğüm noktası gibi önemli altyapı yapıları kısmen ya da tamamen terk edilmişti (Nikolić vd. 2020).

Buna karşın, post - endüstriyel bozulma, spontane kentsel süreçleri başlattı ve bazı sanat ile alternatif kültür çevreleri, terkedilmiş sanayi bölgelerini yeni sosyal ve kültürel projelere dönüştürmeye başladı. Bir zamanlar kent merkezinden izole olan Savamala, spontan yaratıcı aktivitelerin merkezi haline geldi, ancak belediye tarafından stratejik bir şekilde finanse edilmedi (Vaništa Lazarević vd. 2016).

Bu dönemde şehir, nehir kıyılarında serbest müdahaleler yapılmasına imkân verecek uzun vadeli bir planlama gerçekleştirmedi. Bu yüzden Belgrad, nehirleri değerli bir kentsel kaynak olarak görmedi.

Beşinci aşama: çağdaş kentsel projeler ve Belgrad nehir kıyılarının geleceği (2000 - günümüz)

21. yüzyılın başlarında Belgrad, yeni bir kentsel kapitalizm dönemine girmiştir ve bu süreçte Tuna ve Sava nehir kıyıları yatırım projelerinin merkezine yerleşmiştir. 2021 Belgrad Kent Planı ile 2004 Bölgesel Mekânsal Planı, nehir kıyılarını kentsel canlandırmanın temel alanları olarak işaret etmiştir. Ancak bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin önünde kapsayıcı planlama eksikliği ve kamusal alanların aşırı özelleştirilmesi gibi birçok engel varlığını sürdürmüştür (Krsmanović 2020).

Bu dönemin en dikkat çeken büyük ölçekli projesi, kıyı alanlarının çekiciliğini artırmak amacıyla modernleştirilmesi ve ticarileştirilmesini öngören „4R” modeli (reparation, regeneration, renovation ve reconstruction) temelinde geliştirilen „Belgrad Waterfront” projesidir. Proje, Sava nehri’nin sol yakasının iş ve konut alanına dönüştürülmesini önermiştir. Ancak bu girişim, özel yatırımcıların baskınlığı, kamusal erişimin kısıtlanması ve mimarlık yarışmaları aracılığıyla daha önce belirlenmiş tarihî ve kentsel planlama ilkelerine yeterince riayet edilmemesi gibi konular bağlamında tartışmalara yol açmıştır (Grubbauer ve Čamprag 2019; Krsmanović 2020).

Belgrad kıyılarının dönüşümü, tarihsel bağlamda birbirinden farklı beş dönemsel aşamada şekillenmiştir. Bu aşamalar, planlama paradigmasının evrimiyle birlikte, nehirlerin kentsel işlevindeki değişimi de yansıtmaktadır. Çizelge 2.2’de görüldüğü gibi söz konusu dönemlerin temel özelliklerini, uygulanan planları, kıyıların kullanım biçimlerini ve karşılaşılan sorunları bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çizelge 2.2. Belgrad kıyılarının dönüşüm süreci: Modernleşmeden yatırıma

Aşama	Dönem	Temel Özellikler	Ana Planlar ve Projeler	Nehirlerin ve Kıyıların İşlevi	Gerçekleşme Durumu / Sorunlar
1. Modernleşme ve Vizyonlar	1867 - 1914	Belgrad'ın Avrupa kenti olma yolunda dönüşümü, kıyı alanlarının planlamasının başlangıcı.	Josimović Planı (1867), Šambon'un teraslı düzenlemesi.	Nehirler ticaret koridorları olarak; kıyılar kamusal alan (yeşil kuşak) olarak planlandı.	Planlar kısmen uygulandı; kıyılar sanayi ve ulaşım etkisinde kaldı.
2. Sanayileşme ve Düzenleme	1920 - 1945	Kentin genişlemesi, sanayi ve ulaşım altyapısının güçlenmesi.	GUP 1923, Düzenleme Planı 1927, Belgrad Fuarı (1937).	Nehirler ulaşım işlevi taşıdı; nehir yönünde kentsel doku genişletilmeye çalışıldı.	Sanayi egemenliği, nehirlerin kent yaşamına entegrasyonunu engelledi.
3. Sosyalist Kentleşme	1945 - 1990	Planlı yapılaşma, Yeni Belgrad'ın inşası, modernizm ve devlet kontrolü.	GUP 1950 1947 ve 1986 yıllarındaki yarışmalar, Yeni Belgrad'ın inşası.	Sol kıyı kentleşti; sağ kıyı sanayi alanı olarak izole kaldı.	Nehirler bir kaynak olarak algılandı, kamusal yaşam alanı olarak değil; katılımcılık eksikliği.
4. Kentsel Kriz	1990 - 2000	Sistemin çöküşü, planlamanın ortadan kalkması, kıyıların kendiliğinden bozulması.	Geçerli plan yok; gayriresmî gelişim, Savamala'daki sanatsal girişimler.	Terk edilmiş kıyılar, kaçak yapılar, sanayi alanlarının alternatif kullanımı.	Kurumsal vizyon eksikliği, kentsel planlama boşluğu.
5. Yatırım Odaklı Kentleşme	2000 - günümüz	Mega projelerle yeniden canlandırma, sermaye ve politik gündem etkisi.	GUP 2021, Belgrad Waterfront, Lineer Park, RP 2004.	Kıyılar yatırım alanı olarak görülmekte; rekreasyon ve ticaret ön planda.	Mekânın özelleştirilmesi, kamusal erişim zayıf, ekolojik ve kültürel bileşenler ihmal edilmekte.

2.6.2. Belgrad: su üzerindeki modern kentleşme ve gelecekteki potansiyeller

21. yüzyılın başından bu yana, Belgrad'ın nehirlerle yeniden bağ kurması ve kentsel kimliğini yeni kalkınma projeleri aracılığıyla canlandırması yönünde artan çabalar gözlemlenmektedir. Bu çabalar, onlarca yıl boyunca göz ardı edilen nehirleri tekrar kentsel yaşamın merkezine yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Belgrad, çağdaş kentsel gelişim ile adil ve sürdürülebilir bir kentleşme talebi arasında bir kesişim noktasında durmaktadır. Doğal ve kültürel değerlerin korunması, nehir kıyılarına kamusal erişimin sağlanması ve tüm yurttaşların katılım gösterebileceği ve faydalanabileceği alanların oluşturulması, kent için hayati önemdedir (Roter Blagojević 2015; Vukmirović 2015).

Günümüzde Belgrad'ın gelecekteki gelişimi açısından, özellikle Sava nehri kıyısında gerçekleştirilen büyük ölçekli kıyı projelerine artan ölçüde bağımlı hale geldiği açıktır. Siyasal ve ekonomik geçiş süreci sonrasında mekânsal yönetişimde yaşanan dönüşüm, birçok kentsel alanın özel yatırımcıların etkisi altına girmesine yol açmıştır. Bu durum, büyümenin giderek kamusal yarar pahasına piyasa normlarına dayandırılması nedeniyle önemli zorlukları ve riskleri beraberinde getirmiştir. Singapur veya Şangay gibi kentlerdeki nehir kenarı alanları sürdürülebilir planlamanın olumlu örnekleri olarak görülürken, Belgrad hâlâ büyüme ile kamusal alanın korunması arasındaki dengeyi bulma mücadelesi vermektedir. Bu nedenle, şeffaf planlama süreçleri, yurttaşlar ve uzmanların katılımı ile birlikte kıyı kimliğinin korunması öncelikli bir mesele olarak ele alınmalıdır (Perić ve Maruna 2022).

Kentsel büyüme açısından önemli bir unsur da nehirlerin Belgrad'ın yaşamsal damarları olarak işlev görmesidir. Bu nehirler arasında Tuna nehri, tarih boyunca ve günümüzde merkezi bir konuma sahiptir: 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında kıyıları sanayi ve ulaşım faaliyetlerinin merkezi konumundaydı (Vukmirović ve Nikolic 2020). Zamanla bu işlevler azalmış, kıyı şeritlerinin büyük bölümü fiziksel ve toplumsal olarak terk edilmiş ve ihmal edilmiş alanlara dönüşmüştür (Nikolić vd 2020). Son yıllarda Belgrad kenti, bu alanları tekrar kentsel dokuya entegre etmeye çalışmaktadır. Yeni plan ve fikirlerde ekolojik ve kültürel değerlere daha fazla önem verilmeye başlanmışsa da, kamusal yarardan çok özel çıkarların hâlâ baskın olduğu görülmektedir (Perić ve Miljuš 2017). Marshall (2001)'a göre, nehir kıyıları genellikle kentlerde yaşanan dönüşüm ve çalkantıların bir aynasıdır. Buna karşılık, Florida (2002), aşırı esnek ve hızlı gelişmenin kimliğin otantikliğini yitirmesine yol açabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır.

BW, Belgrad kıyı şeridinde yer alan en büyük ve en tartışmalı çağdaş kentsel gelişim projesidir. 2012 yılında başlatılmış, sahadaki inşaat çalışmaları ise 2015 yılında başlamıştır. Bu mega proje, Sava nehri'nin sağ kıyısında, eski demiryolu ve otobüs terminali arazisi üzerinde, yaklaşık 116 hektarlık bir alanı kaplamaktadır (Lalović vd. 2015; Ваништа Лазаревић ve Антонић 2016). Söz konusu proje, jeoekonomik ve jeopolitik çıkarların kentsel girişimcilik mantıklarıyla birleştiği, Sırbistan'daki sınırötesi kentleşmenin çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir (Koelemaij 2021). Bu proje, büyük miktarda sermayenin hızla devreye sokulması ve otoriter, merkezileşmiş planlama yöntemlerinin uygulanmasını öngören „Dubai modeli“nin benimsenmesiyle dikkat çekmektedir (Acuto 2010; Steiner 2014).

BW, Sırbistan ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ikili anlaşmalar doğrultusunda şekillenmiş bir projedir; burada ulusal hükümet yatırım sürecini kolaylaştıran aktif bir rol üstlenirken, yerel yönetim daha çok destekleyici bir pozisyonadadır (Koelemaij 2021). Abu Dabi merkezli Eagle Hills firması tarafından hayata geçirilen 3,5 milyar dolarlık proje, stratejik çıkarlar, siyasi ilişkiler ve kentsel girişimcilik arasında kurulan bir ekonomik modelin parçasıdır (Büdenbender ve Golubchikov 2016). Proje, Belgrad'ın küresel kent haritasında yer edinmesi, yabancı yatırım çekmesi ve nitelikli kentsel mekânlar sunması açısından bir fırsat olarak sunulmaktadır. Ancak, planlama ve karar alma süreçlerinde şeffaflığın eksik olduğu yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Ayrıca, proje uygulamasının zamanında ve etkin biçimde gerçekleşmesi için yasal düzenlemelerde değişiklik yapılmıştır (Grubbauer ve Čamprag 2019).

Tüm bu hedeflerine rağmen, BW projesi elit konut piyasası yaratmak, kamusal alanların ticarileştirilmesi ve yerel kentsel paydaşların ve toplulukların dışlanması gibi eleştirilerle karşı karşıya kalmaktadır (Swyngedouw vd. 2002). Proje, „deneysel kentleşme“ olarak tanımlanmakta olup, yeni türde kent gelişimi biçimlerinin denendiği ancak aynı zamanda yüksek risk ve belirsiz finansal sonuçlar taşıyan bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Lauermann 2018).

Bu dinamik, çağdaş kent projelerinde sıkça görülen daha geniş bir örüntüyü yansıtmaktadır; burada karmaşık güç ve çıkar grubu ilişkileri kentsel süreçlere dâhil olurken, gelişim küresel ve yerel aktörlerin oluşturduğu bir ağ tarafından yönetilmektedir (Brenner ve Schmid 2014). Güç, sermaye ve yönetim arasındaki bu karmaşık etkileşimler özellikle BW projesinde belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Bu proje, post - sosyalist kentlerin hem yerel hem de küresel etkilerle şekillenen kentsel dönüşümünü somut biçimde ortaya koyan örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda BW, post - sosyalist kentlerde sermaye, egemenlik ve kentsel dönüşüm meselelerinin kesiştiği bir alanı temsil etmektedir.

Belgrad'daki bir diğer yeni ve önemli kentsel gelişim projesi ise LP'nin detaylı planıdır. Projenin temel amacı, Tuna nehri boyunca Beton Hala'dan Pančevo Köprüsü'ne kadar uzanan ve yaklaşık 4,6 kilometrelik terk edilmiş demiryolu hattını yeniden canlandırmaktır (Urbanistički Zavod Beograda 2021). LP'nin inşasına 2022 yılında başlanmış olup 2026 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır. Sürdürülebilir drenaj sistemleri, geçirgen ve ışık yansıtıcı malzemeler, ayrıca parkla çevrelenen yapılarda yeşil çatı ve cephe uygulamalarının zorunlu hale getirilmesi gibi unsurlar içeren bu plan, sürdürülebilirlik ilkeleri bakımından örnek niteliğindedir (Mitić-Radulović ve Simić 2020).

LP projesi, Sava ve Tuna nehirleri ile kent merkezi arasında mekânsal, toplumsal ve ekolojik bağlantılar kurmayı hedeflemektedir. Ulaşılabilirliğe özel önem verilmekte; nehir kıyılarını birbirine bağlayan boylamasına yollar ve Tuna kıyısına doğrudan erişim sağlayan enine geçiş güzergâhları ile kamusal alanlarla entegrasyon sağlanmaktadır (Folić vd. 2020).

Plan, tematik güzergâhlar, atmosferik bölgeler ve yıl boyunca farklı hava koşulları ve topluluk ihtiyaçlarına hizmet edecek programlar içeren mekânlar öngörmektedir (Folić vd. 2020). Aynı zamanda, alanın kimliğinin önemli bir parçası olan endüstriyel miras

öğelerinin korunması da vurgulanmaktadır (Urbanistički Zavod Beograda 2021). Mitić-Radulović ve Simić (2020)'e göre, LP projesi, nehir boyunca kesintisiz bir kamusal alan yaratan mekânsal ve altyapısal müdahalelerle, merkezi kent alanındaki diğer kentsel bölgelerin bütüncül gelişimi ve gelecekteki uygulama projeleri için fırsatlar sunmaktadır.

LP, daha büyük ölçekli BW projesinden farklı olarak, yerel toplulukların ve uzmanların gelecekteki alanın şekillendirilmesinde aktif rol aldığı katılımcı planlama değerlerine dayanmaktadır (Perić ve Miljuš 2017). Bu nedenle, endüstriyel mirasın korunması teşvik edilmekte ve Belgrad'ın kentsel peyzajında tarihsel katmanların önemine vurgu yapılmaktadır.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın temel amacı, Belgrad'ın Sava ve Tuna nehirleri kıyısındaki kentsel dönüşüm sürecini, planlama belgeleri ve güncel projeler üzerinden incelemektir. Çalışma, söz konusu değişimin mekânsal, işlevsel ve simgesel boyutlarına odaklanmakta, aynı zamanda kamusal alanın şekillenmesinde kurumsal yapıların rolünü değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Araştırma kapsamı, 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar uzanan bir zaman dilimini içermektedir. Bu süreçte, farklı dönemlere ait Genel Kentsel Planlar (GUP), Detaylı Düzenleme Planları (PDR) ve ilgili stratejik belgeler analiz edilmiştir. Ayrıca BW projesi, Lineer Park ve Dostluk Parkı gibi güncel örnekler de kapsam dâhilindedir. Bunun yanı sıra, Tuna nehri kıyısında yer alan Viyana, Budapeşte ve Bratislava şehirleri karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve farklı kentsel kıyı düzenleme yaklaşımları Belgrad ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

3.2. Materyal

3.2.1. Belgrad'ın planlama belgelerinde kıyı dönüşümü

Bu araştırmada, Sava ve Tuna nehirleri kıyısındaki alanların dönüşümünü incelemek için farklı dönemlere ait plan belgeleri kullanılmıştır. Özellikle 1923 ile 2041 yılları arasında onaylanan Belgrad Genel Kentsel Planları (GUP), kentin planlama önceliklerinin zamanla nasıl değiştiğini ve nehir kıyılarının mekânsal olarak nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Bunlara ek olarak, Belgrad Kentsel Gelişim Stratejisi de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu belge, şehrin günümüzdeki kalkınma hedeflerini ve nehirlerle kurulan ilişkiyi yeniden tanımlamaya yönelik yaklaşımları ortaya koymaktadır. Ayrıca, güncel kentsel projelere ait planlar da önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. „Belgrad Waterfront” projesi için hazırlanan Özel Amaçlı Mekânsal Plan (PPPPN), kıyı alanında büyük ölçekli bir dönüşüm girişimini temsil etmektedir. PDR Lineer Parkı ise henüz uygulama aşamasındadır ve kamusal alanı, kültürel katmanları ve çevresel değerleri öne çıkaran bir yaklaşım sunmaktadır. PDR Dostluk Parkı ise alanın doğal yapısını ve simgesel önemini korumayı hedeflemektedir. Bu belgeler, Belgrad'daki farklı dönemlere ait kıyı planlama yaklaşımlarını ve uygulamalarını karşılaştırmalı olarak inceleme fırsatı sağlamaktadır.

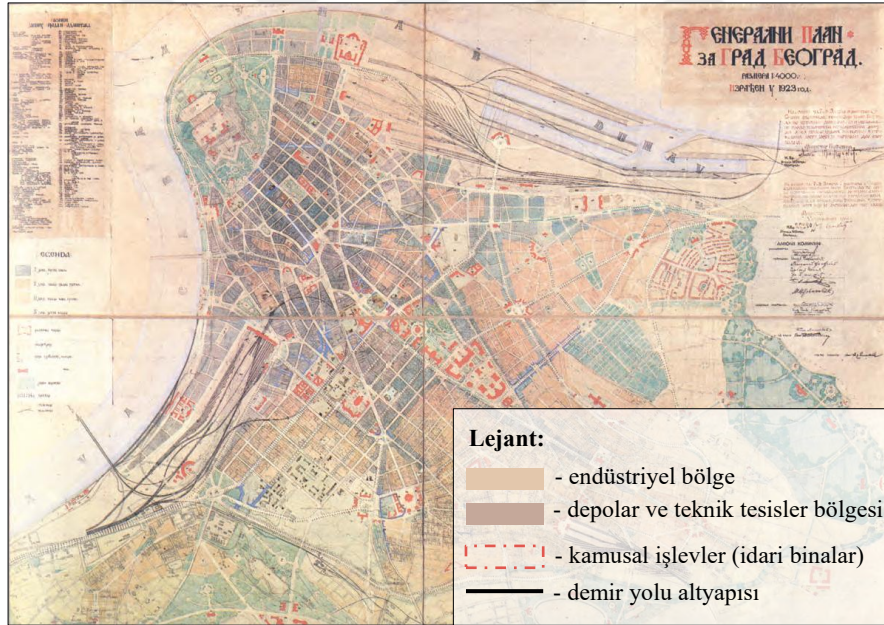
Bu çalışmada kullanılan plan belgeleri Sırpça hazırlanmıştır. Anlaşılabilirliği artırmak ve kıyı alanlarına odaklanan dönüşümleri daha açık gösterebilmek amacıyla, her plan için ilgili alan kullanım türleri Türkçeye çevrilerek sadeleştirilmiş bir lejant hazırlanmıştır. Yalnızca Belgrad kıyı bölgeleriyle doğrudan ilişkili mekânsal kullanımlara yer verilmiş, konu dışı kategoriler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

1923 Belgrad Genel Kentsel Planı

1923 yılı Belgrad Genel Kentsel Planı, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı Teknik İdare tarafından hazırlanmıştır. Bu belge, savaş sonrası dönemde başkentin mekânsal gelişimini sistematik hâle getirmek amacıyla oluşturulan

ilk kapsamlı planlama dokümanıdır. Plan, kentin genişleme yönlerini tanımlamayı, ulaşım ağını düzenlemeyi ve konut, altyapı ile kamusal alanlar arasında net bir işlevsel bölgeleme yaparak kentsel toprakların verimli kullanımını sağlamayı hedeflemiştir. Kıyı bölgelerinin planlanması bağlamında, plan Sava nehri çevresine dolaylı olarak değinmiştir. Özellikle demiryolu altyapısı ve karayolu taşımacılığına ilişkin düzenlemelerde bu alanlar teknik koridor olarak yer almıştır. Tuna nehri kıyısı ise planın doğrudan ilgi alanına girmemiştir. Plan, nehir kıyılarının kent yaşamına entegre edilmesini açık şekilde öngörmemiş, bu bölgeleri daha çok ulaştırma altyapısının geçtiği alanlar olarak değerlendirmiştir. Özellikle batı ve güney yönlerinde önerilen yeni yerleşim alanlarıyla bağlantı kurmaları hedeflenmiştir (Vukotić-Lazar ve Marija Lalošević, 2010).

Bu plan, Belgrad'da kurumsal planlamanın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Nehirlerle kurulan mekânsal ilişkinin erken dönem yaklaşımlarını anlamak açısından önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Ayrıca, daha sonraki plan belgeleriyle karşılaştırma yapmaya olanak tanımaktadır (Vukotić-Lazar ve Marija Lalošević 2010). Planın önerdiği mekânsal yapı, Şekil 3.1'de sunulmuştur. Bu şekilde, ulaşım ağı, kentsel dokular ve Sava nehri kıyısıyla kurulan ilk bağlantı girişimleri açık biçimde görülebilmektedir.

Şekil 3.1. Belgrad GUP, 1923. (Urbanistički zavod Beograda 2010)

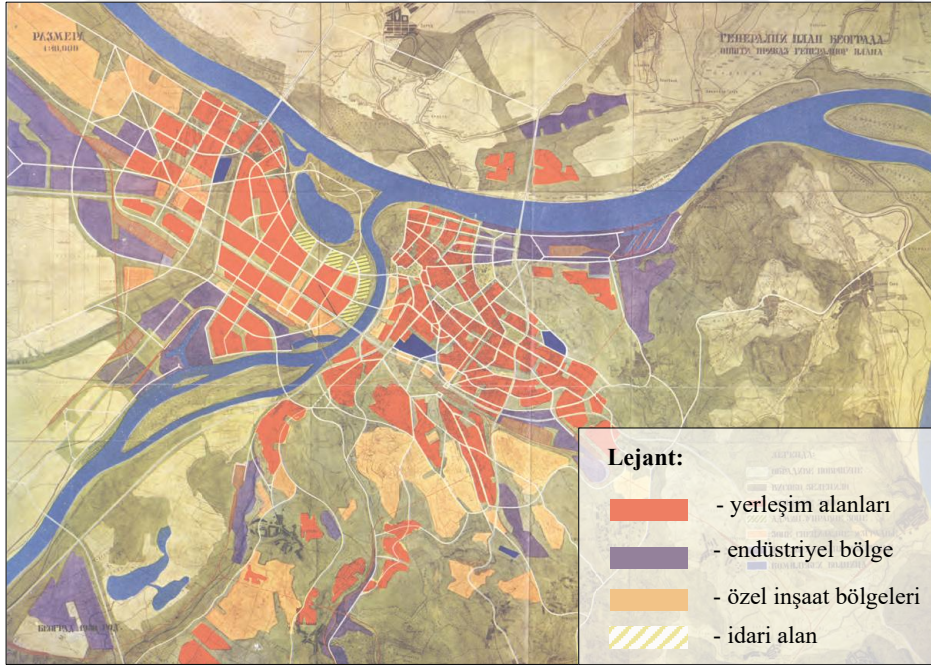
1950 Belgrad Genel Kentsel Planı

1950 Belgrad Genel Kentsel Planı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni sosyalist devletin çerçevesinde hazırlanmış ilk kapsamlı planlama belgesidir. Plan, Belgrad'ın yeniden inşasını ve gelişimini, dönemin işlevselci şehircilik ilkeleri doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamıştır. Bu süreçte, Le Corbusier'nin yaşam, çalışma, dinlenme ve ulaşım zonlarına ilişkin fikirlerinden yoğun şekilde etkilenilmiştir. Planın temel amacı, kenti açık şekilde tanımlanmış işlevsel alanlara bölerek, uzun vadeli ve rasyonel bir mekânsal organizasyon sağlamaktır. Yeni konut bölgeleri oluşturulması, sanayi

alanlarının geliştirilmesi ve ulaşım ağının modernize edilmesi bu planın öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. En önemli stratejik fikir, Sava nehri'nin karşı kıyısına taşarak Yeni Belgrad'ın inşasıydı. Bu yeni alan, Yugoslavya'nın idari ve simgesel merkezi olarak tasarlanmıştır. Bu planla birlikte, ilk kez Sava'nın sol kıyısı Belgrad'ın bütüncül kentsel yapısına dahil edilmiştir (Urbanistički zavod Beograda 1950).

Kıyı alanları bağlamında, 1950 yılı GUP özel bir öneme sahiptir. İlk kez Sava ve Tuna nehirleri, kentin mekânsal ve işlevsel yapısına açık biçimde entegre edilmiştir. Sava kıyısı, ulaşım ve altyapı koridoru olarak planlanmış; özellikle köprüler ve demiryolu kavşaklarının inşası ön planda tutulmuştur. Tuna kıyıları ise, daha çok sanayi ve liman işlevleriyle değerlendirilmiştir. Bu müdahaleler, Belgrad'ın kentsel yapısının nehirlerle yönlendirilmesi yönünde atılan ilk adımları temsil etmektedir. Ancak bu entegrasyon henüz kamusal ve kentsel yaşam anlamında tam olarak gerçekleşmemiştir (Urbanistički zavod Beograda 1950).

Bu belgenin araştırma açısından önemi, Belgrad'ın nehirler aracılığıyla genişletilmesi fikrini ilk kez planlama gündemine getirmesidir. Sağ ve sol Sava kıyılarının bütünleştirilmesine yönelik uzun bir mekânsal sürecin başlangıcını temsil eder. Planın analizi, Belgrad'ın iki yakalı bir şehir olarak yeniden tanımlanması sürecindeki ilk aşamaları anlamak açısından kritik bir temel sunmaktadır. Nehirlerin hem altyapısal hem simgesel gelişim eksenleri olarak değerlendirilmesi, bu dönemin düşünsel çerçevesini yansıtmaktadır (Urbanistički zavod Beograda 1950). Şekil 3.2'de, 1950 yılına ait grafik plan sunulmuştur. Şekil'de, kentin Yeni Belgrad yönünde genişletilmesi ve ana ulaşım hatları açık şekilde izlenebilmektedir.

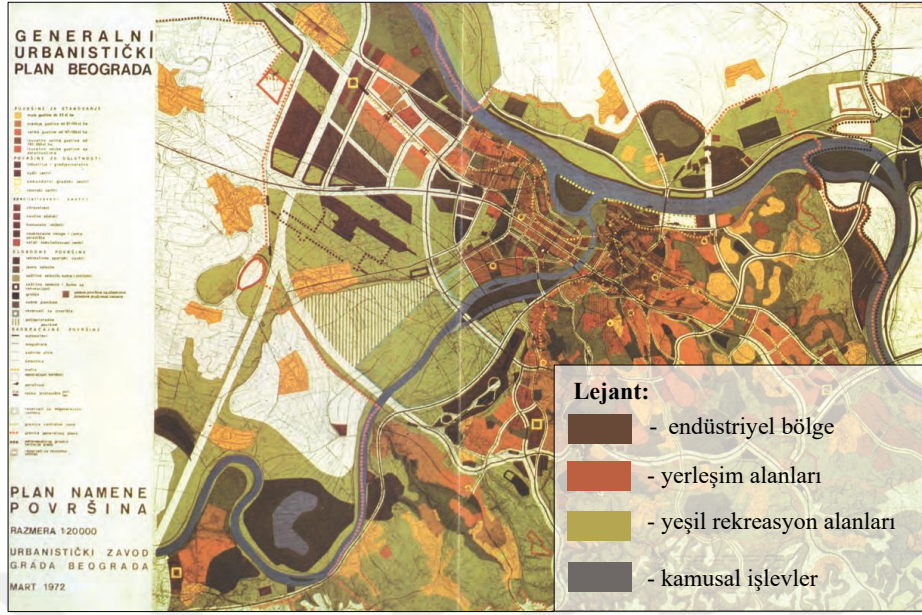
Şekil 3.2. Belgrad GUP, 1950. (Urbanistički zavod Beograda 2010)

1972 Belgrad Genel Kentsel Planı

1972 Belgrad Genel Kentsel Planı, kentin gelişiminin yeni bir evresine temel oluşturan önemli bir planlama belgesidir. Plan, Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış ve 20. yüzyılın ikinci yarısında hızla büyüyen metropolün karmaşık mekânsal yapısına yanıt vermek amacıyla kabul edilmiştir. Bu belge, modernist şehircilik anlayışı çerçevesinde hazırlanmış, ancak giderek daha fazla sistematik planlama ve işlevsel birimler arası koordinasyona dayandırılmıştır. Planın temel amacı, konut, çalışma alanları, ulaşım ve kamusal hizmetler gibi çağdaş kent ihtiyaçlarına göre kentsel alanın yeniden düzenlenmesiydi. Kentin uzak bölgeleri arasında kitlesel ulaşım sistemleriyle bağlantı kurulması hedeflenmiş, ayrıca Sava nehri'nin her iki yakasında merkezi bir alanın oluşturulmasına özel önem verilmiştir. Plan aynı zamanda, farklı kentsel merkezlerin tanımlandığı çok merkezli bir gelişim modeli önermiştir. Bu yaklaşım, Belgrad'ın kentsel kimliğini mekânsal ve işlevsel bütünlük üzerinden yeniden tanımlamayı amaçlamıştır (Urbanistički zavod Beograda 1972).

Bu belgenin en dikkat çekici yönlerinden biri, nehir kıyılarına verilen roldür. İlk kez bir genel plan belgesinde, Sava ve Tuna nehirlerinin yalnızca altyapı koridorları olarak değil, aynı zamanda kamusal mekânlar olarak da kentsel manzaranın parçası haline getirilmesi hedeflenmiştir. Sava kıyısı potansiyel merkezi bölge olarak değerlendirilmiş, Tuna kıyısında ise yeşil ve rekreatif alanlar önerilmiştir. Köprüler, yürüyüş yolları, ulaşım bağlantıları ve kıyıya erişim noktaları, nehirler arasında kurulacak bağlantının bir parçası olarak detaylı biçimde planlanmıştır. Bu bağlamda, iki nehir arasındaki alan gelecekteki gelişimin çekirdek bölgesi olarak tanımlanmıştır (Urbanistički zavod Beograda 1972).

Bu planın araştırma açısından önemi, Belgrad'ı nehir boyunca tekil bir kent yapısına kavuşturma yönündeki çabasında yatmaktadır. Planın analizi, kentin nehirlerle kurduğu ilişkinin zaman içinde nasıl değiştiğini göstermektedir: sanayi ve ulaşımdan simgesel, rekreatif ve kamusal bir yaklaşıma geçilmiştir. Bu dönüşüm, Belgrad kıyılarının kimliğinin yeniden şekillendirilmesinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir (Urbanistički zavod Beograda 1972). Şekil 3.3'te, 1972 yılına ait planın görsel sunumu yer almaktadır. Bu şekilde, çok merkezli kentsel yapı ile birlikte kıyı boyunca önerilen işlevsel düzenlemeler açıkça görülmektedir.

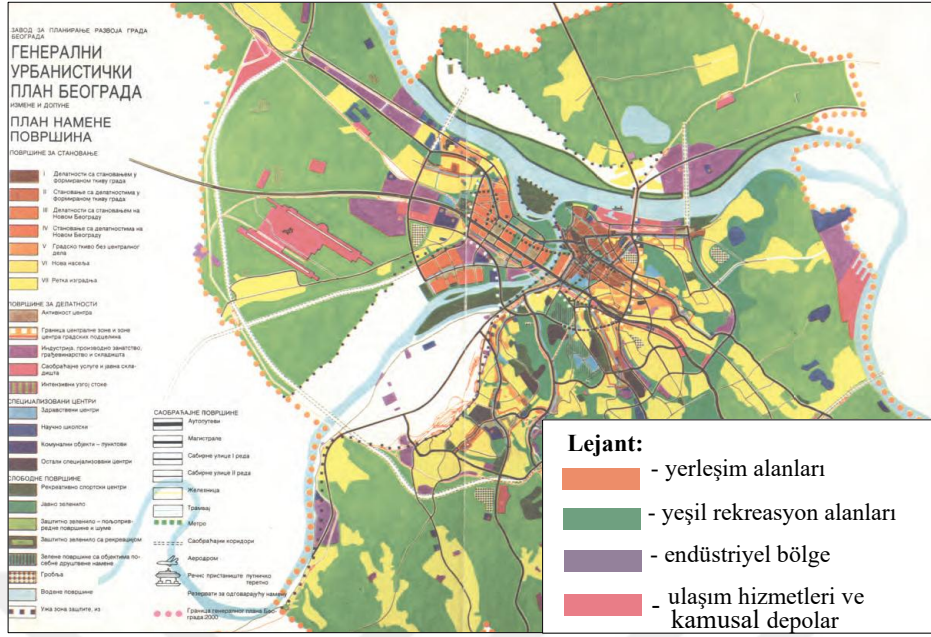
Şekil 3.3. Belgrad GUP, 1972 - arazi kullanım planı (Urbanistički zavod Beograda 2010)

1985 Belgrad Genel Kentsel Planı

1985 yılı Belgrad Genel Kentsel Planı, 1972 tarihli önceki planın değişiklik ve ekleri olarak hazırlanmıştır. Planın amacı, kentin o dönemin gerçek ekonomik ve teknik koşullarına uygun şekilde gelişmesini sağlamaktır. Belgrad Kent Gelişim Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış olan bu belge, önceki yıllarda sunulan iddialı öneriler yerine, daha gerçekçi ve uygulanabilir bir mekânsal planlamaya ihtiyaç duyulması üzerine geliştirilmiştir. Yeni plan, mevcut kentsel alanlarda yapı yoğunluğunun artırılmasına, işlevsel alanların daha iyi organize edilmesine ve altyapı maliyetlerinin azaltılmasına odaklanmıştır. Ayrıca, arazi kullanımını daha net tanımlayan yeni bir bölgeleme sistemi (zonlama) getirilmiştir. Bu sistem sayesinde, kentsel alanlardaki işlevler daha açık şekilde belirlenmiştir (Vukotić-Lazar ve Marija Lalošević, 2010).

Sava ve Tuna nehirlerine ait kıyı bölgeleri bu planda daha fazla dikkat çekmektedir. Ulaşım ve sanayi işlevlerinin korunmasının yanı sıra, nehir kıyılarının kentsel yaşamla daha fazla bütünleşmesini sağlayacak öneriler geliştirilmiştir; bazı bölgelerde kamusal kullanım ve yeşil alan potansiyeli de tanımlanmıştır. Bu yaklaşımla birlikte, nehirlerin kent yaşamına daha fazla entegre edilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır (Vukotić-Lazar ve Marija Lalošević, 2010).

Bu planın araştırma açısından önemi, sınırlı kaynaklarla kentsel büyümenin dengelenmeye çalışılmasında yatmaktadır. Aynı zamanda, kıyı alanlarının yalnızca teknik işlevli bölgeler değil, kentsel çevrenin değerli parçaları olarak ele alınmaya başlandığını göstermektedir (Vukotić-Lazar ve Marija Lalošević, 2010). Şekil 3.4'te, 1985 tarihli planın değişiklik ve eklerini içeren grafik yer almaktadır. Şekilde, daha rasyonel zonlama kararları ve nehir kenarında önerilen rekreatif alanlar izlenebilmektedir.

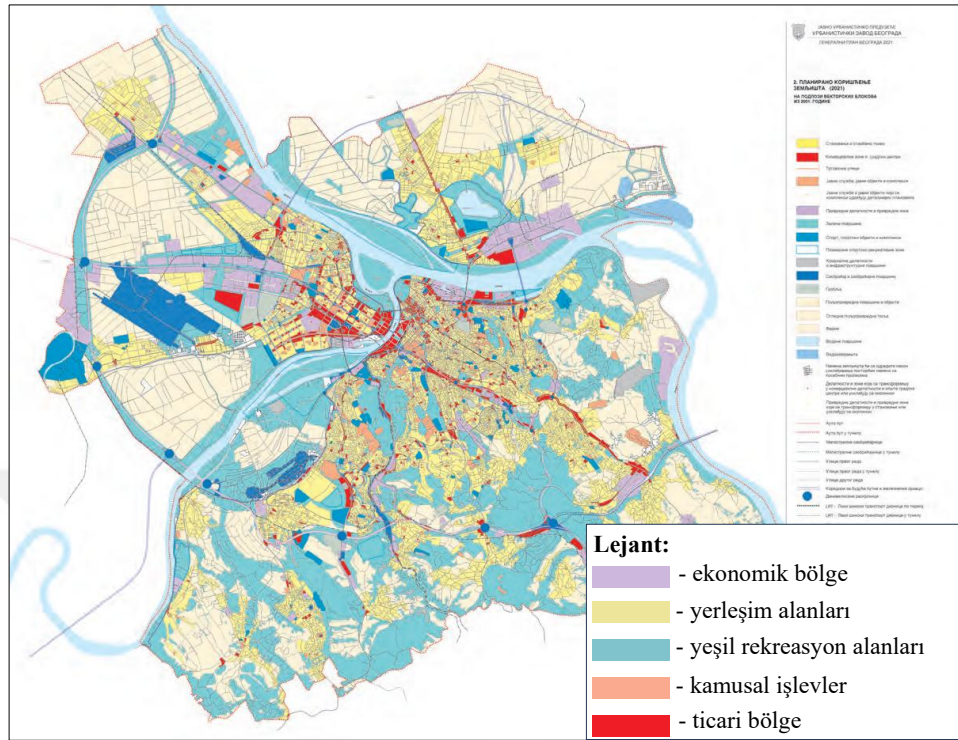
Şekil 3.4. Belgrad GUP, 1985 - arazi kullanım planı (Urbanistički zavod Beograda 2010)

Belgrad Genel Kentsel Planı 2021 (2003 yılında kabul edilmiştir)

2003 tarihli Belgrad Genel Kentsel Planı, yaygın olarak Belgrad GUP 2021 olarak bilinir. Plan, Belgrad Şehir Meclisi tarafından onaylanmış ve Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmıştır. Bu belge, 20. yüzyılın sonundaki siyasi ve ekonomik değişimlerin ardından, kentin mekânsal gelişimine yönelik uzun vadeli bir strateji ortaya koyan önemli bir planlama aracıdır. Planın amacı, kentsel yayılma ile doğal kaynakların korunması arasında yeniden bir denge kurmak ve Belgrad'ı Avrupa kentsel ağlarına entegre etmektir. Belge, sosyal, altyapısal, çevresel ve kültürel kalkınma boyutlarını bir araya getirmekte ve özellikle Avrupa'nın ulaştırma ve kalkınma koridorlarıyla uyum sağlamaya odaklanmaktadır. Bu planda Sava ve Tuna nehirlerinin ele alınış biçimi önceki planlara kıyasla daha bütüncül ve kavramsal düzeyde geliştirilmiştir. Nehir kıyıları, yalnızca teknik altyapı alanları olarak değil, aynı zamanda rekreasyon, kültür ve turizm potansiyeli taşıyan bölgeler olarak düşünülmüş, ancak bu değerlendirme daha çok stratejik metinlerde yer almakta ve grafik kısımlarda somutlaşmamaktadır. Kıyılarda yürüyüş yolları, limanlar, rekreatif alanlar ve kamusal mekânlar önerilmekle birlikte, özellikle Donji Dorćol gibi bölgelerde bu öğelerin mekânsal planlaması henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu alanların daha erişilebilir hâle getirilmesi ve kent yaşamına entegre edilmesi planın uzun vadeli hedefleri arasında yer alsa da, bu hedefler uygulamaya yönelik açık kararlarla desteklenmemiştir (Urbanistički zavod Beograda 2003).

Bu planın araştırma açısından önemi, sürdürülebilir gelişim ilkeleri, bütünleşik planlama anlayışı ve kıyı alanlarının stratejik düzeyde yeniden tanımlanmasıyla ilgilidir. Planın analizi, Belgrad'ın nehirleri yalnızca sanayi veya altyapı aksı olarak değil, aynı zamanda kentsel kimlik ve yaşam kalitesi açısından anlamlandırmaya başladığı kavramsal bir kırılma anını yansıtmaktadır (Urbanistički zavod Beograda, 2003). Şekil 3.5'te, planın öngördüğü mekânsal organizasyonun görsel sunumu yer almaktadır.

Şekilde, işlevsel bölgeler, altyapı koridorları ve Sava ile Tuna kıyılarının planlama kapsamında nasıl ele alındığı açıkça görülebilmektedir.

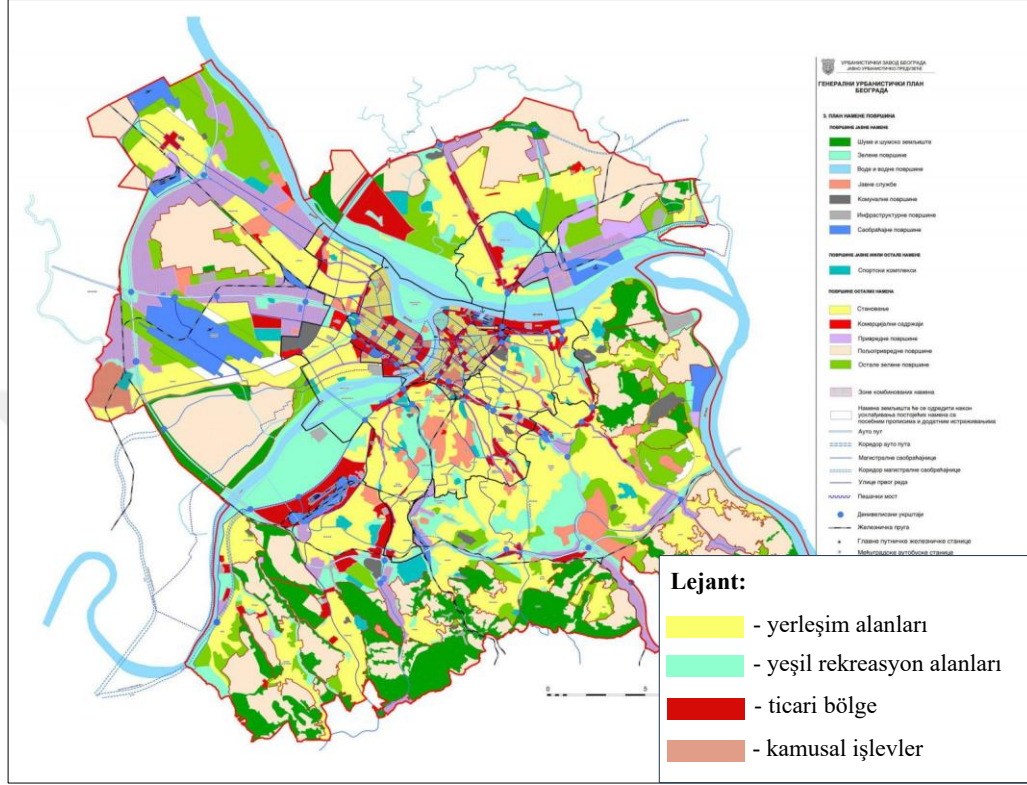
Şekil 3.5. GUP 2021 - arazi kullanım planı (Urbanistički zavod Beograda 2010)

Belgrad Genel Kentsel Planı 2041 (2022 yılında kabul edilmiştir)

Belgrad Genel Kentsel Planı 2041, 2022 yılında kabul edilmiş olup, kentin önümüzdeki 20 yıllık dönemi kapsayan geçerli planlama belgesidir. Plan, Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış ve kentin tüm alanları için detaylı planların üretileceği temel bir çerçeve belge olarak tasarlanmıştır. Belge, Sırbistan Cumhuriyeti Mekânsal Planı, Planlama ve İnşaat Kanunu ile Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Stratejisi gibi güncel yasal ve stratejik çerçevelere uygun olarak geliştirilmiştir. Planın amacı, çağdaş Belgrad'ın gelişim ihtiyaçlarına yanıt vermek; yaşam kalitesini artırmak, doğal kaynakları korumak ve kentsel alanların daha verimli kullanılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, yeşil ve mavi altyapının bütünleşmesi ve kentin kültürel-tarihî kimliğinin korunması öncelikli hedefler arasındadır. Ayrıca, brownfield alanlarının dönüştürülmesi, toplu taşımının güçlendirilmesi, kamusal alanlara erişimin artırılması ve iklim değişikliği risklerinin azaltılması da plan kapsamında ele alınmıştır (Урбанистички завод Београда 2022).

Kıyı alanları açısından, GUP 2041 Sava ve Tuna nehirlerine yönelik yaklaşımı önemli ölçüde ileri taşımaktadır. Plan, nehir kıyılarını kamusal öneme sahip temel mekânlar olarak tanımlamakta ve bu alanlarda yürüyüş ve bisiklet yolları, rekreatif alanlar, kamusal meydanlar ve kültürel işlevler öngörmektedir. Ayrıca, nehir ulaşımının geliştirilmesi, „Belgrade Waterfront” ve „Lineer Park” gibi büyük ölçekli projelerin entegrasyonu ve Veliko Ratno Ostrvo gibi doğal alanların korunması hedeflenmiştir. Belgede, iklim değişikliğiyle ilgili tehditler de değerlendirilmiş ve bu kapsamda

taşkınlar karşı koruma önlemleri ile su altyapısının iyileştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmiştir (Урбанистички завод Београда 2022). Şekil 3.6’da, planın öngördüğü mekânsal yapı sunulmaktadır. Şekilde, işlevsel bölgeler, gelişim aksları ve nehirlerin kentsel ağ ile nasıl bütünleştirildiği açık biçimde görülebilmektedir.

Şekil 3.6. GUP 2041 - arazi kullanım planı (Урбанистички завод Београда 2022)

2027 yılına kadar Belgrad Kentsel Gelişim Stratejisi

2027 yılına kadar Belgrad Kentsel Gelişim Stratejisi, kentin en üst düzey kalkınma planlama belgesi olup, 2022 yılında Belgrad Şehir Meclisi tarafından onaylanmıştır. Bu belge, Sırbistan Cumhuriyeti’nin planlama sistemi yasasına uygun şekilde hazırlanmış ve yerel yönetimin tüm kamu politikaları, bütçe öncelikleri ve projelerini yönlendiren çerçeveyi tanımlamaktadır. Strateji, şehircilik, ekonomi, ulaşım, çevre, eğitim, sosyal politika ve kültür gibi çeşitli alanlardan sektör uzmanlarının katkısıyla oluşturulan bir çalışma grubu tarafından hazırlanmıştır. Bu stratejik belgenin temel amacı, Belgrad’ın kalkınma vizyonunu tanımlamak ve sürdürülebilir, rekabetçi ve kapsayıcı bir şehir yaratmaya yönelik öncelikli hedefleri ve uygulama önlemlerini belirlemektir. Strateji, toplumsal uyum, halk sağlığı, akıllı kentsel ulaşım, çevre kalitesinin artırılması ve dijital dönüşüm gibi geniş bir konu yelpazesini kapsamaktadır. Ayrıca, planların uygulanabilirliğini artırmak ve kamu kaynaklarının daha etkili yönetimini sağlamak amacıyla kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi de öngörülmektedir (Град Београд 2022).

Sava ve Tuna nehirlerine kıyısı olan alanlar açısından bakıldığında, Strateji belgede birçok bölümde bu kıyıların Belgrad için önemli birer gelişim potansiyeli

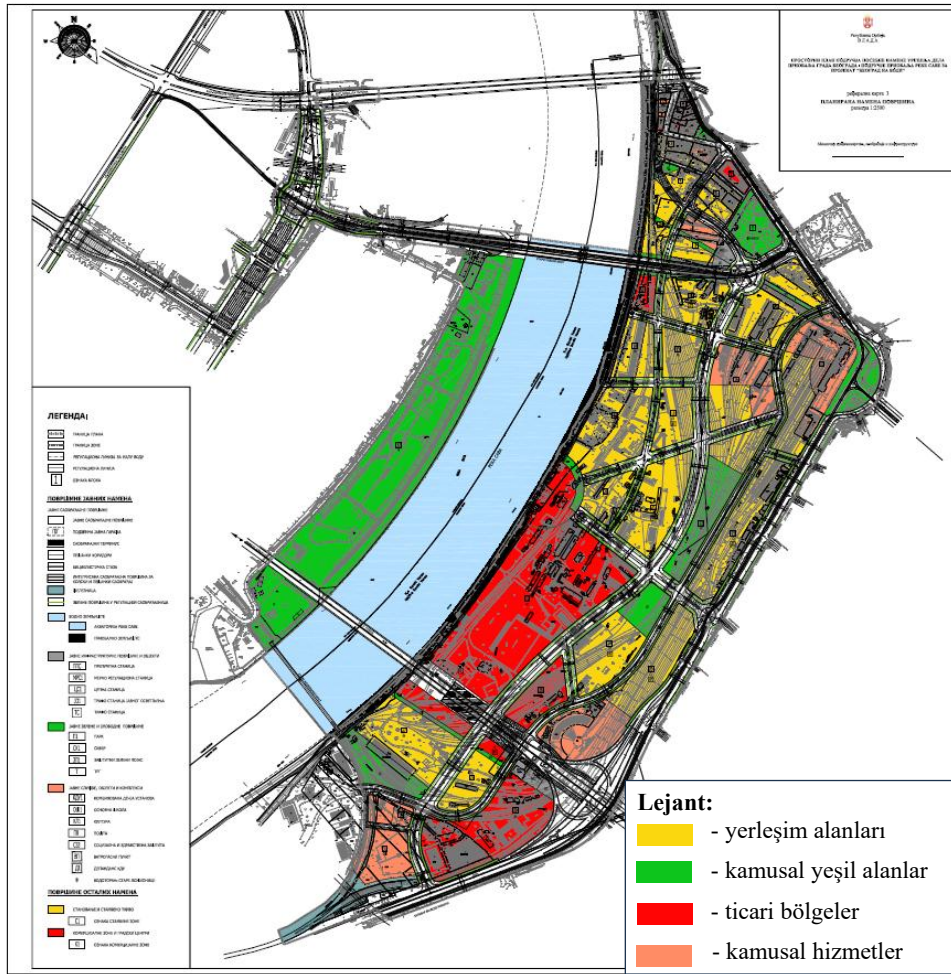
olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle mavi ve yeşil koridorların entegrasyonu, kıyıdaki kamusal alanlara erişimin iyileştirilmesi, nehir kenarındaki kentsel çevrenin kalitesinin artırılması ve kültürel ile turistik içeriklerin geliştirilmesi öne çıkmaktadır. Belge, bu alanların sürdürülebilir ve kapsayıcı şekilde dönüştürülmesi gerektiğini belirtmekte; bisiklet ve yaya altyapısının geliştirilmesi, nehir ulaşımının teşvik edilmesi ve Veliko Ratno Ostrvo gibi ekolojik açıdan önemli alanların korunması gerektiğini ifade etmektedir (Град Београд 2022).

Bu araştırma bağlamında, Strateji belgesinin önemi, nehirleri yalnızca mekânsal ve kimliksel bir kaynak olarak tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda kıyı alanlarını gündelik yaşamın bir parçası hâline getirecek somut projelere yön veren programatik bir çerçeve sunmasında yatmaktadır. Bu strateji, Belgrad'ın nehirlerle ilgili güncel gelişim hedeflerini anlamak ve mekânsal planlamayı stratejik olarak yorumlamak için başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır (Град Београд 2022).

Özel Amaçlı Mekânsal Plan (PPPN) - Belgrade Waterfront

Belgrade Waterfront projesine ilişkin olarak hazırlanan, Belgrad kentinin kıyı alanlarının bir bölümünü kapsayan Özel Amaçlı Mekânsal Plan (PPPN), 2014 yılında kabul edilmiştir. Plan, Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış ve Sırbistan Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından, özel devlet önemi taşıyan bir planlama belgesi olarak onaylanmıştır. Bu planın temel amacı, Savski Amfitiyatro bölgesinde yer alan alanlara yönelik müdahalelerin detaylı biçimde planlanmasını ve uygulanmasını sağlamaktır. Planlama sahası, Sava nehri'nin sağ kıyısında Brankov Köprüsü ile demiryolu köprüsü arasındaki alanı ve nehrin sol kıyısındaki belirli bölümleri kapsamaktadır. Plan, konut, ticaret, kültür, turizm, spor ve rekreasyon gibi işlevleri içeren çok işlevli kentsel alanların geliştirilmesini öngörmektedir. Ulaşım, altyapı ve liman sistemlerinin geliştirilmesine, kamusal alanların düzenlenmesine ve yaya ulaşım ağının güçlendirilmesine özel önem verilmiştir (Урбанистички завод Београда 2014).

Bu planda, Sava nehri kıyısı mekânsal dönüşümün temel bileşeni olarak ele alınmaktadır. Plan, kent ile nehir arasında fiziksel ve görsel bağ kuracak yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Bu kapsamda, yürüyüş yolları, parklar, meydanlar, bisiklet yolları ve kıyı düzenlemeleri öngörülmektedir. Ayrıca, taşkınlardan korunma ve hidrolojik koşullara uyum sağlama amacıyla çeşitli altyapı çözümleri planlanmıştır. Bu araştırmada, PPPN belgesi, Belgrad'ın merkez kıyı kuşağında doğrudan mekânsal dönüşüm gerçekleştiren çağdaş bir planlama örneği olarak ele alınmaktadır (Урбанистички завод Београда 2014). Şekil 3.7'de, Sava Amfitiyatro bölgesinde planlanan işlevsel alan yapısı görsel olarak sunulmuştur. Şekilde, kamu alanları, ticari işlevler ve Sava nehri boyunca uzanan rekreatif koridorlar açıkça görülmektedir.

Şekil 3.7. Belgrade Waterfront PPPN - arazi kullanım planı (Урбанистички завод Београда 2014)

Linear Park Detaylı Düzenleme Planı (PDR)

Linear Park Alanı Detaylı Düzenleme Planı (PDR), Donji Dorćol bölgesinde, Tuna Nehri kıyısındaki alanın yeniden canlandırılmasını ele alan temel çağdaş kentsel planlama belgelerinden biridir. Plan, Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış ve Belgrad Şehir Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Belgenin temel amacı, eski demiryolu koridorunun mekânsal olarak yeniden düzenlenmesi ve bu alanın kamusal bir yeşil alana dönüştürülmesidir. Plan, Kalemegdan ile Pančevački Köprüsü arasında, eski demiryolu hattı boyunca uzanan alanın; yeşil alanlar, kültürel içerikler, meydanlar, bisiklet ve yaya yollarını içeren çok işlevli bir kamusal parka dönüştürülmesini öngörmektedir. Ayrıca, bu alanın kentsel bağlamla uyumlu hâle getirilmesi amacıyla, şehir ile nehir arasındaki görsel ve fiziksel bağlantıların güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Plan, çevresel bütünlüklerin korunmasına, kültürel - tarihî mirasın değerlendirilmesine ve katılımcı yaklaşımla halkın sürece dâhil edilmesine özel önem vermektedir (Урбанистички завод Београда 2020).

Bu planlama belgesi, araştırma açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Belge, çağdaş kentsel planlama yaklaşımlarıyla şehir ile nehir arasında yeni bir işlevsel

bağ kurmanın mümkün olduğunu ve bunun mekânsal kalite, kimlik ve sürdürülebilir çözümlerle birlikte ele alınabileceğini göstermektedir (Урбанистички завод Београда 2020). Şekil 3.8’de, Lineer Park güzergâhı boyunca planlanan arazi kullanımına yer verilmektedir. Şekilde yeşil alanlar, yaya ve bisiklet koridorları ile koruma altındaki çevresel yapılar yer almakta; proje alanının Kalemegdan ile Pančevački Köprüsü arasındaki genel mekânsal çerçevesi sunulmaktadır.

Şekil 3.8. Lineer Park alanı için öngörülen arazi kullanım yapısı (Урбанистички завод Београда 2020)

Dostluk Parkı Detaylı Düzenleme Planı (PDR)

Dostluk Parkı Detaylı Düzenleme Planı (PDR), Yeni Belgrad’ın en önemli kamusal yeşil alanlarından birinin mekânsal, işlevsel ve peyzaj ölçeğinde düzenlenmesini hedefleyen bir planlama belgesidir. Plan, Belgrad Kentsel Planlama Kurumu tarafından hazırlanmış olup, Sava ve Tuna nehirlerinin birleşim noktasında yer alan alanı ve kıyı boyunca uzanan daha geniş yeşil alan sistemini kapsamaktadır. Plan, mevcut parkın korunması ve iyileştirilmesini, aynı zamanda anıtsal ve kültürel - tarihî değerlerine saygı gösterilmesini amaçlamaktadır. Dostluk Parkı, hukuki olarak „önemli kültürel miras alanı” olarak tescillenmiş bir bölgedir. Bu nedenle, planda alanın fiziksel sınırları, mekânsal kullanımlar ve kullanım kuralları net biçimde tanımlanmıştır. Plan, bu alanın tarihî işlevine ve kamusal niteliğine uygun biçimde sürdürülebilir kullanımını sağlamayı hedeflemektedir (Урбанистички завод Београда 2019).

Özellikle yeşil alanların korunması, ağaç sıralarının ve yaya yollarının muhafaza edilmesi, anıtsal alanlar içinde kapalı yapıların inşasının yasaklanması, ve Sava kıyısına erişimin iyileştirilmesi gibi öncelikler öne çıkmaktadır. Belgede, Dostluk Parkı’nın Belgrad Kalesi’nin peyzaj bağlamındaki konumu ve nehir vadilerine açılan görsel akslar içindeki rolü de vurgulanmaktadır. Ayrıca, yeşil altyapının güçlendirilmesi, altyapı unsurlarının yenilenmesi ve doğal ile kültürel değerlerin korunmasına yönelik stratejiler de plana dâhil edilmiştir. Tüm mekânsal müdahalelerin, ekolojik ilkeler ve müdahale

edilmeden kullanım esasları çerçevesinde geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Урбанистички завод Београда 2019).

Bu araştırma kapsamında, söz konusu plan; kıyı bölgesine yakın mevcut kamusal alanların korunmasına yönelik planlama yaklaşımlarını ortaya koyması bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Belgede, yer kimliğinin korunması ve çağdaş şehircilik ihtiyaçları arasında dengeli bir planlama anlayışı benimsenmiştir (Урбанистички завод Београда 2019). Şekil 3.9’da, Dostluk Parkı alanının mekânsal organizasyonu görselleştirilmiştir. Şekilde, kıyı alanındaki yeşil zonlar, yollar ve kamusal işlevlerin düzenlenişi açık biçimde sunulmaktadır.

Şekil 3.9. Dostluk Parkı - planlanan alan yapısı (Урбанистички завод Београда, 2019)

3.2.2. Tuna kenti planlama çerçevesi: Viyana, Budapeşte ve Bratislava

Viyana

Belgrad kıyı alanının Tuna nehri üzerindeki diğer şehirlerle karşılaştırmalı analizinde, Viyana kenti için temel planlama belgesi olarak STEP 2025 - Viyana Kentsel Gelişim Planı (Stadtentwicklungsplan Wien 2025) incelenmiştir. Bu plan, 2014 yılında Viyana Belediyesi tarafından onaylanmış, Viyana Şehir Planlama Dairesi (MA 18 - Stadtentwicklung und Stadtplanung) tarafından hazırlanmıştır. Bu belge, kentsel mekânsal gelişim için stratejik bir çerçeve sunmakta ve konut, ulaşım, yeşil altyapı ile sürdürülebilir kentsel büyüme gibi çeşitli konuları kapsamaktadır (Stadt Wien – Magistratsabteilung 18 (MA 18) 2014).

Planın temel hedefi, Viyana’yı kapsayıcı ve akıllı bir kent (Smart City Wien) olarak şekillendirmektir. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik arasında denge kurulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma bağlamında, planın özellikle nehirlerle ilgili bölümü önem taşımaktadır. Tuna nehri ve Tuna kanalı,

Viyana'nın kentsel gelişiminde temel akslar olarak değerlendirilmektedir. STEP 2025, kamunun suya erişimini iyileştiren, rekreatif alanları geliştiren ve kıyıların doğal özelliklerini koruyan müdahaleler yoluyla nehir alanlarının kentsel yapıya entegre edilmesini teşvik etmektedir (Bkz. Şekil 3.10) (Stadt Wien – Magistratsabteilung 18 (MA 18) 2014).

Analizde ayrıca, STEP 2025'in stratejik ilkeleri doğrultusunda Tuna kanalı boyunca yapılacak mekânsal müdahaleleri somutlaştıran Donaukanal Masterplanı (2005 - 2010) da referans belge olarak kullanılmaktadır.

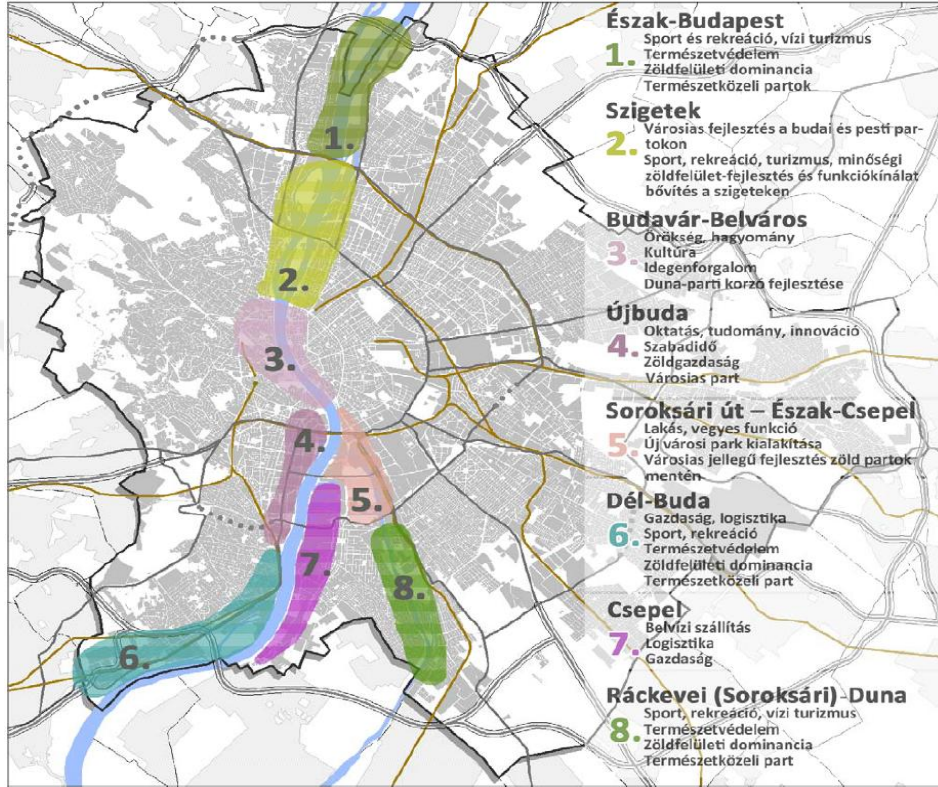
Şekil 3.10. Donaukanal Bölgesi – Viyana (STEP 2025)

Budimpeşte

Tuna kıyısındaki şehirlerin karşılaştırmalı analizi kapsamında, „Budapest 2030 - Hosszú távú városfejlesztési koncepció” (Budapest 2030 - Uzun Vadeli Kentsel Gelişim Konsepti) başlıklı stratejik belge kullanılmıştır. Bu belge, Budapeşte Büyükşehir Belediyesi Meclisi (Fővárosi Közgyűlés) tarafından 2013 yılında kabul edilmiştir. Macaristan başkentinin uzun vadeli kentsel gelişimine yön vermeyi amaçlayan plan; sürdürülebilirlik, işlevsel bütünleşme ve kentsel kimliğin korunması ilkelerine dayanmaktadır. Strateji belgesinde, Tuna, kentin ana gelişim eksenini olarak tanımlanmakta olup; ulaşım, ekoloji, kültür ve rekreasyon gibi çok işlevli bir rol üstlenmektedir. Kıyı bölgelerinin dönüştürülmesine dair net bir mekânsal çerçeve sunulmakta; nehre erişimin artırılması ve kent yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir (Fővárosi Önkormányzat 2013).

Belge kapsamında ayrıca, Tuna nehri boyunca yer alan kıyı bölgelerinin sekiz farklı gelişim önceliğiyle tanımlandığı işlevsel bölge haritası da kullanılmıştır. Şekil 3.11’de sunulan harita, kıyı alanlarının planlama yaklaşımını ve mekânsal bölünmesini görselleştirerek, araştırma açısından önemli bir referans sunmakta ve Budapeşte ile Belgrad arasındaki karşılaştırmalı analiz için temel oluşturmaktadır. Haritada yer alan sekiz işlevsel bölge, Tuna kıyısı boyunca farklı kentsel gelişim hedeflerine göre sınıflandırılmıştır (Fővárosi Önkormányzat 2013). Örneğin, „Budavár - Belváros”

bölgesi kültürel ve tarihî kimliği öne çıkarırken, „Soroksári út - Észak - Csepel” altyapı projeleri ve yeni kentsel işlevlere odaklanmaktadır. „Dél - Buda” ise rekreasyon ve ekolojik sürdürülebilirlik açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Haritadaki bölge adları Macarca olarak belirtilmiş olsa da, mekânsal yapı ve planlama mantığı, Belgrad kıyı bölgeleriyle karşılaştırma yapmayı mümkün kılmakta ve çalışmanın analitik çerçevesini doğrudan desteklemektedir.

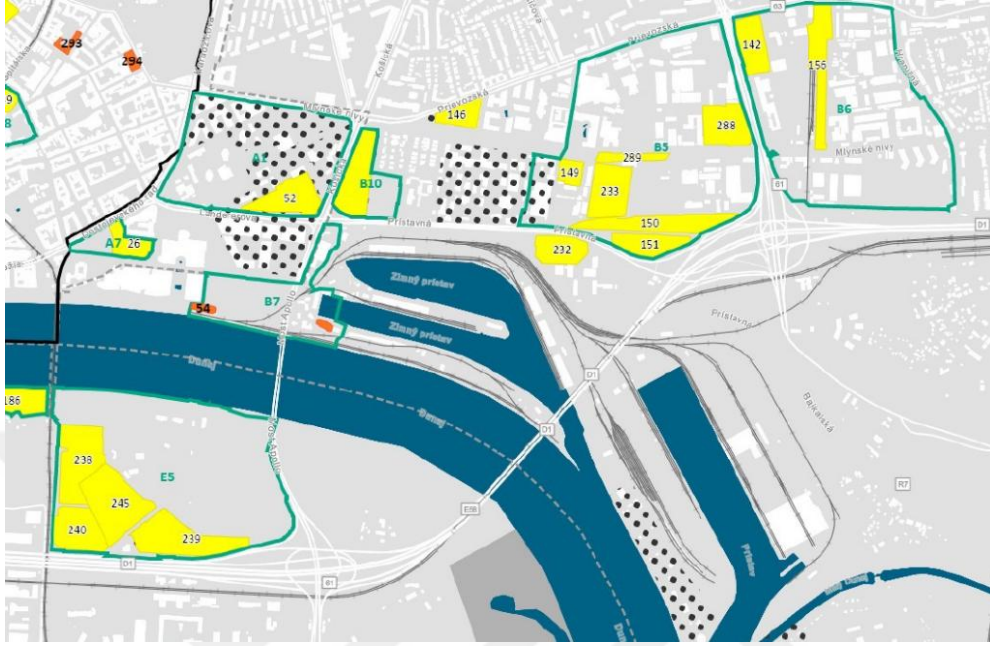
Şekil 3.11. Tuna kıyısında tanımlanan sekiz işlevsel gelişim bölgesi (Fővárosi Önkormányzat 2013)

Bratislava

Bratislava 2022 - 2030 Kentsel Gelişim Strateji Planı (Strategický plán rozvoja mesta Bratislava), 2022 yılında Bratislava Şehir Meclisi tarafından kabul edilmiş olup, Slovakya'nın başkenti için sürdürülebilir ve bütüncül bir kentsel gelişim çerçevesi sunmaktadır. Plan, yeşil ve mavi altyapı, katılımcı planlama ve kentsel dirençlilik ilkelerine dayanmaktadır. Özellikle, terk edilmiş ve bozulmuş kentsel alanların yeniden canlandırılmasına odaklanılmaktadır. Tuna nehri, planda hem mekânsal hem de simgesel bir eksen olarak tanımlanmakta; doğal bir kaynak olmasının yanı sıra, kentsel dönüşüm süreçlerinin temel bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Hlavné mesto SR Bratislava 2022).

Plan kapsamında, nehir kıyısı boyunca uzanan çeşitli brownfield alanların yeniden işlevlendirilmesi ve bu alanların kamusal yaşama entegre edilmesi hedeflenmektedir. Bu yaklaşım, nehir alanlarını Bratislava'nın sürdürülebilir ve kapsayıcı kentsel kimliğinin önemli bir parçası haline getirmektedir. Plan içerisinde, özellikle B7 (Eurovea), 52 (Sky

Park) ve E5 (Nové Lido) gibi dönüşüm odaklı bölgelere vurgu yapılmaktadır. Bu alanlar, nehir kıyısındaki kentsel dönüşümün öncelikli müdahale bölgeleri olarak tanımlanmakta olup, mekânsal olarak Şekil 3.12’de gösterilmektedir (Hlavné mesto SR Bratislava 2022).

Şekil 3.12. Bratislava kıyı dönüşüm alanları (B7, 52, E5) (Hlavné mesto SR Bratislava, 2022)

3.3. Metot

Bu tez çalışması, Belgrad’ın Tuna ve Sava nehirleriyle kurduğu tarihsel, mekânsal ve stratejik ilişkinin çok katmanlı doğasını anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemine dayalı, doküman analizi ve görsel karşılaştırma teknikleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın temel metodolojik çerçevesi, mekânsal plan belgelerinin incelenmesi, seçilmiş alanların görsel olarak karşılaştırılması ve farklı şehirlerin stratejik yaklaşımlarının analitik olarak değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur.

Araştırmanın ilk aşamasında, Belgrad kentine ait altı adet Genel Kent Planı (1923, 1950, 1972, 1985, 2003/2021 ve 2022/2041) sistematik olarak analiz edilmiştir. Bu belgelerde kıyı alanlarına yüklenen anlamlar, öngörülen işlevsel değişimler, kamusal erişim yaklaşımları ve mekânsal müdahale türleri değerlendirilmiştir. Ardından, Belgrad kıyı şeridinde üç odak alan belirlenmiştir: Belgrade Waterfront – Savamala, Donji Dorćol – Lineer Park ve Dostluk Parkı. Bu alanlar, farklı dönüşüm modellerini temsil etmeleri nedeniyle seçilmiştir ve her biri için geçmiş durum, dönüşüm süreci ve mevcut yapı görsel olarak analiz edilmiştir. Uydu görüntüleri, detaylı planlar ve proje renderları karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmada Belgrad’ın kıyı alanlarının mekânsal dönüşümünü analiz etmek amacıyla seçilen beş değerlendirme kriteri, çalışmada incelenen dört Avrupa kentinin (Viyana, Budapeşte, Bratislava ve Belgrad) stratejik planlama belgeleri incelenerek belirlenmiştir. Donaukanal Masterplan, STEP 2025, Budapest 2030, Bratislava 2030 ve Belgrad 2027 gibi belgelerde ortak olarak vurgulanan temalar doğrultusunda beş temel

kriter oluşturulmuştur. Bu kriterler, planlama belgelerinde tekrarlanan hedefler, öncelikler ve müdahale biçimlerinden türetilmiş olup, her bir şehrin kentsel dönüşüm yaklaşımlarının analizine olanak tanımaktadır.

Aynı zamanda bu beş kriter, güncel kent planlama kuramlarıyla da örtüşmektedir. Kamusal alan teorileri, sürdürülebilir kentler yaklaşımları, peyzaj kuramları, ekosistem temelli planlama ve yönetim teorileri gibi kuramsal çerçevelerle ilişkilidir. Bu bağlamda, seçilen kriterler sadece ampirik analiz için değil, aynı zamanda kuramsal değerlendirme için de geçerli bir temel sunmaktadır. Bu beş kriter aşağıdaki şekilde yapılandırılmış ve analizlerde tutarlılığı sağlamak amacıyla tüm kentler için aynı başlıklarla incelenmiştir:

1. **Kamusal alanların organizasyonu** – Kamusal alanlar, kentsel yaşamın temel taşı niteliğindedir. Kıyı alanlarının dönüşümünde bu mekânların fiziksel olarak açık olup olmaması, erişilebilirliği, sosyal kapsayıcılığı ve işlevselliği büyük önem taşır. Bu kriter, kıyı bölgelerinin tüm toplumsal kesimlere eşit şekilde hizmet edip etmediğini, mekânsal adaletin ne derece sağlandığını ve alanların kullanıcılar tarafından sahiplenilip sahiplenilmediğini anlamak için gereklidir. Aynı zamanda yaya erişimi, ulaşılabilirlik, çok işlevlilik ve oturma-dolaşma alanlarının varlığı gibi detaylar bu başlık altında değerlendirilir.
2. **Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon** – Kıyı bölgeleri ile kent dokusu arasında kurulan bağlantı, mekânsal süreklilik açısından kritik bir faktördür. Bu kriter, nehrin kente fiziksel olarak entegre edilip edilmediğini; ulaşım bağlantıları, görsel ve işlevsel süreklilik, geçirgenlik, yaya ve bisiklet bağlantıları gibi unsurlar üzerinden sorgular. Aynı zamanda su kenarının kentsel gündelik yaşama ne ölçüde dahil edildiği, nehirle temasın aktif bir yaşam parçası haline getirilip getirilmediği bu başlık altında değerlendirilir. Bu kriter, nehrin sadece doğal bir sınır değil, bütünleştirici bir omurga olarak işlev görüp görmediğini ortaya koymak için seçilmiştir.
3. **Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar** – Kentsel kıyı alanları dönüşürken yalnızca fiziksel bir yeniden tasarım değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik ilkelerine dayalı bir dönüşüm gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle, alanların yeşil altyapı, biyoçeşitlilik, doğal iklimlenme, su döngüsü gibi ekolojik bileşenlere ne ölçüde yer verdiği bu kriter kapsamında analiz edilir. Aynı zamanda sosyal sürdürülebilirlik boyutu da değerlendirilir: farklı yaş ve gelir grupları için erişim, kamusal güvenlik, kapsayıcılık ve sosyal etkileşim imkânları bu başlık altında sorgulanır. Kriter, hem doğa temelli çözümlerin varlığını hem de toplumsal adaletle ilişkisini bir arada ele alır.
4. **Kültürel kimlik ve hafıza** – Kıyı bölgeleri, bir kentin tarihsel gelişiminde kültürel belleğin en yoğun katmanlarına sahip alanlardır. Endüstriyel miras, ticaret yolları, tarihi limanlar, simgesel yapılar ve kolektif hafızada yer etmiş kentsel anılar bu alanlarda toplanır. Bu kriter, yapılan mekânsal müdahalelerin geçmişin izlerini koruyup korumadığını, yerel kimliğe katkı sağlayıp sağlamadığını ve kültürel sürekliliği nasıl etkilediğini analiz etmek için kullanılır. Ayrıca mimari dokunun korunması, adlandırmaların sürekliliği, kültürel işlevlerin devamı gibi alt göstergeler bu başlığa dahildir. Kriter, kentsel kimliğin dönüşüm

sürecinde erimesi mi, yoksa yeniden üretimi mi söz konusu olduğunu değerlendirme imkânı sunar.

5. **Katılım ve şeffaflık düzeyi** – Kentsel dönüşüm projelerinin demokratik meşruiyeti, geliştirildikleri süreçteki katılım mekanizmalarının açıklığına ve etkinliğine bağlıdır. Bu kriter, planlama sürecine yurttaşların, sivil toplum örgütlerinin ve yerel aktörlerin hangi düzeyde dahil edildiğini, karar alma süreçlerinin ne kadar açık yürütüldüğünü ve bilgilerin kamuoyuyla nasıl paylaşıldığını analiz etmek için seçilmiştir. Ayrıca paydaş toplantıları, anketler, kamuoyu duyuruları, online platformlar gibi araçların kullanımı da bu değerlendirme kapsamında yer alır. Katılımcı planlama, sadece etik bir tercih değil, aynı zamanda sürdürülebilir ve kapsayıcı sonuçlar üretmenin ön koşuludur.

Bu kriterler, literatürdeki güncel yaklaşımlara, kent planlama kuramlarına ve karşılaştırmalı kentsel analiz çalışmalarına dayanarak seçilmiştir. Belgrad'ın durumu, bu beş kavramsal eksen üzerinden analiz edilmiş, hem kendi içindeki dönüşüm süreci hem de diğer kentlerle arasındaki farklar bu çerçeveden değerlendirilmiştir.

Alan bazlı analizlerde, her üç kıyı bölgesi için geçmişten bugüne uzanan dönüşüm süreci uydu görüntüleri, plan lejantları, kullanım fonksiyonları ve görsel materyaller üzerinden yorumlanmıştır. Bu görsel karşılaştırmalar, plan belgeleriyle birlikte değerlendirilmiş ve fiziksel müdahale, kamusal nitelik ve işlevsel değişim düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca, çalışmanın bulgularının bazı kuramsal çerçevelerle örtüştüğü görülmüştür. Bunlar arasında:

- **Kamusal alan kuramı** - Bu yaklaşım, kent mekânının herkese açık, kapsayıcı ve eşitlikçi kullanımını esas alır. Belgrad kıyılarında kamusal niteliğin dönüşümü, özellikle Sava Promenadı ve Karađorđeva caddesi örneklerinde belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Kamusal alan kuramı, mekânın yalnızca fiziksel varlığını değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler, erişilebilirlik ve toplumsal kapsayıcılık gibi boyutları da analiz etmeyi mümkün kılar. Bu bağlamda, çalışmada yer alan dönüşüm modelleri, kamusal alanların sürekliliği ve niteliği açısından değerlendirilmiştir.
- **Kültürel peyzaj yaklaşımı** - Kıyı bölgeleri sadece doğal yapılar değil, aynı zamanda geçmişin izlerini taşıyan kültürel peyzajlardır. Bu kurama göre, mekânlar tarihsel süreç içinde kimlik kazanır ve belleği barındırır. Savamala ve Donji Dorćol gibi alanlarda, endüstriyel geçmişin izlerinin silinmesi ya da yeniden yorumlanması, kentsel hafıza ve kimlik açısından kritik bir sorgulama alanı yaratmaktadır. Çalışma, bu alanlardaki dönüşümün kültürel sürekliliğe etkisini değerlendirmiştir.
- **Ekosistem hizmetleri kuramı** - Bu yaklaşım, doğal sistemlerin kent yaşamına sağladığı ekolojik, fiziksel ve psikolojik katkıları analiz eder. Özellikle Lineer Park ve Dostluk Parkı gibi alanlar, yeşil altyapının sunduğu gölgelik, temiz hava, biyolojik çeşitlilik ve rekreasyon imkânları ile kent içi ekosistem hizmetleri açısından önemli örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda, plan kararlarının ekosistem değerleriyle uyumlu olup olmadığı değerlendirilmiş, doğa temelli çözümlerin kent planlamasındaki rolü tartışılmıştır.

- **Yeni kentselcilik (New Urbanism)** - Yaya öncelikli ulaşım, karma işlevli alanlar, toplumsal etkileşimi artıran mekânlar ve kompakt kentsel dokular gibi ilkeler üzerine kurulu olan bu yaklaşım, çağdaş kentsel planlamanın temel yönelimlerinden biridir. Belgrade Waterfront projesi, bu kuram açısından eleştirel bir örnek teşkil etmektedir; zira erişim ve toplumsal kapsayıcılık açısından sınırlılıklar barındırmaktadır. Buna karşın, Lineer Park ve Karađorđeva caddesi gibi alanlar, bu ilkelerin daha başarılı örneklerini sunmaktadır.
- **Sürdürülebilir kentsel gelişim teorisi** - Sosyal eşitlik, çevresel duyarlılık ve ekonomik sürdürülebilirlik üçgeninde kurgulanan bu kuramsal yaklaşım, çalışmanın genel değerlendirme çerçevesini oluşturmaktadır. Kıyı alanlarında gerçekleşen dönüşüm modelleri, yalnızca kısa vadeli fiziksel düzenlemeler değil, aynı zamanda uzun vadeli çevresel etkiler, sosyal fayda ve mekânsal adalet bağlamında analiz edilmiştir. SWOT analizinde yer alan güçlü ve zayıf yönler de bu teori ile ilişkili biçimde yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada kullanılan metodoloji; belge analizi, görsel karşılaştırma ve kavramsal değerlendirme tekniklerini birleştiren, çok boyutlu ve kuramsal temellere dayalı bir analiz yaklaşımı sunmaktadır. Bu metodolojik yapı, Belgrad kıyı alanlarının dönüşümünü hem yerel hem de karşılaştırmalı düzeyde anlamaya ve yorumlamaya olanak tanımaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Belgrad Kıyı Alanı: Seçim ve Analiz Çerçevesi

Bu bölümde, analiz için seçilen üç Belgrad kıyı bölgesi sunulmaktadır. Bu alanlar, Sava ve Tuna nehirleri boyunca yer almakta olup, son yıllarda önemli değişim süreçlerinden geçmiştir. Seçilen alanlar harita üzerinde gösterilmiştir (Bkz. Şekil 4.1). Günümüzde bu bölgeler, Belgrad'daki kentsel dönüşümün en belirgin örnekleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda bu alanlar, konumsal olarak önemli yerlerde bulunmakta, tarihi geçmişe sahip olmakta ve farklı işlevler barındırmaktadır. Ayrıca güncel planların ve büyük projelerin bir parçasıdırlar. Analiz edilen alanlar şunlardır:

- Sava nehri'nin sağ kıyısı, Gazela Köprüsü ile Beton Hala arasında kalan bölge, Sava Promenadı ve Savamala'yı kapsamaktadır. Bu alanda „Belgrade Waterfront” projesi yürütülmektedir ve kıyının görünümünü ve işlevini büyük ölçüde değiştirmektedir.
- Sava nehri'nin sol kıyısı, Savamala'nın karşısında yer almakta olup Dostluk Parkı'nın bir bölümünü ve Belgrade Waterfront projesinin planlanan genişleme alanını kapsamaktadır. Burası kamusal bir yeşil alan olup, anıtsal öğeler içermektedir.
- Tuna nehri'nin sağ kıyısı, Beton Hala'dan Pančevac Köprüsü'ne kadar uzanan bölgedir. Donji Dorćol semtini ve gelecekte yapılması planlanan Lineer Park güzergâhını kapsamaktadır. Bu alan daha önce sanayi bölgesi olarak kullanılmış, ancak şimdi kültürel, rekreatif ve yeşil işlevler barındıran bir kamusal alan olarak planlanmaktadır.

Bu üç bölge birlikte ele alındığında, Belgrad'ın nehirlerle olan ilişkisini farklı açılardan değerlendirme imkânı sunmaktadır: hem ticarî projeler hem de kamusal ve katılımcı yaklaşımlar üzerinden.

Analiz, aşağıdaki yöntemlere dayanmaktadır:

- kıyı alanlarının zaman içindeki gelişiminin incelenmesi,
- kentsel planların ve projelerin analizi,
- müdahale öncesi ve sonrası durumun görsel olarak karşılaştırılması,
- dönüşüm süreçlerindeki sorunların ve potansiyellerin değerlendirilmesi.

Bu alanlar ve yöntemler temel alınarak, çalışmada Belgrad'ın nasıl değiştiği ve günümüzde nehirlerle olan ilişkisinin nasıl şekillendiği incelenmektedir.

Şekil 4.1. Belgrad kıyı alanı analiz bölgeleri

Bu çalışmada yer alan haritalar ve görseller, Google Earth tabanlı görüntüler üzerine araştırmacı tarafından hazırlanmış ve düzenlenmiştir. Haritalar görsel analiz amacıyla işlenmiş olup, yorumlamalar araştırma kapsamındaki mekânsal değerlendirmelere dayanmaktadır.

4.2. Belgrad Kıyı Alanlarının Tarihsel - Kentsel Dönüşümü

4.2.1. Sava Promenadı ve Savamala: endüstriyelden çağdaşa geçiş

Gazela Köprüsü ile Beton Hala arasındaki alan, bugünkü Sava Promenadı, Savamala'nın bir kısmı ve Belgrade Waterfront (BW) projesinin merkez bölgesiyle birlikte, çağdaş Belgrad'ın kıyı alanlarında en radikal dönüşüme uğrayan bölgelerden biridir. Tarihsel olarak, bu alan 20. yüzyıl boyunca demiryolu altyapısının güçlü etkisi altındaydı. Raylar, depolar ve teknik yapılar, şehirle nehir arasındaki teması domine ediyor, böylece kentsel doku ile su arasında fiziksel ve görsel bir bariyer oluşturuyordu.

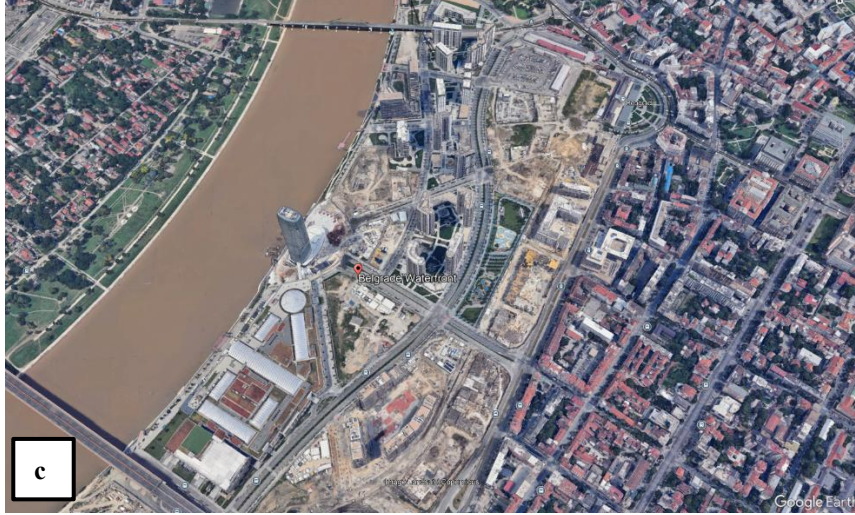
1923 tarihli Genel Kentsel Plan (Bkz. Şekil 3.1), demiryolu bölgesini nehir kıyısındaki altyapı gelişiminin omurgası olarak gösterir. Kıyı, kentsel bir kamusal alan potansiyeli olarak değil, yalnızca tren istasyonuna ve ulaşım sistemlerine destek veren teknik bir koridor olarak görülmüştür. Nehir, kentin günlük yaşamından fiziksel ve sembolik olarak uzak tutulmuştur. 1950 tarihli GUP (Bkz. Şekil 3.2) bu yaklaşımı daha da pekiştirir. Sava amfiteyatrosunun kıyı bölgesi tamamen altyapıya ayrılmış ve kamusal kullanıma açılması öngörülmemiştir. Ancak 1972 planında (Bkz. Şekil 3.3), mekânsal yönelimde bir değişim sinyali görülür. Yeşil alanlar ve rekreasyon unsurları eklenmiştir, fakat Gazela Köprüsü ile Beton Hala arasındaki kıyı hala yoğun şekilde altyapıyla kaplı ve kapalıdır.

1985 GUP (Bkz. Şekil 3.4), bu alanın kısmi dönüşümüne izin verecek şekilde işlevsel bölgeleri ilk kez tanımlar. Teknik ve ulaşım odaklı işlevler hâlâ ağırlıktadır,

ancak gelecekteki dönüşüme açık olabilecek koridorlar plan üzerinde belirir. Gerçek kırılma noktası ise 2021 planında görülür (Bkz. Şekil 3.5). Bu belgede demiryolu altyapısının büyük kısmının kaldırılması öngörülmekte ve kıyı boyunca konut, ticaret ve kamusal kullanımı birleştiren yeni bir konsept tanıtılmaktadır. Bu vizyon, 2041 planında da (Bkz. Şekil 3.6) geliştirilir. Sava amfiteyatrosu artık kentsel yoğunluğu yüksek, promenadlarla çevrili, karma kullanımlı yapılarla dolu ve nehirle doğrudan ilişki kuran bir alan olarak planlanmaktadır.

Uydu görüntüleriyle yapılan görsel analiz, bu alanın dönüşüm sürecini açık biçimde göstermektedir. 2001 yılına ait görüntüde (Şekil 4.2a), demiryolu hatları, depolar ve teknik engeller belirgindir. Nehir kıyısı tamamen şehirden yalıtılmış durumdadır ve nehirle temas yalnızca teknik servisle sınırlıdır. 2009 yılı görüntüsü (Şekil 4.2b) benzer bir yapıyı göstermektedir, ancak tren istasyonu çevresindeki faaliyetlerin azaldığına dair ilk işaretler görülmektedir. Alan daha bakımsız görünmektedir, ancak hâlâ kamusal erişim yoktur. 2024 yılına ait görüntüde ise (Şekil 4.2c), mekânsal dönüşüm net şekilde ortaya çıkmaktadır. Raylı sistem tamamen kaldırılmış, yaya promenadı oluşturulmuş, çok katlı binalar inşa edilmiş, meydanlar düzenlenmiş ve yeşil alanlar entegre edilmiştir. Şehir artık fiziksel olarak nehre açılmıştır.

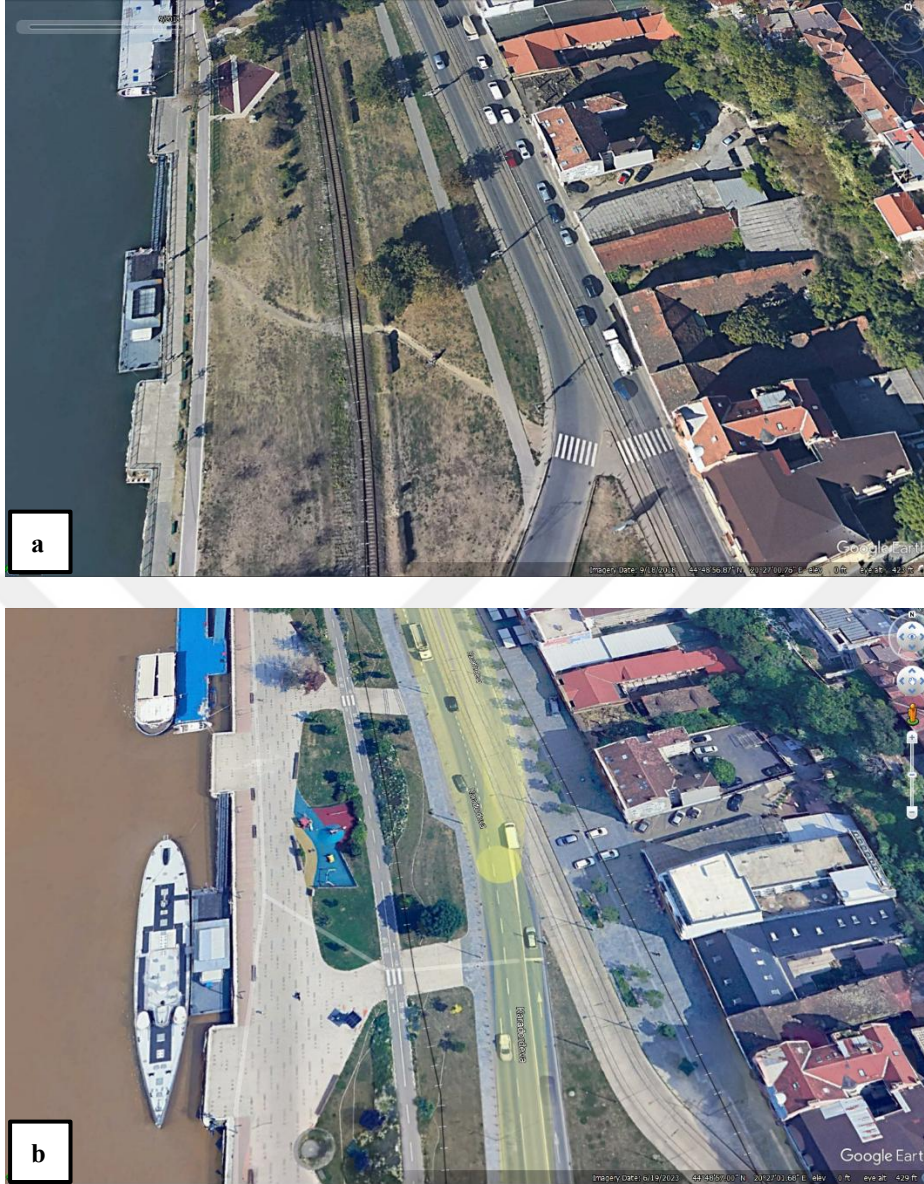

Şekil 4.2. Belgrade Waterfront dönüşümü (2001, 2009, 2024)

Bu değişimle birlikte, Sava amfiteyatrosu kapalı ve işlevsiz bir bölgeden, kamusal alanlar, konutlar, ofisler ve kültürel odak noktaları içeren çok katmanlı bir kentsel bölgeye dönüşmektedir. Eskiden demiryolu alanı olan yerde şimdi açık sokaklar ve geçiş alanları yer almakta, böylece Sava ile şehir arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaktadır. Bu yeni mekânsal düzenlemenin merkezi Sava Promenadı'dır. Promenad, hem işlevsel hem de simgesel anlamda, kentsel doku ile nehir arasındaki yeni ilişkinin ana taşıyıcısı olmuştur.

Bu mekânsal dönüşüm, „Belgrade Waterfront” için hazırlanan PPPPN belgesinde belirtilen hedeflerle örtüşmektedir. Plan, Sava amfiteyatrosu alanının konut, ticaret ve hizmet işlevleriyle tamamen yeniden tasarlanmasını ve kamusal alanlara öncelik verilmesini öngörmektedir. Sava Promenadı'nın inşası, yeni meydanlar ve karma kullanımlı açık bloklar, nehirle temas eden yeni bir kentsel kimliğin temeli olarak düşünülmüştür. Böylece alan, eskiden olduğu gibi kapalı ve izole olmaktan çıkarak, erişilebilir, işlevsel olarak çeşitlendirilmiş ve görsel olarak suya açılmış bir mekâna dönüşmektedir. Planın temel amacı olan şehrin nehirle yeniden bütünleşmesi bu şekilde gerçekleşmekte, su kıyısı günlük yaşama dahil olmaktadır.

Karađorđeva Caddesi'nin dönüşümü bu süreçle paralel şekilde ilerlemiştir. 2018 yılına ait görüntüde (Bkz. Şekil 4.3a), cadde, demiryolu hattı, dar araç yolu ve neredeyse hiç olmayan yaya alanlarıyla birlikte tamamen izole görünmektedir. Nehirle fiziksel ve görsel bir bağlantı yoktur. Tüm alan, yalnızca teknik bir geçiş koridoru işlevi görmektedir. 2023 yılındaki görüntüde (Bkz. Şekil 4.3b), cadde tamamen yenilenmiştir. Geniş araç yolları, tramvay hatları, bisiklet altyapısı, çocuk oyun alanı ve geniş bir yaya promenadı mevcuttur. Yeşil alanlar düzenlenmiş ve nehir artık hem fiziksel olarak ulaşılabilir hem de görsel olarak şehir yaşamının bir parçası hâline gelmiştir.

Şekil 4.3. Karadordeva Caddesi'nin dönüşümü **a)** 2018; **b)** 2023

BW ve Karadordeva örnekleri, fiziksel engellerin kaldırılması, işlevlerin yeniden tanımlanması ve kentsel odağın değişimiyle birlikte, mekânın nasıl köklü biçimde dönüşebileceğini açıkça göstermektedir. Bu dönüşüm yalnızca mimari müdahalelerle sınırlı değildir; mekânsal yapının tümü değişmiştir. Endüstriyel, kapalı ve tek işlevli bir alandan, kamuya açık, simgesel ve gündelik şehir yaşamına entegre edilmiş yeni bir kentsel yapı oluşmuştur. Bu süreç, kıyı alanlarının yalnızca görünüm olarak değil, kullanım ve algı açısından da nasıl değişebileceğini ortaya koymaktadır. Hareket güzergâhları değişmiş, nehre bakışlar açılmış ve alan herkesin erişimine sunulmuştur. Eskiden olduğu gibi kapalı ve kullanılmayan bir alan olmaktan çıkmıştır.

Ancak fiziksel dönüşüm başarıyla tamamlanmış olsa da, sosyal kapsayıcılık, kamusal katılım ve işlevsel çeşitlilik konularında hâlâ zorluklar bulunmaktadır. Kamusal

alanlar fiziksel olarak zenginleşmiş olsa da, kıyı boyunca geliştirilecek içeriklerin belirlenmesinde yurttaşların daha geniş şekilde sürece dahil edilmesi gerekmektedir.

4.2.2. Donji Dorćol ve Lineer Park: endüstriyel alandan modern bir parka

Donji Dorćol, Tuna nehri'nin sağ kıyısında, Beton Hala ile Pančevac Köprüsü arasında yer almaktadır. Bu alan, 20. yüzyıl boyunca sanayi ve altyapı işlevleriyle kullanılmıştır. Bu durum, dönemin kentsel planlarıyla da doğrulanmaktadır. En eski plan olan 1923 tarihli GUP'ta bu bölge, sanayi tesisleri, depolar, demiryolu terminalleri ve altyapı yapıları gibi teknik işlevler için ayrılmıştır. Nehre erişim neredeyse tamamen engellenmiş, kıyının arkasındaki kentsel doku ise büyük ölçüde ihmal edilmiştir. 1950 tarihli GUP'te de bu işlevsel yönelimi sürdürmüştür. Planda, sanayi ve teknik bölgelerin sürekliliği açıkça görülmektedir ve Donji Dorćol, mekânsal kalite ve kentsel içerik açısından marjinal bir konumda kalmıştır. Nehirle temas, demiryolu ve ulaşım koridorlarının varlığı nedeniyle hâlâ sınırlıdır. Kıyı şeridi, halkın kullanımına yönelik işlevlerden yoksun, servis alanı olarak planlanmıştır. 1972 tarihli planda da bu bölge, servis ve depo alanı olarak gösterilmiştir. Kamusal kullanıma ya da kıyı düzenlemesine dair herhangi bir öngörü bulunmamaktadır. 1985 GUP ise büyük bir değişiklik getirmez; mevcut işlevleri korur ve yeni bir kullanım önerisi sunmaz. 2021 tarihli GUP'ta Donji Dorćol'un bazı bölümleri için işlev değişikliği potansiyeli ilk kez kısmen tanınmaktadır. Alan, genel olarak sanayi karakterini korumaya devam etse de, bazı kısımların konut, ticaret ve karma kullanıma dönüşebileceğine dair işaretler görülmektedir. Ancak, nehir kıyısında kamusal alanlara dair net bir konsept henüz geliştirilmemiştir. Demiryolu hattı ile Tuna arasında kalan bölge, depo ve teknik yapılarla kaplı olup, hâlâ kamusal yarar doğrultusunda değerlendirilememektedir.

En belirgin değişiklik 2041 GUP'te görülmektedir. Bu belgede, nehir boyunca uzanan kamusal alan şeridi ilk kez açıkça tanımlanmakta ve planlanan Lineer Park rotasıyla entegre edilmektedir. Plan, kıyı alanının halkla buluşturulması gerektiğini vurgulamakta; bisiklet ve yaya yolları, yeşil alanlar ile kültürel ve rekreasyonel işlevlerin geliştirilmesini öngörmektedir. Özellikle Kalemegdan ile kıyı hattı arasında mekânsal bir bağlantı kurulmasına önem verilmektedir. Böylece bu alan, çağdaş Belgrad'ın kentsel kimliği açısından stratejik bir konuma yerleştirilmektedir. Uzun yıllar aktif kent yaşamının dışında kalan Donji Dorćol, artık kentsel yapının bütüncül bir parçası olarak tasarlanmaktadır. Plan, kapsayıcılık, kamusal erişim ve atıl alanların yeniden işlevlendirilmesi ilkelerine odaklanmaktadır.

2001 yılına ait uydu görüntüsüne bakıldığında (Şekil 4.4a), nehir kenarındaki alanın tamamının sanayi yapıları, depolar, otopark yüzeyleri ve servis bölgeleriyle kaplı olduğu görülmektedir. Nehir kıyısında hiçbir kamusal işlev bulunmamakta ve suya erişim neredeyse imkânsızdır. Dunavski kej Caddesi yalnızca araç trafiği için kullanılmakta, yeşil alanlar ise bakımsız ve düzensiz bir durumdadır. Şehir ile nehir arasındaki temas hem fiziksel hem de görsel olarak kesilmiştir ve kıyı şeridi, kentsel bir işleve sahip olmayan teknik bir bölge olarak varlığını sürdürmektedir. 2024 yılına ait görüntüde (Şekil 4.4b), bazı yapıların kaldırıldığı ve kıyının belli bölümlerinin daha açık hale geldiği fark edilmektedir. Ancak dönüşüm henüz tamamlanmamıştır. Eski altyapı unsurlarının bazıları hâlâ mevcuttur; fakat alan temizlenmekte ve gelecekteki kullanım için hazırlanmakta, bu da sürecin ilerlemekte olduğunu göstermektedir. Fiziksel engellerin

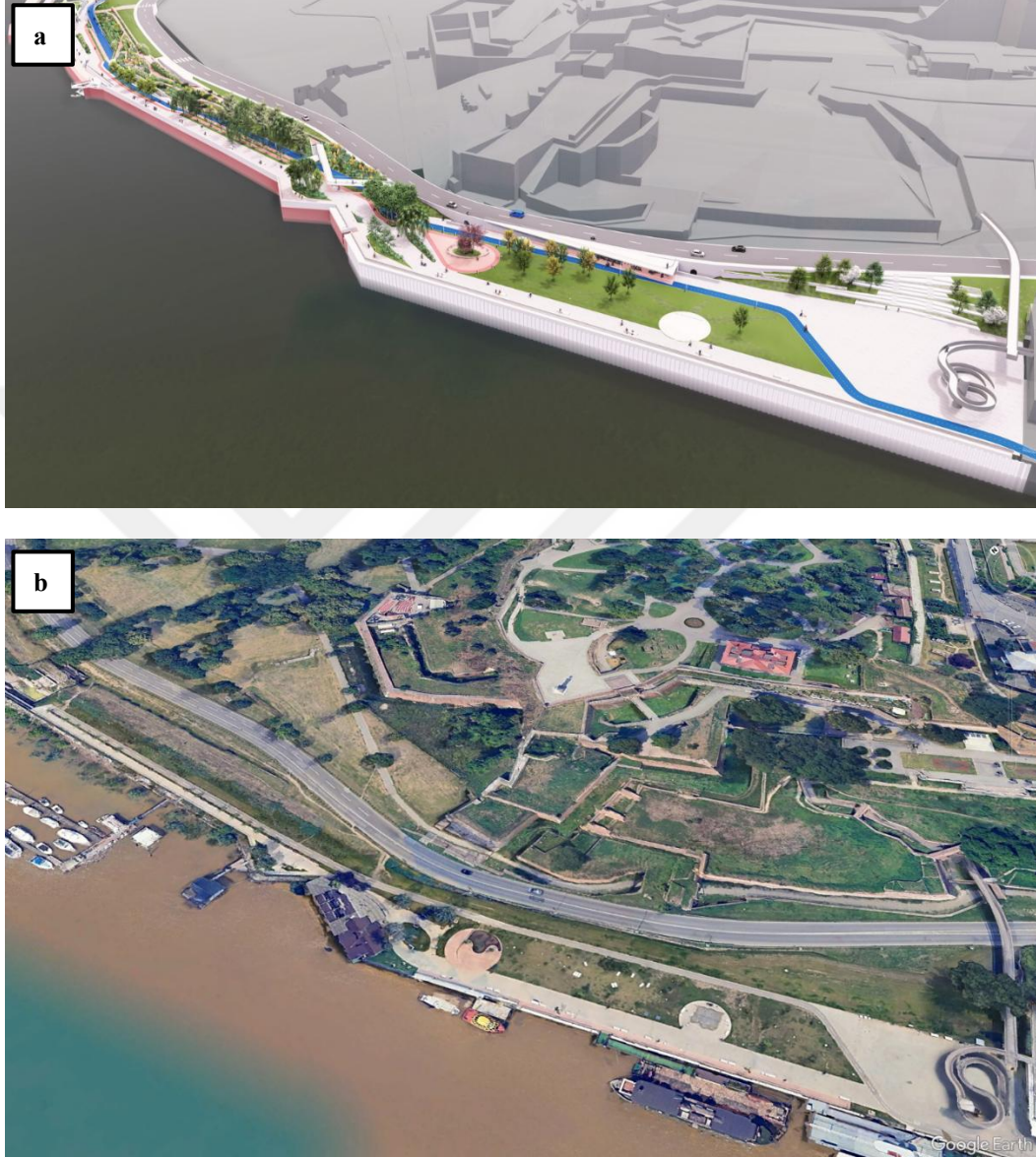
kaldırılması ve nehirle yeni bir kamusal ilişkinin kurulması yönünde açık bir eğilim mevcuttur. Dönüşümün ilk işaretleri, bazı alanlarda görünür hale gelmiştir.

Şekil 4.4. Donji Dorcol'un dönüşümü **a)** 2001; **b)** 2024

Alan için öngörülen gelecekteki durum, Lineer Park'ın birinci etabına ait görselde açıkça görülmektedir (Şekil 4.5a). Bu görselleştirmede, eski sanayi alanının çağdaş bir nehir kıyısı parkına dönüşeceği net biçimde yansıtılmıştır. Bisiklet yolu, yürüyüş yolu, yeni ağaç dikimi, düzenlenmiş çim alanlar ve rekreatif işlevlere imkân tanıyan altyapı öngörülmektedir. Kapalı ve kısıtlı bir alan yerine, kamusal yaşamın bir parçası olan açık bir alan oluşturulması hedeflenmektedir. Bugünkü durum ise Şekil 4.5b'de görüldüğü üzere dönüşüm sürecinin başlangıcını ortaya koymaktadır. Alan henüz tam olarak düzenlenmemiş olsa da, otopark alanının bir kısmı kaldırılmış, kıyı temizlenmiş ve

yürüyüş yolları kısmen kullanılmaya başlanmıştır. Kalemegdan'ın alt kısmında yeni bir yaya ve bisiklet bağlantısı oluşmakta, nehirle görsel temas yeniden sağlanmaktadır. Kıyıda demirlemiş tekneler, yürüyüş yapan insanlar ve park etmiş bisikletler, alanın artık izole ve atıl olmaktan çıktığını, işlev değiştirmeye başladığını göstermektedir.

Şekil 4.5. Donji Dorćol - Lineer Park (1. Etap): tasarım (Anonymous 4) ve mevcut durum

Donji Dorćol'da gerçekleşen bu değişim, Lineer Park'a ilişkin Plan Detaylı Düzenlemesi'nde ortaya konan vizyona dayanmaktadır. Bu alanın özgünlüğü, endüstriyel karakterini tamamen silmek yerine, onu çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden yorumlamasında yatmaktadır. Eski yapı malzemeleri ve mekânsal organizasyon tamamen ortadan kaldırılmamakta, aksine dönüştürülerek yeni yapının içine entegre edilmektedir. Bir zamanlar yalnızca depo ve geçiş alanı olan bu kıyı, artık konaklama, dinlenme ve nehirle doğrudan temas sağlayan kamusal yüzeylere dönüşmektedir.

Donji Dorćol, nehre doğru açılma sürecinde önemli bir ilerleme göstermektedir. Ancak bu dönüşüm hâlâ erken aşamadır. Mevcut altyapının bir kısmı korunmakta ve yeniden işlevlendirilmekte, bu da alanın kimliğinin devamlılığına katkı sunmaktadır. Öte yandan, katılım süreçlerinin yeterince işletilmemesi ve uygulamanın yavaş ilerlemesi, Lineer Park'ın gerçek bir kamusal alan olarak potansiyelini sınırlayabilir. Başarı, planlanan bölümlerin nitelikli bir şekilde hayata geçirilmesine ve yerel topluluğun aktif katılımına bağlı olacaktır.

4.2.3. Dostluk Parkı: ticari dönüşüm olmadan kamusal bir karakter

Dostluk Parkı, Yeni Belgrad kıyısında, Sava ile Tuna'nın birleştiği noktaya yakın bir bölgede yer almaktadır. Sava Promenadı veya Donji Dorćol gibi diğer kıyı alanlarının aksine, bu bölge mekânsal ya da işlevsel açıdan köklü bir dönüşüm yaşamamıştır. Alanın karakteri hâlâ ağırlıklı olarak yeşil, kamusal ve simgeseldir.

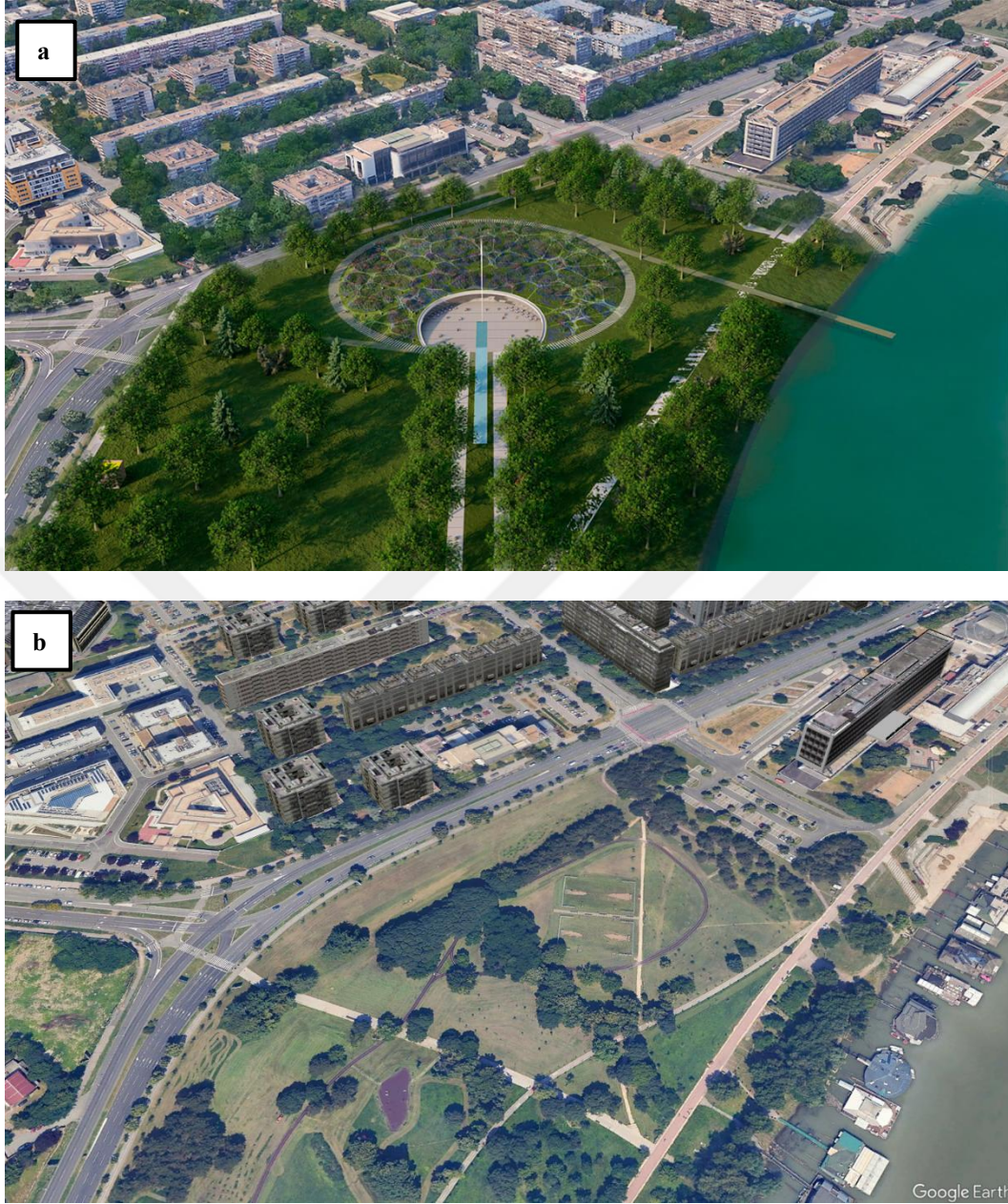
Belgrad'ın Genel Kentsel Planları'nda, Dostluk Parkı onlarca yıl boyunca kamusal yeşil alan olarak tanımlanmıştır. Novi Beograd'ın henüz gelişmediği dönemlerde hazırlanan planlarda (1923 GUP ve 1950 GUP), bu alan henüz biçimlenmemiştir. Park ilk kez 1972 GUP'te açık biçimde tanımlanmış yeşil bir bölge olarak yer almış, 1985 GUP ise parkın kamusal ve anıtsal karakterini teyit etmiştir. 2021 GUP, parkın daha geniş bir yeşil alan sistemindeki önemini vurgularken, 2041 GUP bu işlevi korumakta ve kültürel ile eğitsel içeriklerin eklenmesini mümkün kılmaktadır. Belgrad kıyılarındaki diğer alanlardan farklı olarak, bu bölge plan belgelerinde önemli bir değişim geçirmemiştir. Bu durum, parkın kamusal niteliğinin korunması yönündeki sürekliliği ve planlama niyetini yansıtmaktadır.

2001 yılına ait uydu görüntüsünde (Şekil 4.6a), yoğun ağaçlık alan, yürüyüş yolları ve geniş çim yüzeyleriyle açıkça tanımlanmış bir park düzeni görülmektedir. Yürüyüş yolları, ağaçlı akslar ve anıtsal çizgiler, kamusal kullanım ve toplanma işlevlerine hizmet etmektedir. 2024 yılına ait görüntüde (Şekil 4.6b) mekânsal yapının korunduğu görülmektedir. Yeni yapı bulunmamakta, alanın açıklığı ve yollar ile yeşil alanların düzeni büyük ölçüde devam etmektedir.

Şekil 4.6. Dostluk Parkı'ndaki alan: **a)** geçmiş durum; **b)** mevcut durum

Bununla birlikte, Dostluk Parkı'na ait Plan Detaylı Düzenlemesi, bazı müdahaleleri öngörmektedir. En dikkat çekici öneri, parkın nehre yakın kısmında yer alacak bir akvaryumun inşa edilmesidir. Bu yapı, kültürel ve eğitsel işlevler taşımayı amaçlamaktadır. Akvaryumun gelecekteki görselleştirmesi, çağdaş mimariye sahip, alçak katlı ve geniş cam yüzeyli bir yapı öngörmektedir (Şekil 4.7a). Ortama uyumlu olacak şekilde tasarlanmış olsa da, bu tür bir yapı, bugüne kadar yalnızca kamusal ve peyzaj karakteri taşıyan bu alana yeni bir işlev getirmektedir. Aynı bölgenin mevcut durumu ise Şekil 4.7b'de görüldüğü gibi boş, açık bir yeşil alan olarak kalmakta; burada herhangi bir yapılaşma veya kapalı işlev henüz bulunmamaktadır.

Şekil 4.7. Dostluk Parkı'ndaki alan: **a)** gelecek tasarımı (Anonymous 5); **b)** mevcut durum

Belgrade Waterfront ve Lineer Park örneklerinin aksine, Dostluk Parkı ticari veya konut temelli bir dönüşüm sürecine girmemiştir. Alan yoğun yapılaşma ile değil, korunma ve simgesel olarak zenginleştirilme yoluyla şekillenmiştir. Parkın işlevi kamusal ve anıtsal olarak kalmıştır. Ancak sınırlı ölçekli de olsa öngörülen müdahaleler, bu alanın da zamanla dönüşebileceğini göstermektedir. Buradaki temel fark, dönüşümün mevcut karakterin bastırılması yoluyla değil, işlevlerin dikkatli bir şekilde tamamlanması yoluyla gerçekleşmesidir. Bu nedenle Dostluk Parkı, özgün bir örnek sunmaktadır. Fiziksel dönüşüm açısından Sava Promenadı ya da Donji Dorćol kadar belirgin değişimler içermese de, bu istikrarlı yapı, şehrin nehirlerle ilişkisini anlamak açısından özel bir öneme sahiptir. Yoğun yapılaşma baskılarının arttığı bir dönemde, kamusal

alanın korunması - sınırlı değişikliklerle dahi olsa - farklı bir planlama ve kentsel gelişim yaklaşımını temsil etmektedir.

Belgrad kıyı şeridinin genel bağlamında değerlendirildiğinde, Dostluk Parkı çağdaş kentsel süreçlerde nadir görülen istikrarlı ve korunmuş bir kamusal alan örneği sunmaktadır. Planlanan akvaryum projesi alana yeni içerikler kazandırabilir, ancak aynı zamanda parkın sakin doğasını bozma riski de taşımaktadır. Bu nedenle, yeni işlevin başarılı bir şekilde entegre edilmesi, alanın mevcut kimliğini zenginleştirmesiyle mümkün olacaktır.

Analiz edilen bu üç alan, Belgrad kıyılarının dönüşümüne dair üç farklı yaklaşımı ortaya koymaktadır. İlk alan, şehir ile nehir arasındaki ilişkiyi köklü biçimde yeniden tanımlayan radikal bir mekânsal ve işlevsel dönüşüm örneğidir. İkinci alan, eski endüstriyel çeperin, kimliğini tamamen kaybetmeden çağdaş bir kamusal alana dönüştüğü kademeli bir değişim sürecini yansıtmaktadır. Üçüncü alan ise, mevcut kamusal karakterin korunduğu ve yapısal devamlılığın da kentsel gelişimin değerli bir biçimi olabileceğini gösteren istisnai bir örnektir. Bu açıdan bakıldığında, Belgrad kıyıları müdahale, uyarlama ve koruma yaklaşımlarının kesiştiği bir alan haline gelmekte; nehir ise kentsel kimliğin ve günlük yaşamın yeniden kurulan bir parçası olmaktadır.

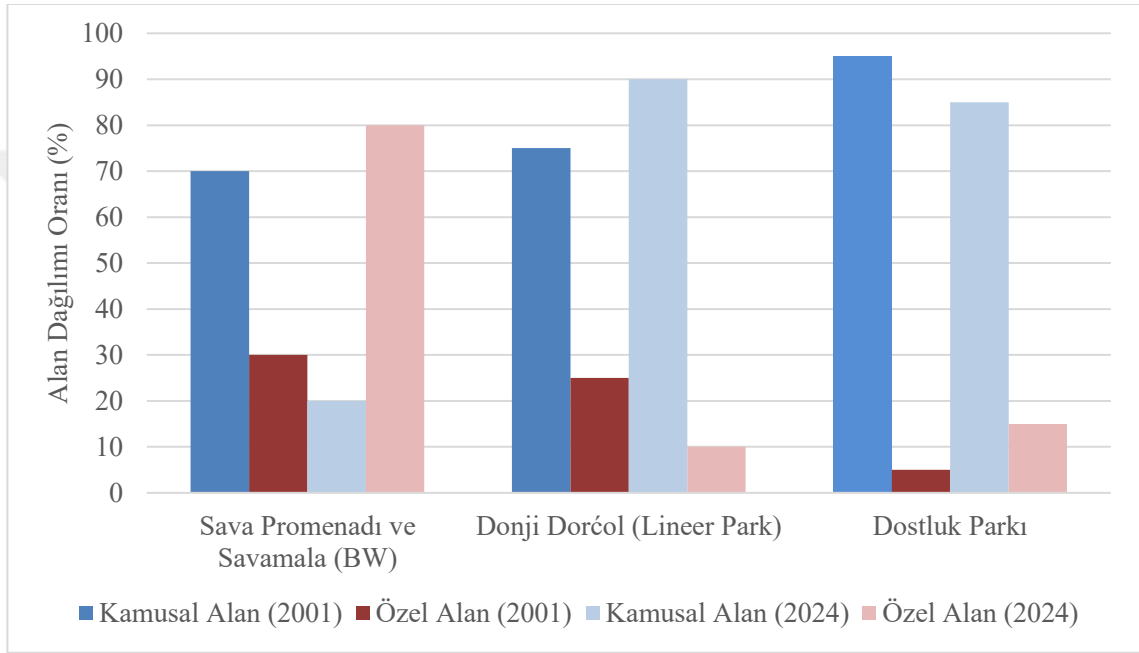
Mekânsal yaklaşımlar, dönüşüm evreleri ve planlama stratejileri açısından görülen bu farklılıklar, Belgrad kıyı bölgelerinde analiz edilen alanların temel özelliklerini özetleyen aşağıdaki Çizelge 4.1’de sunulmaktadır.

Çizelge 4.1. Belgrad kıyı alanlarının dönüşüm süreçlerinin karşılaştırmalı özeti

Alan	Mevcut Durum (Başlangıçta)	Dönüşüm Süreci	Gerçekleşme Aşaması	Temel Müdahaleler	Yeni Fonksiyonlar
Sava Promenadı ve Savamala	Demiryolu altyapısı ve depo alanları ile kapalı bir kıyı şeridi	2000 - devam ediyor	Kısmen gerçekleştirilmiş (BW projesi devam etmekte)	Ray hatlarının kaldırılması, promenadın inşası, yeni yol sistemi, meydanlar ve karma kullanımlı bloklar	Konut, ticaret, otel, promenada, kamusal alanlar, nehirle görsel ve fiziksel bağlantı
Donji Dorćol ve Lineer Park	Sanayi, depo ve servis alanları, kamuya kapalı kıyı	2020 - devam ediyor	İlk uygulama aşaması (bazı sekanslar başlatılmıştır)	Endüstriyel yapıların kaldırılması, Lineer Park etaplarının kurulması, bisiklet ve yaya yolları, Kalemegdan bağlantısı	Rekreasyon, kültür, yaya bağlantısı, yeşil alanlar, kıyı erişimi ve kentsel entegrasyon
Dostluk Parkı	Simgesel işlevli, yeşil kamusal alan, tarihi park yapısı	1970'lerden günümüze (süreklilik)	Radikal dönüşüm yok, planlarda fonksiyonel zenginleştirme öngörülmektedir	Park yapısının korunması, anıtsal işlevin güçlendirilmesi, kültürel işlevli akvaryum inşası planlanmaktadır	Kamusal yeşil alan, anıtsal peyzaj, kültürel içerik, sınırlı tematik programlar

4.2.4. Alan kullanım oranlarının görsel karşılaştırması (2001–2024)

Üç odak alanda (Sava Promenadı, Donji Dorćol ve Dostluk Parkı), kamusal ve özel alanların yıllar içinde nasıl değiştiğini görmek, bu dönüşüm süreçlerini daha somut olarak analiz etmek açısından önemlidir. Aşağıdaki grafik, 2001 ve 2024 yıllarına ait yaklaşık alan oranlarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Bu grafik, çalışmanın önceki bölümlerinde yapılan mekânsal analizlere, görsel karşılaştırmalara ve alan kullanım değerlendirmelerine dayanarak hazırlanmıştır. Sayısal veriler literatürden değil, yazarın niteliksel gözlemleri ve belgeler üzerinden yaptığı değerlendirmelere dayanmaktadır.

Şekil 4.8. Belgrad kıyılarında kamusal/özel alan oranları (2001-2024)

Şekil 4.8’de görüldüğü üzere, üç kıyı bölgesinde 2001 ve 2024 yılları arasında kamusal ve özel kullanım oranlarında dikkat çekici değişiklikler gözlemlenmektedir. Belgrade Waterfront örneğinde, 2001 yılında ağırlıklı olarak kamusal alanlar bulunurken, 2024 yılında özel sektör odaklı dönüşümün etkisiyle bu oran tersine dönmüştür. Donji Dorćol ve Dostluk Parkı ise daha dengeli bir gelişim göstermiş, kamusal alan karakterini büyük oranda korumuştur. Grafik, bu dönüşümlerin mekânsal etkilerini ve kamusal alan düzeylerindeki farklılaşmaları karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koymaktadır.

4.3. Belgrad ve Tuna Metropollerinde Karşılaştırmalı Analiz

Belgrad kıyı alanlarının konumunu ve gelişim sürecini daha iyi anlayabilmek amacıyla bu bölümde Tuna nehri üzerindeki üç farklı şehir - Viyana, Budapeşte ve Bratislava - ile karşılaştırmalı bir analiz sunulmaktadır. Bu şehirlerin her biri, kıyı bölgeleriyle ilgili gelişmiş stratejilere sahiptir ve nehirle kurulan mekânsal ilişkinin ele alınış biçimlerinde farklı öncelikler ve yaklaşımlar sergilemektedir. Analiz, Viyana için STEP 2025 ve Donaukanal Masterplan, Budapeşte için Budapest 2030 ve Bratislava için

Strategický plán Bratislava 2022 - 2030 belgelerine dayanmaktadır. Belgrad bağlamında ise 2027 yılına kadar olan Belgrad Kentsel Gelişim Stratejisi temel alınmıştır.

Bu karşılaştırma, kamusal alanların organizasyonu, nehir ile şehir arasındaki işlevsel entegrasyon, sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, kültürel kimlik ve hafıza, katılım ve şeffaflık düzeyi gibi temel kriterler çerçevesinde yapılmaktadır. Bu analiz, farklı şehirlerdeki yaklaşımlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Belgrad'ın hangi modelleri kendi bağlamına uygun şekilde uygulayabileceğini, hangilerinden kaçınması ya da uyarlaması gerektiğini de belirleme imkânı sunar. Bu yöntem, Tuna şehirlerindeki kentsel planlamanın genel yönlerini anlamaya ve Belgrad'ın bu bağlamda, henüz tam anlamıyla değerlendirilmemiş potansiyelleri olan bir nehir kenti olarak konumlanmasına katkı sağlar.

4.3.1. Viyana

STEP 2025 ve Donaukanal Masterplan belgelerinde, Tuna nehri ve onun kolu olan Donaukanal, Viyana'nın mekânsal gelişiminde ve kentsel kimliğinde merkezi eksenler olarak tanımlanmıştır. Bu belgelerde nehir yalnızca doğal bir kaynak olarak değil, aynı zamanda kamusal yaşamı, hareketliliği, kültürü ve sürdürülebilirliği bütünleştiren aktif bir kentsel yapı ögesi olarak ele alınmaktadır.

- Kamusal alan organizasyonu, Donaukanal boyunca açık şekilde tanımlanmış yaya yolları, parklar, spor alanları ve kültürel noktaların bütünleşik ağına dayanmaktadır. Masterplan, su kenarındaki kamusal alanları doğrusal bir sekans içinde planlamak; erişilebilirlik, esneklik ve çok işlevlilik öncelikli prensipler olarak ele alınmaktadır. Schwedenplatz, Urania ve Spittelau gibi bölgeler kentsel buluşma noktalarına dönüştürülmüş; böylece kanal boyunca süreklilik arz eden bir aktivasyon sağlanmıştır. Yaya yolları yalnızca geçiş güzergâhları değil, aynı zamanda kentin günlük sosyal dinamisinin bir parçası hâline getirilmiştir.
- Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon, ulaşım altyapısı (yaya ve bisiklet yolları), kültürel programlar (açık hava sahneleri, duvar resimleri, galeriler) ve ekolojik çözümler (yeşil bantlar, su geçirgen sistemler) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Donaukanal, su kenarındaki alanların yeni kullanım biçimlerinin test edildiği bir „kentsel laboratuvar” olarak tasarlanmıştır. STEP 2025, „Nehir Kenti” ve „Akıllı Şehir Viyana” ilkeleri aracılığıyla, mekânsal bütünlük, sosyal kapsayıcılık ve sürdürülebilir hareketliliğin bir arada sağlanmasını hedeflemektedir.
- Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, STEP 2025 stratejisine bütüncül şekilde entegre edilmiş olan „yeşil ve mavi altyapı” kavramlarıyla ortaya konmaktadır. Donaukanal kıyıları, iklim etkilerini dengeleyen tampon alanlar olarak işlev görmek ve kapsayıcı kamusal platformlar olarak kullanılmaktadır. Planlama müdahaleleri, çocuklar, yaşlılar ve alternatif hareketlilik biçimlerini kullanan bireyler dahil olmak üzere farklı hedef grupların erişimine açık, işlevsel ve esnek alanlar yaratmayı amaçlamaktadır. Yeşil çatılar, dikey bahçeler ve geri dönüşüm istasyonları gibi unsurlar, bu

alanların günümüzün kentsel sürdürülebilirlik gerekliliklerine uyumunu sağlamaktadır.

- Kültürel kimlik ve hafıza, özellikle Donaukanal Masterplan içinde vurgulanmaktadır. Köprülerin ışıklandırılması, sanatsal yerleştirmeler ve terk edilmiş endüstriyel yapıların kültürel mekânlara dönüştürülmesi gibi müdahaleler aracılığıyla, kentsel mirasın yeniden yorumlanması desteklenmektedir. Bu yaklaşımla, tarihî süreklilik korunmakta; aynı zamanda çağdaş kentsel yaratıcılık için sahne sunulmaktadır.
- Katılımı ve şeffaflık düzeyi, Viyana örneğinde oldukça yüksektir. Donaukanal Masterplan, yerel topluluklar, sanat kolektifleri ve üniversitelerle iş birliği içinde, sistematik halk toplantıları, çevrimiçi anketler ve katılımcı bütçe uygulamalarıyla geliştirilmiştir. Bu süreç sayesinde, mekân üzerinde ortak bir sahiplenme duygusu oluşmuş ve yurttaş katılımı yalnızca biçimsel bir adım değil, planlama sürecinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, hazırlanan planların sahadaki gerçek ihtiyaçlarla uyumlu olmasını sağlamıştır.

4.3.2. Budapeşte

Budapest 2030 strateji belgesinde Tuna Nehri, kentsel yapının omurgası ve şehrin mekânsal geleceğinin temel bileşeni olarak ele alınmaktadır. Nehir kıyıları, Buda ile Peşte arasında yalnızca bir sınır değil, aynı zamanda kamusal yaşamı, kentsel ağı ve kültürel kimliği birbirine bağlayan aktif alanlar olarak tanımlanır. Bu yaklaşım, beş temel kriter üzerinden açıkça analiz edilebilir:

- Kamusal alanların organizasyonu, Tuna boyunca açıkça tanımlanmış fonksiyonel bölgelere dayanmaktadır. Şekil 3.11’de gösterildiği üzere, nehir kıyıları gelişim önceliklerine göre zonlanmıştır. Bu durum, kamu alanlarının planlı ve stratejik şekilde düzenlendiğini ortaya koyar. Yaya yolları, bisiklet rotaları, müze kompleksleri ve yeşil koridorlar, nehre fiziksel ve simgesel erişimi sağlayacak şekilde kent dokusuna entegre edilmiştir. Özellikle Margit Adası ve Peşte kıyısı gibi alanlarda, kamusal mekânlar sadece dinlenme alanları değil, aynı zamanda nehrin günlük yaşama katıldığı kentsel uzantılar hâline gelmiştir.
- Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon, ulaşım, kültür, ekoloji ve turizmi aynı anda barındıran çok katmanlı bir yaklaşımla sağlanmaktadır. Nehir kıyısındaki gelişim senaryoları, günlük kullanım, ekolojik onarım ve tarihî odakların görsel bağlanması gibi çoklu işlevleri bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde, geçmişte şehir merkezi ile nehir arasındaki kopukluk giderilmiş, su odaklı yeni bir kent mantığı ortaya konmuştur.
- Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, özellikle bozulmuş kıyı alanlarının yenilenmesinde öne çıkmaktadır. Planlarda sürdürülebilir malzeme kullanımı, yeşil altyapı şeritleri ve nehrin doğal dinamiklerinin korunması vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, tüm kıyı alanlarının farklı sosyal gruplar

tarafından erişilebilir olması sağlanmakta, bu da kapsayıcılık ve kentsel dirençlilik ilkelerine uygunluk göstermektedir.

- Kültürel kimlik ve hafıza, Tuna'nın anlatısal değerine dayanır. Nehir, hafıza, sembolizm ve temsilin taşıyıcısı olarak görülür. Ayakkabı Anıtı gibi anma mekânları, ışıkla aydınlatılmış köprüler ve geçici sanat enstalasyonları gibi müdahalelerle tarih yeniden yorumlanır. Bu yaklaşım, kıyı alanlarının kimlik potansiyelini güçlendirir ve nehri Budapeşte'nin en önemli simgelerinden biri hâline getirir.
- Katılımı ve şeffaflık düzeyi, stratejinin ayrılmaz bir parçasıdır. Nehir kıyısı planlaması süreçlerine halk, kamu forumları ve pilot projeler aracılığıyla dâhil edilmiştir. Bu durum, Budapeşte'nin kıyılarını sadece teknik bir planlama ürünü değil, toplulukla birlikte şekillenen açık bir kentsel sistem olarak gördüğünü göstermektedir.

4.3.3. Bratislava

Bratislava'nın 2022 - 2030 dönemi için hazırlanan stratejik gelişim planında, Tuna Nehri kentin doğal, kentsel ve kültürel niteliklerini bir araya getirme potansiyeline sahip temel bir gelişim eksen ve mekânsal kaynak olarak tanımlanmıştır. Planda, nehir kıyıları, doğal sistemlerin korunması ile kamusal işlevlerin etkinleştirilmesi arasında denge gerektiren dönüşüm alanları olarak açıkça tanımlanmaktadır.

- Kamusal alanların organizasyonu, Bratislava'da doğrusal süreklilik modeli üzerine kuruludur. Kıyı alanları; parklar, yürüyüş yolları, spor ve kültür alanlarından oluşan bir dizi olarak geliştirilmektedir. Planda, Karloveská zátoka ve çevresindeki ormanlık alanlar gibi doğal özelliklerin korunmasıyla birlikte, parçalanmış kıyı kesimlerinin bütüncül bir yeşil ağ ile birleştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Nehre erişimin artırılması ve tüm toplumsal gruplara açık kapsayıcı kamusal alanların oluşturulması, Tuna kıyısındaki kentsel gelişimin temelini oluşturmaktadır.
- Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon, „modrý pás” (mavi kuşak) konseptiyle şekillendirilmektedir. Bu konsept, nehrin rekreasyon, ekoloji ve ulaşım işlevlerini bir arada barındıran çok işlevli bir koridor olarak ele alınmasını öngörür. Tuna boyunca bisiklet ve yaya yolları, yüzer platformlar ve limanların yeniden canlandırılması gibi projelerle entegrasyon sağlanmaktadır. Kıyı bölgelerinin işlevsel dönüşümü, özellikle eski sanayi alanlarında ve Nové Lido bölgesinde, Tuna boyunca tanımlanmış başlıca dönüşüm alanlarının gösterildiği Şekil 3.12'de açıkça görülmektedir. Strateji, Mlynské nivy gibi bölgeler ile mevcut brownfield alanlarının kentsel olarak yeniden canlandırılmasını öngörmektedir. Bu sayede, endüstriyel mirasın yeni işlevsel yapılarla bütünleşmesi teşvik edilmektedir.
- Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim direncinin artırılması üzerine odaklanmaktadır. Tuna kıyıları, kentsel doku ile

doğal sistemler arasında bir tampon bölge olarak ele alınmaktadır. Planda yeşil altyapı, doğal çayır, ormanlık alanlar ve akarsuların korunması vurgulanmakta; doğal temelli çözümlerle kentsel bölgelerin iklim değişikliklerine uyumu sağlanmaktadır. Sosyal kapsayıcılık ise tüm demografik gruplar için kamusal kullanım alanları ve yerel merkezler aracılığıyla teşvik edilmektedir.

- Kültürel kimlik ve hafıza, Bratislava'nın nehre yaklaşımında güçlü bir yer tutmaktadır. Tuna kıyıları, kolektif hafıza alanları olarak değerlendirilmekte, kültürel ve tarihi mirasın korunmasına ve nehrin geleneksel kullanım biçimlerinin yeniden canlandırılmasına özel önem verilmektedir. Açık hava galerileri, kültürel etkinlikler ve sanatsal müdahaleler gibi kamusal kültürel duraklar aracılığıyla, nehir ile çağdaş şehir arasında güçlü bir bağ kurulmaktadır.
- Katılım ve şeffaflık düzeyi, Bratislava'daki kıyı planlamasında yerel toplulukların yoğun katılımı ile tanımlanmaktadır. Planlama süreci, kent yönetimi, uzmanlar ve sakinler arasında kurulan diyalogu teşvik etmektedir. Strateji, „vatandaşlarla iş birliği” ilkesi doğrultusunda atölyeler, çevrimiçi platformlar ve katılımcı bütçeleme süreçleriyle şekillendirilmiştir. Yerel bilgi ve duygular, özellikle güçlü kimliğe sahip mahallelerde, kıyı alanlarının tasarımıda önemli bir rol oynamaktadır.

4.3.4. Karşılaştırmalı genel değerlendirme

Belgrad kıyı bölgesinin Tuna üzerindeki diğer metropoller - Viyana, Budapeşte ve Bratislava - ile karşılaştırmalı analizi, yaklaşımlardaki temel farklılıkları ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda çağdaş kentsel kıyı planlaması trendlerini de yansıtan ortak yönleri açığa çıkarmaktadır. Beş temel kriter çerçevesinde yürütülen bu değerlendirme, her bir başkentin kendi kentsel vizyonu, kurumsal kapasitesi ve kültürel kodları doğrultusunda nehir kıyılarını nasıl şekillendirdiğini, ve Belgrad'ın bu çerçevede nerede konumlandığını göstermektedir.

Kamusal alanların organizasyonu, planlama yaklaşımlarındaki çeşitliliği net biçimde ortaya koymaktadır. Viyana ve Budapeşte kıyıları, ayrıntılı bir biçimde bölgelere ayrılarak işlevsel çeşitlilik sağlanmışken, Belgrad bu konuya yalnızca parçalı ve düzensiz şekilde yaklaşmaktadır. Bratislava, brownfield alanlara odaklanan ancak kamusal niteliği koruyan dinamik bir model geliştirmiştir. Belgrad ise, bir yanda BW gibi projelerde mekânın radikal özelleştirilmesine yönelirken, diğer yanda Dostluk Parkı gibi açık alanları koruma eğilimindedir. Bütüncül bir stratejinin eksikliği, kıyı alanlarında mekânsal kopukluklara ve dengesiz kentsel kaliteye neden olmaktadır.

Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon, Viyana ve Budapeşte modellerinde sürekli erişilebilirlik, karışık işlevli bölgeler ve görsel koridorlar ile sağlanmaktadır. Bratislava kıyıları ise konut, ticaret ve kamusal kullanımın bir arada yer aldığı yeni kentsel tipolojiler için bir alan sunmaktadır. Belgrad'da ise, yoğunlukla nehre yönelen ama çevresiyle zayıf entegre olmuş, tek işlevli mekânlar hâkimdir. Lineer Park gibi

projeler bu parçalanmayı aşmayı hedeflese de hâlen sınırlı ölçekte ve uygulama aşamasındadır.

Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar, şehirler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Viyana ve Budapeşte, kıyıların iklim dirençli hale gelmesi için yeşil altyapılar, sürdürülebilir malzemeler ve peyzaj müdahaleleri kullanmaktadır. Bratislava ise bozulmuş kıyı bölgelerinin ekolojik yenilenmesine odaklanmaktadır. Belgrad, her ne kadar sürdürülebilirlik söylemini benimsese de, uygulamada somut önlemler nadiren görülmektedir. BW gibi projelerde ekolojik faktörler geri planda kalırken, toplumsal kapsayıcılık ve erişilebilirlik yeterince dikkate alınmamaktadır.

Kültürel kimlik ve hafıza, şehirlerin kıyıya verdikleri anlamda önemli farklılıklar yaratmaktadır. Viyana, Donaukanal'ı sanatsal üretim ve kolektif hafıza için bir platforma dönüştürmüştür. Budapeşte, Tuna'nın anlatısını anıtlar, aydınlatmalı köprüler ve geçici sanat müdahaleleriyle güçlendirmektedir. Bratislava ise endüstriyel alanları yeniden yorumlayarak çağdaş bir kentsel kimlik geliştirmektedir. Belgrad'da ise bu boyut büyük ölçüde ihmal edilmekte, hafızasal katmanlar silinmekte ve yeni projelerde yerel kimliğe yeterince yer verilmemektedir. Savamala örneği, bu tür silinmelerin en çarpıcı örneklerindendir.

Katılım ve şeffaflık düzeyi, Belgrad'ın diğer şehirlerden en çok ayrıştığı kriterlerden biridir. Viyana ve Budapeşte'de kamuoyuyla yapılan yapılandırılmış toplantılar, deneme projeleri ve açık yarışmalar süreci şekillendirirken, Bratislava'da vatandaşlar danışma toplantıları ve yerel girişimlerle sürece entegre edilmektedir. Belgrad'da ise karar alma süreçleri genellikle merkeziyetçi ve kapalı bir şekilde ilerlemekte, halkın katılımı ya simgesel düzeyde kalmakta ya da tamamen dışlanmaktadır. BW gibi stratejik projeler, kamuoyuyla yeterli iletişim kurulmadan, olağan kurumsal çerçevenin dışında hayata geçirilmiştir.

Bu karşılaştırmalı bakış, Belgrad'ın güçlü mekânsal ve simgesel potansiyeline rağmen, hâlen işlevsel entegrasyon, kamusal yarar, ekolojik sürdürülebilirlik ve kültürel anlatıların bir araya geldiği bütüncül bir kıyı vizyonu geliştiremediğini ortaya koymaktadır. Viyana, Budapeşte ve Bratislava'nın deneyimleri, Belgrad için ilham verici olabilir, ancak bu modellerin doğrudan kopyalanması yerine, yerel bağlamı tanıyan ve nehir kıyılarının kentsel gelişimdeki çok katmanlı rolünü anlayan özgün bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir.

Çizelge 4.2. Kıyı alanlarının gelişiminin karşılaştırmalı gösterimi

Kriterler	Belgrad	Viyana	Budapeşte	Bratislava
Kamusal alanların organizasyonu	±	+	+	±
Nehir ve şehir arasındaki işlevsel entegrasyon	–	+	+	±
Sosyal ve ekolojik yaklaşımlar	±	+	+	±
Kültürel kimlik ve hafıza	–	+	+	+
Katılım ve şeffaflık düzeyi	–	+	+	±

Ek açıklama olarak, Çizelge 4.2’de kullanılan semboller, dört şehirdeki plan belgeleri ve gerçekleştirilen müdahaleler bağlamında analiz edilen özelliklerin niteliksel değerlendirmesini ifade etmektedir. „+” sembolü, belirli bir özelliğin yüksek düzeyde geliştirilmiş ve uygulanmış olduğunu; „±” sembolü, bu özelliğin kısmen uygulandığını veya yalnızca belirli alanlarda/projelerde yer aldığını; „–” sembolü ise söz konusu boyutun planlama çerçevesinde sistematik olarak ele alınmadığını veya oldukça sınırlı düzeyde yer bulduğunu göstermektedir.

Yukarıda belirtilen çizelgede, Tuna nehri üzerindeki analiz edilen şehirler, kıyı gelişimine yönelik beş temel kritere göre farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Viyana ve Budapeşte, nehirle işlevsel entegrasyon, kamusal alanların organizasyonu, sosyal ve ekolojik ilkeler, katılım süreçleri ve kültürel kimliğin güçlendirilmesi gibi başlıklarda tutarlı bir şekilde gelişmiş stratejilere ve uygulamalara sahip şehirler olarak öne çıkmaktadır. Bratislava ise geçiş sürecindeki bir kent olarak konumlanmakta; önemli hedefler ve bazı gerçekleştirilmiş projeler bulunmasına rağmen, yaklaşımlarda parçalanmışlık gözlemlenmektedir.

Belgrad ise söz konusu metropollere kıyasla hâlen gelişimsel dengesizlikler sergilemektedir. Kamusal alan organizasyonu ve sosyal-ekolojik yönler gibi bazı alanlarda ilerleme kaydedilmiş olsa da, nehrin kentsel dokuya entegrasyonu, kültürel kimlik unsurlarının rolü ve halkın katılımı gibi boyutlar yetersiz gelişmiş ya da yalnızca sınırlı ölçüde yer bulmuştur. Bu durum, Belgrad’ın kıyı alanlarını planlamada sistematik bir dönüşüme ihtiyaç duyduğunu, çağdaş kentsel planlama standartlarıyla uyumun

artırılması ve karar alma süreçlerinde katılımcı mekanizmaların güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.4. Belgrad Kıyı Alanlarının SWOT Analizi

Çizelge 4.3. Belgrad kıyı alanlarının SWOT analizi

Güçlü	Zayıf
- İki büyük nehrin birleşim noktasında elverişli konum - Kültürel ve tarihî alanların varlığı - Uzun vadeli kentsel vizyon (ör. GUP 2041) - Şehir merkeziyle bağlantı ve ulaşım erişilebilirliği - Doğal peyzaj ve rekreasyon potansiyeli - Belirli bölgelerde mevcut altyapı - Yatırımcılar için cazip bir alan olması - Yeni projelerde çok işlevli kamusal alanların oluşturulması	- Parçalı ve tutarsız planlama belgeleri - Planlarla uygulamalar arasındaki uyumsuzluk - Nehir kıyılarının (sağ ve sol yakalar) eşitsiz biçimde geliştirilmesi - Yeni projelerde kültürel mirasın göz ardı edilmesi - Karar alma süreçlerine vatandaş katılımının yetersizliği - Eski bölgelerde kamusal alan kalitesinin düşük olması - Kıyı bölgelerinde çevresel kirlilik ve ekolojik sorunlar - Kalkınma önceliklerinin belirsizliği
Fırsat	Tehditler
- Sürdürülebilir gelişme ve yeşil altyapı için potansiyel - Uluslararası iş birliği olanakları (ör. AB fonları) - Endüstriyel alanların yeniden değerlendirilmesi - Turizm açısından çekiciliğin artırılması - Yerel toplulukların planlama süreçlerine dâhil edilmesi - Bisiklet ve yaya koridorlarının geliştirilmesi - Nehir ulaşımının iyileştirilmesi - Diğer Tuna şehirleriyle bağlantının güçlendirilmesi	- Kamusal alanların ticari bölgelere dönüştürülme riski - Soylulaştırma (gentrifikasyon) ve yerel halkın dışlanması - Kontrolsüz yapılaşma ve sermaye baskısı - Sel ve çevresel kirlilik gibi ekolojik tehditler - Yetersiz kurumsal koordinasyon - Uyumlu olmayan müdahalelerin devam etmesi - Kıyı alanlarının özgünlüğünün kaybı - Mekânsal planlamada siyasi etkiler

Belgrad kıyı alanlarının gelişimine dair güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler (SWOT) analizine dayanan bu bölüm, Sava ve Tuna nehirleri boyunca uzanan kentsel alanların dönüşümünü etkileyen karmaşık dinamikleri kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yöntemsel çerçeve sayesinde, içsel ve dışsal faktörler tanımlanarak kentsel dönüşüm sürecindeki fırsatlar ve zorluklar analiz edilmiştir.

Güçlü yönler, kıyı bölgelerinin doğal, mekânsal ve tarihî potansiyellerini kapsamaktadır. İki büyük nehrin birleşim noktasında yer alması, Belgrad'a stratejik bir avantaj kazandırırken; nehirlerle olan tarihî bağlar ve kültürel kimlik, günümüz kentsel planlaması için sağlam bir temel sunmaktadır. Dostluk Parkı gibi mevcut kamusal alanlar, kentsel sürekliliğin çekirdek noktalarını oluştururken; Belgrade Waterfront ve Lineer Park gibi projeler, kente çağdaş işlevler kazandırarak nehirle olan ilişkinin sembolik olarak yeniden canlandırılmasına katkı sağlamaktadır.

Zayıf yönler, planlama sürecindeki parçalanmışlık, halkın karar alma süreçlerine yetersiz katılımı ve kıyı alanlarının kentsel dokuya zayıf entegrasyonu şeklinde öne çıkmaktadır. Bazı bölgelerde yatırım öncelikleri ile kamusal yarar arasında dengesizlik gözlemlenmekte ve bu durum, yerel kimliğin aşınmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, doğal çevrenin korunmasına yönelik bütüncül bir sistemin olmaması ve altyapıya yönelik eşitsiz yaklaşımlar, kıyıların işlevsel potansiyelini sınırlandırmaktadır.

Fırsatlar, mevcut stratejik belgelerde ve sürdürülebilir kentsel gelişim konusundaki uluslararası eğilimlerde görülmektedir. Mavi ve yeşil altyapı sistemlerinin entegrasyonu mümkündür; ayrıca, doğal ve tarihî değerleri esas alan kültürel ve turistik güzergâhların güçlendirilmesi potansiyel taşımaktadır. Kamusal alan yönetiminde dijitalleşme ve yenilikler sayesinde daha şeffaf ve kapsayıcı bir planlama anlayışı geliştirilebilirken, Tuna boyunca yer alan şehirlerle kurulacak iş birlikleri sayesinde ulusötesi projeler ve deneyim paylaşımı teşvik edilebilir.

Tehditler, siyasi istikrarsızlık, düzenlemelerdeki dalgalanmalar ve genellikle ekolojik ve toplumsal kriterleri göz ardı eden sermaye baskılarıyla ilişkilidir. Sel riski, iklim değişikliği ve aşırı ticarileştirme sonucu mekânsal kimliğin kaybolması, uzun vadeli sürdürülebilir gelişim için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Daha geniş vizyonun ve katılımcı yaklaşımın eksikliği hâlinde, kıyı bölgeleri parçalı bir şekilde kentselleştirilebilir ve Belgrad'ın nehirle kurduğu tarihî, güncel ve geleceğe yönelik bağları arasında kalıcı bir diyalog kurulmadan mekân dönüşümü gerçekleştirilebilir.

4.5. Genel Yorum ve Gelişim Perspektifleri

Belgrad kıyı alanlarının dönüşümüne dair yapılan analiz, Viyana, Budapeşte ve Bratislava gibi şehirlerle karşılaştırmalı incelemelerle birlikte değerlendirildiğinde, Belgrad'ın kıyı bölgelerini geliştirme konusunda önemli mekânsal ve stratejik bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Son yıllarda Belgrade Waterfront projesi, Karađorđeva Caddesi'nin yeniden düzenlenmesi, Lineer Park ve Dostluk Parkı'nın canlandırılması gibi projeler hayata geçirilmiş olsa da, bu alanlarda daha sistematik, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir gelişimin mümkün olduğu açıktır.

Belgrad'ın nehir kıyılarında sahip olduğu avantajlar (örneğin, iki büyük nehrin kesişiminde yer alması, kullanılabilir açık alanlar, çok katmanlı mekânsal kimlik)

sayesinde, nehir ile şehir arasındaki ilişki hem fiziksel hem de simgesel düzeyde daha derinlemesine kurulabilir. Bu sürecin başarısı için halkın katılımı, karar alma süreçlerinde şeffaflık ve kültürel mirasın korunması, uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. İncelenen diğeri şehirlerle karşılaştırıldığında, Belgrad hâlâ nehir kıyılarını günlük kamusal yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirme konusunda tam kapasitesini kullanmamaktadır; ancak, mevcut temeller üzerine inşa edilecek bütüncül ve kapsayıcı stratejilerle bu potansiyel harekete geçirilebilir.

Bu bağlamda, Belgrad'ın kıyı alanlarının gelişimi şu üç temel doğrultuda ilerletilebilir:

- Kamusal alanların güçlendirilmesi: Nehir boyunca yürüyüş yolları, parklar ve kültürel koridorların oluşturulması ve geliştirilmesi yoluyla, yerel kimliğe saygılı bir mekânsal süreklilik sağlanabilir.
- İşlevsel entegrasyon ve hareketlilik: Kıyı bölgelerinin şehir merkeziyle bisiklet yolları, yaya bağlantıları ve toplu taşıma hatları aracılığıyla entegre edilmesi hedeflenebilir.
- Katılımcı ve kapsayıcı planlama: Plan ve projelerin tüm aşamalarında halkın, yerel girişimlerin ve uzman çevrelerin sürece aktif katılımı teşvik edilmelidir.

Bu gelişim yönelimleri yalnızca fiziksel altyapı değışikliklerini değıl, aynı zamanda kavramsal ve yönetsel dönüşümleri de gerektirmektedir. Bu sayede, Belgrad'ın kıyı alanlarında çağdaş kentsel ihtiyaçlarla doğıal ve kültürel süreklilik arasında bir denge kurulabilir.

5. SONUÇLAR

Bu yüksek lisans tezi, Belgrad'ın kentsel gelişiminde Tuna ve Sava nehirlerinin mekânsal, simgesel ve işlevsel rollerini inceleyerek, bu iki nehrin zaman içinde nasıl dönüştüğünü, şehirle ilişkilerinin nasıl yeniden tanımlandığını ve planlama belgeleriyle nasıl şekillendirildiğini ortaya koymuştur. Nehirler yalnızca doğal sınırlar ya da coğrafi unsurlar değil, aynı zamanda kamusal alanlar, kültürel peyzajlar ve stratejik gelişim koridorları olarak ele alınmıştır. Tez, hem tarihsel hem çağdaş genel kentsel planları (GUP), özel gelişim belgeleri, görsel analizler ve uydu görüntüleri üzerinden mekânsal dönüşümü analiz etmiş; hem de Belgrad örneğini Viyana, Budapeşte ve Bratislava gibi Tuna kentleriyle karşılaştırarak çok boyutlu bir değerlendirme sunmuştur.

GUP belgelerinin incelenmesi, Belgrad'ın kıyı alanlarıyla kurduğu ilişkinin zaman içinde istikrarsız ve değişken bir seyir izlediğini ortaya koymuştur. 20. yüzyılın başında nehir kenarları ağırlıklı olarak sanayi, ulaşım ve altyapı için ayrılmış; kentsel yaşam ise nehirlerden kopuk biçimde gelişmiştir. 2000 sonrası dönemde, Belgrad kıyılarında daha önce sanayi, lojistik ve altyapı ağırlıklı kullanım biçimlerinden, turizm, kültür, rekreasyon ve çevresel sürdürülebilirlik gibi daha yumuşak ve kamusal işlevlere geçiş eğilimi gözlemlenmeye başlamıştır. Ancak bu dönüşüm her zaman aynı doğrultuda gerçekleşmemiş; bazı örneklerde - özellikle Belgrade Waterfront gibi büyük ölçekli projelerde - ticari, konut ve simgesel işlevler ön plana çıkarken, kültürel ve ekolojik içerikler geri planda kalmıştır. Genel olarak bakıldığında ise, bu dönüşüm çoğu zaman katılımcı olmayan, stratejik bütünlükten yoksun ve özel sektör odaklı müdahalelerle sınırlı kalmıştır.

Analiz edilen üç mekânsal örnek - Belgrade Waterfront, Donji Dorćol (Lineer Park) ve Dostluk Parkı - bu dönüşümün farklı planlama yaklaşımlarını temsil etmektedir. Belgrade Waterfront örneği, güçlü yatırımcı etkisiyle şekillenen, simgesel ve fiziksel olarak kopuk, üstten planlanan bir modeldir. Kıyının kamusal kullanımı zayıflatılmış, ticari yoğunluk artmış ve kolektif hafızayla bağ zayıflamıştır. Buna karşılık, Donji Dorćol'daki Lineer Park projesi, sanayi geçmişi olan bir alanın çok işlevli bir kamusal açık alana dönüşümünü simgeler. Her ne kadar planlama süreçlerinde bazı boşluklar bulunsa da, proje sosyal, kültürel ve ekolojik işlevleri entegre ederek daha kapsayıcı bir örnek sunmaktadır. Dostluk Parkı ise, mevcut peyzaj değerlerini koruyarak yeni işlevlerle yeniden yorumlayan, daha esnek ve süreklilik içeren bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Karşılaştırma analizde, diğer Tuna kentleriyle karşılaştırıldığında Belgrad'ın daha çok fiziki ve sembolik potansiyel taşıdığı, ancak planlama, yönetim ve toplumsal katılım açısından eksiklikler barındırdığı görülmektedir. Viyana, Donaukanal Masterplan ve STEP 2025 belgeleri ile açık stratejiler ve kullanıcı odaklı tasarımlar geliştirerek nehri gündelik yaşama entegre etmiştir. Budapeşte 2030 vizyonunda işlevsel zonlamalar aracılığıyla hem tarihi hem çağdaş kent kullanımını bir araya getirmiştir. Bratislava ise küçük ölçeğine rağmen, brownfield dönüşümleri ve katılımcı planlama ile nehir kimliğini güçlendiren, dirençli bir planlama çerçevesi oluşturmuştur. Buna karşılık Belgrad'da

katılım biçimsel düzeyde var olsa da uygulamada zayıf kalmakta, plan belgeleri hedefleri entegre edememekte ve bu da parçalı gelişmelere neden olmaktadır.

Bu çalışmanın özgün katkılarından biri, Tuna boyunca yer alan dört farklı başkentin kıyı planlaması yaklaşımlarını ortak kriterler üzerinden karşılaştırarak, farklı ölçeklerdeki ve sistemlerdeki planlama pratiklerini karşılaştırmalı analiz etmeye imkân tanımasıdır. Kriterler literatürden değil, doğrudan analiz edilen strateji belgelerinden türetilmiş; kamusal alan organizasyonu, nehir-şehir entegrasyonu, sosyo-ekolojik duyarlılık, kültürel kimlik ve katılım gibi başlıklarda ortak temalar sistematik olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, çalışma farklı ülkelerdeki kurumsal yapıların, siyasal iradenin ve sosyal katılımın kıyı dönüşümüne nasıl yansıdığını gösteren nadir karşılaştırmalı planlama analizlerinden biridir.

Kuramsal düzeyde, bu çalışma birkaç farklı planlama yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir. Öncelikle „kültürel peyzaj kuramı” çerçevesinde, nehir kenarlarının yalnızca fiziksel alanlar değil, geçmişin ve kolektif belleğin taşıyıcısı olduğu gösterilmiştir. „Kamusal alan kuramı” bağlamında, bu çalışma, neoliberal dönüşüm süreçlerinde kamusal alanın nasıl zedelendiğini ve buna karşı geliştirilen esnek planlama stratejilerini analiz etmektedir. Aynı zamanda „sürdürülebilir kentsel gelişme” ve „ekosistem hizmetleri” teorileri açısından, nehir kenarlarının mavi - yeşil altyapı, halk sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve sosyal kapsayıcılık gibi fonksiyonlarla yeniden düşünülmesi gerektiği ortaya konmuştur. „Yeni kent anlatıları” ya da „dirençli kentler” yaklaşımları da, özellikle Bratislava ve Donji Dorćol örnekleri üzerinden, esnek, katılımcı ve bağlamsal müdahalelerin değerini vurgulamaktadır.

Pratik düzeyde, bu çalışma hem Türkiye’deki hem de Sırbistan’daki şehir plancıları, akademisyenler, karar vericiler ve sivil toplum kuruluşları için önemli bir kaynak teşkil edebilir. Türkiye bağlamında, İstanbul, İzmir, Mersin gibi nehir ve deniz kenarı kentlerinde benzer dönüşüm süreçleri yaşanmakta olup, bu tezin sunduğu mekânsal analiz ve karşılaştırmalı değerlendirme, kıyı planlamasında stratejik bütünlük, kamusal yarar ve katılımın artırılması gibi konularda ilham kaynağı olabilir. Sırbistan’da ise, Belgrad için geliştirilecek gelecekteki planlama belgelerinde bu tezin sunduğu mekânsal, sosyal ve kurumsal analizlerin dikkate alınması, karar vericiler açısından stratejik bir yol haritası oluşturabilir. Ayrıca özel sektör ve yatırımcılar için de, kamusal yararı göz ardı etmeyen, kolektif hafızayı gözetken ve sürdürülebilirlik ilkesine dayanan dönüşüm modelleri açısından değerli bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışmanın özgünlüğü, yalnızca fiziksel mekânı değil, aynı zamanda kolektif kimlik, toplumsal kapsayıcılık, katılım ve kurumsal yapılar gibi planlama sürecinin daha az elle tutulur ama bir o kadar da belirleyici unsurlarını görünür kılmasında yatmaktadır. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, mekânsal analiz, plan belgeleri, görsel veriler ve stratejik belgeler birlikte değerlendirilmiş, hem mikro düzeyde örnekler hem de makro düzeyde karşılaştırmalar sunulmuştur. Ayrıca, bu tez çerçevesinde hazırlanan özel grafik ile de, özel sektör müdahaleleri ve kamusal işlevlerin zaman içinde mekân

üzerindeki ağırlıkları görsel olarak sunulmuş ve bu yönüyle kavramsal analiz pratik veriyle desteklenmiştir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Öncelikle, bazı strateji belgelerine yalnızca özet düzeyinde erişilebilmiş ve bu nedenle tüm içeriklerine derinlemesine analizle ulaşılamamıştır. Ancak bu durum dil bariyerlerinden değil, belgelerin kamuya açık olmaması ya da sınırlı paylaşılması gibi erişim kısıtlarından kaynaklanmaktadır. Uydu görüntüleri teknik olarak sınırlı çözünürlük sunmuş, ayrıca analiz edilen projelerin bir kısmı henüz tamamlanmamış olduğundan gelecekteki uygulamalarla ilgili bazı değerlendirmeler varsayımsal düzeyde kalmıştır. Gelecekteki araştırmalarda, daha fazla vaka alanı, farklı coğrafi ve sosyo - politik bağlamlar ile daha geniş aktör katılımı sağlanarak bulguların geçerliliği artırılabilir. Özellikle karar vericilerin, yatırımcıların, kullanıcıların ve bölge sakinlerinin görüşlerinin doğrudan alınması, daha derinlemesine nitel analizlerin yolunu açacaktır. Ayrıca, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, açık veri platformları ve sayısal modelleme tekniklerinin daha yoğun kullanılması ile mekânsal planların zamansal doğruluğu, etki analizi ve sürdürülebilirlik düzeyleri daha ayrıntılı biçimde değerlendirilebilir.

Toplumsal açıdan, bu çalışmanın en önemli çıktısı, kolektif hafızanın ve kimliğin mekâna nasıl yansıdığını ve mekânsal müdahalelerle nasıl dönüştürüldüğünü göstermesidir. Kamusal alanların yalnızca fiziksel boşluklar değil, aynı zamanda sosyal bütünlüğü, aidiyet duygusunu ve kamusal iletişimi besleyen canlı organizmalar olduğu ortaya konmuştur. Ekonomik olarak, kamusal alanların kalitesinin artırılmasının kentsel cazibeyi, yatırım değerini ve sosyal uyumu doğrudan etkilediği örneklerle gösterilmiştir. Ekolojik olarak ise, nehir kenarlarının yalnızca boş veya dönüşmeyi bekleyen alanlar değil, yaşamsal ekolojik koridorlar, halk sağlığı alanları ve iklim adaptasyon mekânları olarak planlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle tez, kentsel mekânın yalnızca fiziksel değil, çok katmanlı, çok aktörlü ve çok işlevli bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, nehirlerin yalnızca doğal sınırlar değil, kent kimliğinin, kolektif hafızanın ve toplumsal kapsayıcılığın merkezinde yer alan mekânlar olduğunu savunmaktadır. Belgrad gibi tarihî, çok katmanlı ve dönüşen bir kentte, nehirler geri plana atılamaz. Aksine, bütüncül, stratejik ve katılımcı planlama araçlarıyla geleceğin omurgasına dönüştürülebilirler. Bu bağlamda, tez yalnızca Belgrad için değil, tüm nehir kenarı kentler için anlamlı ve uygulanabilir bir model önermektedir.

6. KAYNAKLAR

- Acuto, M. 2010. High-rise Dubai urban entrepreneurialism and the technology of symbolic power. *Cities*, 27(4): 272-284.
- Akköse, A. C. 2007. The analysis of Istinye shipyard area within the context of redevelopment of urban waterfront Areas. MSc Thesis, Istanbul Technical University, Istanbul, 149s.
- Al Ani, M. Q. A. G. 2014. Place Identity in Defining Urban Space of Border Rivers in Historical City Centres. *Journal of Engineering*, 20(2): 150-168.
- Al Ansari, F. 2009. Public Open Space on the Transforming Urban Waterfronts of Bahrain – The Case of Manama City. PhD Thesis, Newcastle University, Newcastle, 333s.
- Anderson, F. 2015. An unhemmed dress: popular preservation and civic disobedience on the Manhattan waterfront from the 1960s-2010s. *Shima*, 9(1): 1-18.
- Anonymous 1: HafenCity, Hamburg. <https://hamburg-business.com/en/news/hafencity-celebrating-15th-anniversary-impressive-balance-sheet> [Son erişim tarihi: 05.05.2025].
- Anonymous 2: Rotterdam. <https://www.tes.com/teaching-resource/urban-redevelopment-rejuvenation-case-study-kop-van-zuid-12087977> [Son erişim tarihi: 05.05.2025].
- Anonymous 3: Eurovea Tower. <https://euroveatower.com/gallery> [Son erişim tarihi: 08.05.2025].
- Anonymous 4: Celina 1, Linijski Park. <https://beobuild.rs/najavljen-po%C4%8Detak-radova-na-linijskom-parku-p3036.html> [Son erişim tarihi: 20.05.2025].
- Anonymous 5: Akvarijum - idejno rešenje. <https://biznis.rs/vesti/srbija/plan-za-usce-sta-donosi-razrada-lokacije-cuvenog-gradskog-parka/> [Son erişim tarihi: 20.05.2025].
- Antrop, M. 2004. Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning*, 67(1-2): 9-26.
- Apriliani, D. and Dewi, O. C. 2020. A Study of Cisadane Riverside on Riverbank Development Towards Urban Sustainability. *Proceedings of IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 402: 1-9.
- Arandelović, B., Vukmirović, M., Samardžić, N. 2017. Belgrade: Imagining the future and creating a European metropolis. *Cities*, 63: 1-19.
- Arslan, M. 1996. Yeşil Yol Planlaması: Ankara Örneği. İçinde Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım Sempozyumu (ss. 277-285), Ankara.
- Attia, S. and Ibrahim, A. A. A. M. 2018. Accessible and Inclusive Public Space: The Regeneration of Waterfront in Informal Areas. *Urban Research & Practice*, 11(4): 314-337.
- Backouche, I. 2008. From Parisian river to national waterway: the social functions of the Seine, 1750–1850. In: Mauch C. and Zeller T. (Eds.), *Rivers in History*:

- Perspectives on Waterways in Europe and North America. University of Pittsburgh Press, pp 26-40.
- Balsley, T. 2012. Transforming New York's waterfront. *Topos*, (81): 88-93.
- Bartman, D. 2011. Canal Urbanism. MSc Thesis, Arizona State University, Cambridge, MA, 126s.
- Baschak, L. A. and Brown, R. D. 1995. An Ecological Framework for the Planning, Design and Management of Urban River Greenways. *Landscape and Urban Planning*, 33(1-3): 211-225.
- Bassett, K., Griffiths, R. and Smith, I. 2002. Testing governance: Partnerships and conflict in waterfront regeneration. *Urban Studies*, 39(10): 1757-1775.
- Baş Bütüner, F. 2006. Waterfront Revitalization as a Challenging Urban Issue in Istanbul. Waterfront Revitalization as a Challenging Urban Issue, 42nd ISoCaRP Congress.
- Batár, Z. and Polgár, A. 2005. Waterfront Kopaszi Dam. <https://www.archdaily.com/275640/waterfront-kopaszi-dam-t2-a-architects> [Son erişim tarihi: 07.05.2025].
- Benson, E. 2002. Rivers as Urban Landscapes: Renaissance of the Waterfront. *Water Science and Technology*, 45(11): 65-70.
- Berleant, A. 1997. *Living in the Landscape. Towards an Aesthetic of the Environment*. University Press of Kansas.
- Bezmez, D. 2008. The politics of urban waterfront regeneration: The case of Halic (the Golden Horn). *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4): 815-840.
- Bilková, K., Križan, F. and Barlík, P. 2016. Consumers preferences of shopping centers in Bratislava (Slovakia). *Human Geographies - Journal of Studies and Research in Human Geography*, 10(1): 23-37.
- Blagojević, L. 2009. Urban regularisation of Belgrade, 1867: trace vs. erasure. *SAJ*, 1(1): 27-44.
- Blagojević, L. 2017. *New Belgrade: Contested Modernism*. Zavod za udžbenike, Beograd.
- Boon, P. J., Davies, B. R. and Petts, G. E. 2000. Global perspectives on river conservation: science, policy and practice.
- Boulton, A. J. 2007. Hyporheic rehabilitation in rivers: restoring vertical connectivity. *Freshwater Biology*, 52(4): 632-650.
- Bradshaw, A. D. 1983. The Reconstruction of Ecosystems. *Journal of Applied Ecology*, 20: 1-17.
- Brattberg, L. 2001. Malmö – a Port City at the Oeresund. In Larice M. and Macdonald E. (Eds.), *Large Scale Urban Developments*. Routledge, London, pp. 112-126.
- Breen, A. and Rigby, D. 1994. *Waterfronts: Cities Reclaim Their Edge*. McGraw-Hill, New York.

- Brenner, N. and Schmid, C. 2014. The 'Urban Age' in Question. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(3).
- Brown, G., Schebella, M. F. and Weber, D. 2014. Using participatory GIS to measure physical activity and urban park benefits. *Landscape and Urban Planning*, 121(1): 34-44.
- Bruttomesso, R. 2001. Complexity on the Urban Waterfront. In Marshall R. (Ed.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*. Spon Press, London, pp. 39-49.
- Butenwieser, L. 1999. *Manhattan Water-Bound*. Syracuse University Press, Syracuse, NY.
- Büdenbender, M., Golubchikov, O. 2016. The geopolitics of real estate: Assembling soft power via property markets. *International Journal of Housing Policy*, 17(1): 75-96.
- Bürgi, M., Hersperger, A. M. and Schneeberger, N. 2004. Driving forces of landscape change – current and new directions. *Landscape Ecology*, 19: 857-868.
- Carmona, M. 2019. Principles for Public Space Design, Planning to Do Better. *Urban Design International*, 24(1): 47-59.
- Cengiz, B. 2007. A research on the determination and assessment of landscape characteristics of the Bartın River. MSc Thesis, Ankara University, Ankara, 305 s.
- Cengiz, Bulent. 2013. *Urban River Landscapes*. In: *Advances in Landscape Architecture*. InTech.
- Cengiz, B. and Smardon, R. C. 2011. Assessment of river landscapes in terms of preservation and usage balance: A case study of the Bartın River floodplain corridor (Western Black Sea Region, Turkey). *Fresenius environmental bulletin*, 20(7): 1673-1684.
- Cervero, R. and Duncan, M. 2003. Walking, Bicycling, Urban Landscapes: Evidence from the San Francisco Bay Area. *American Journal of Public Health*, 93(9): 1478-1483.
- Chang, T. C. and Huang, S. 2011. Reclaiming the City: Waterfront Development in Singapore. *Urban Studies*, 48(10): 2085-2100.
- Che, Y, Yang, K., Chen, T. and Xu, Q. 2012. Assessing a riverfront rehabilitation project using the comprehensive index of public accessibility. *Ecological Engineering*, 40: 80-87.
- Chen, H. 2018. Marina Bay Sands, Singapore. <https://unsplash.com/photos/marina-bay-sands-singapore-cBIRzLSTg> [Son erişim tarihi: 06.05.2025].
- Chen, S.Y. and Lin, J.Y. 2007. Developing a simplified river landscape assessment model: Examples from the Chungkang and Touchien rivers, Taiwan. *Environmental Monitoring and Assessment*, 127(1-3): 489-502.
- Chen, Y. 2022. Financialising urban redevelopment: Transforming Shanghai's waterfront. *Land Use Policy*, 112.

- Cizler, J. 2016. Aktiviranje napuštenih industrijskih objekata u gradovima: institucionalna ograničenja u Srbiji. PhD Thesis, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- Coastal Resource Improvement Program (Section 306A), 16 U.S.C. § 1455a §. 1972. United States Code.
- Craig-Smith, S. J. 1995. The importance and problems of city waterside regions. In S. J. Craig-Smith S.J. and Fagence M. (Eds.), *Recreation and Tourism as a Catalyst for Urban Waterfront Redevelopment*. Westport, pp. 117-126.
- Craig-Smith, S. J. and Fagence, M. 1995. *Recreation and tourism as a catalyst for urban waterfront redevelopment : an international survey*. Praeger, London.
- Curtis, C. and Renne, J. 2011. Transit Oriented Development: Making it Happen. *Transport Policy*, 18(5): 673-682.
- Cvetinović, M., Nedović-Budić, Z. and Bolay, J. C. 2017. Decoding urban development dynamics through actor-network methodological approach. *Geoforum*, 82: 141-157.
- Çelik, Z. 1993. *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the 19th Century*. University of California Press, Berkeley.
- Dajč, H. 2012. Uspon i degradacija savskog priobalja. *Limes Plus*. Identitet Beograda.
- Del Cerro Santamaría, G. 2007. *Bilbao: Basque Pathways to Globalization*. Elsevier, Oxford.
- Đokić, J., Graovac, A., Slavković, L. and Radovanović, K. 2023. Razorni trendovi srpskog urbanizma: demontaža planiranja u nekoliko koraka. *Nova planska praksa*, Beograd.
- Dong, L. 2004. *Waterfront Development: A Case Study of Dalian, China*. University of Waterloo, Waterloo.
- Dreiseitl, H. and Grau, D. 2001. Planning, Building and Designing with Water. In: *New Waterscapes*. Birkhäuser Basel, Basel.
- Đukić, A. 2015. New Belgrade: Visions, plans and realizations 1950–2014. In: Doytchinov G., Đukić A. and Ioniță C. (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*. TU Graz Press, Graz, pp. 160-173.
- Durán Vian, F., Pons Izquierdo, J. J. and Serrano Martínez, M. 2021. River-city recreational interaction: A classification of urban riverfront parks and walks. *Urban Forestry & Urban Greening*, 59.
- Đurić-Zamolo, D. 1977. Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521–1867. *Muzej grada Beograda*, Beograd.
- Edwards, B. 1992. *London Docklands: Urban Design in an Age of Deregulation*. Butterworth Architecture, London.
- Erkök, F. 2009. Waterfronts: Potentials for Improving the Quality of Urban Life. *ITU JOURNAL OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE*, 6(1): 126-145.
- European Commission. *Water Framework Directive (2000/60/EC)*, Pub. L. No. 2000/60/EC (2000). Official Journal.

- Evans, G. 2005. Measure for measure: Evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration. *Urban Studies*, 42(5-6): 959-983.
- Everard, M. and Moggridge, H. L. 2012. Rediscovering the Value of Urban Rivers. *Urban Ecosystems*, 15(2): 293-314.
- Fainstein, S. 2008. Mega-projects in New York, London and Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4): 768-785.
- Farina, A. 2000. *Landscape Ecology in Action* (1st Edition). Springer Dordrecht.
- FISRWG. 1998. Stream corridor restoration: Principles, processes and practices. Federal Interagency Stream Restoration Working Group.
- Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. Basic Books, New York.
- Folić, B., Vukmirović, M., Kosanović, S. and Ivanović, M. 2020. Sustainable Transformation of Historic Transport Corridor in the City of Belgrade, Serbia. In: *City Streets 4: Streets for 2030 – Proposing Streets for Integrated and Universal Mobility*. University of Ljubljana, Planning Institute of the Republic of Slovenia, Ljubljana, pp. 55-62.
- Forman, R. T. T. and Godron, M. 1986. *Landscape Ecology*. John Wiley and Sons, New York.
- Fővárosi Önkormányzat. 2013. *Budapest 2030 – Hosszú távú városfejlesztési koncepció*. Budapest.
- Francis, R. A. 2012. Positioning Urban Rivers within Urban Ecology. *Urban Ecosystem*, 15: 285-291.
- Gandy, M. 2014. *The Fabric of Space: Water, Modernity, and the Urban Imagination*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Garcia, B. 2004. Cultural policy and urban regeneration in western European cities: Lessons from experience, prospects for the future. *Local Economy*, 19(4): 312-326.
- Gardiner, J. L. 1997. River Landscapes and Sustainable Development: A Framework for Project Appraisal and Catchment Management. *Landscape Research*, 22(1): 85-114.
- Gehry, F. 1998. Guggenheim Bilbao. <https://ohiostate.pressbooks.pub/exploringarchitectureandlandscape/chapter/guggenheim-bilbao/> [Son erişim tarihi: 06.05.2025].
- Giovinazzi, O. and Moretti, M. 2009. Port Cities and Urban Waterfront: Transformations and Opportunities. *TeMA - Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 2: 57-64.
- Gligorijević, Ž. and Kuzović, D. 2016. Balkan Cities' Development Patterns and Planning Challenges – The Case of Belgrade.
- Gospodini, A. 2004. Urban morphology and place identity in European cities: built heritage and innovative design. *Journal of Urban Design*, 9(2): 225-248.

- Gottdiener, M. and Lagopoulos, A. 1986. *The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics*. Columbia University Press, New York.
- Grubbauer, M. and Čamprag, N. 2019. Urban megaprojects, nation-state politics and regulatory capitalism in Central and Eastern Europe: The Belgrade Waterfront project. *Urban Studies*, 56(4): 649-671.
- Gunay, Z. and Dokmeci, V. 2012. Culture-led regeneration of Istanbul waterfront: Golden Horn Cultural Valley Project. *Cities*, 29(4): 213-222.
- Guo, H. 1998. Research on landscape designing of urban waterfronts. *Middle China Architecture*, (3): 9-12.
- Gusmaroli, G. 2008. Urban River Restoration. In: X aniversario de la Exposicion Internacional 2008. Zaragoza: X aniversario de la Exposicion Internacional 2008.
- Hall, P. 1998. *Cities in Civilization: Culture, Innovation and Urban Order*. Pantheon, London.
- Han, W., Beisi, J. 2016. Urban Morphology of Commercial Port Cities and Shophouses in Southeast Asia. *Procedia Engineering*, 142: 190-197.
- Hans, H. 2008. Changes on the Waterfront - Transforming Harbor Areas: Comparison and Evaluation of Waterfront Developments in Two Contexts: San Francisco Bay Area and Hamburg, Germany (IURD Working Paper Series). UC Berkeley.
- Harris, L. D. 1984. *The Fragmented Forest Island Biogeography Theory and the Preservation of Biotic Diversity*. Yale University Press, New Haven.
- Harvey, D. 1989. *The Urban Experience*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Hillman, M. and Brierley, G. 2005. A critical review of catchment-scale stream rehabilitation programs. *Progress in Physical Geography*, 29: 50-76.
- Hirt, S. 2009. City profile - Belgrade, Serbia. *Cities*, 26(5): 293-303.
- Hlavné mesto SR Bratislava. 2022. Strategický plán rozvoja mesta Bratislava 2022–2030. Bratislava.
- Hofmann, M., Westermann, J. R. and Kowarik, I. 2012. Perceptions of parks and urban derelict land by landscape planners and residents. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11: 303-312.
- Hough, M. 1998. *Naturaleza y Ciudad. Planificación Urbana y Procesos Ecológicos*. Editorial Gustavo Gili, Barcelona.
- Hoyle, B. 1988. Development Dynamics at the Port-City Interface. In: Hoyle D., Pinder D., and Husain M. (Eds.), *Revitalising the Waterfront*. Belhaven Press, London, pp. 3-19.
- Hoyle, Brian. 2001. Lamu: Waterfront Revitalization in an East African Port-City. *Cities*, 18(5): 297-313.
- Hussein, H. 2006. Urban Recreational Riverfronts: Successful Revitalisation Elements. *Journal of Design and the Built Environment*, 2(1): 1-14.
- Ilijevski, A. 2013. Prilog proučavanju arhitekture i ideologije Mosta viteškog kralja Aleksandra i ujedinitelja u Beogradu. *Nasleđe*, 14: 211-220.

- Inalhan, G. and Finch, E. 2011. Change and attachment to place. In: *Facilities Change Management*. Wiley-Blackwell, pp. 155-174.
- Isa, M., Marzbali, M. and Saad, S. 2021. Mediating role of place identity in the relationship between place quality and user satisfaction in waterfronts: A case study of Penang, Malaysia. *Journal of Place Management and Development*, 15: 130-148.
- Jaššo, M. and Kubo, L. 2015. *Urbánna Semiotika. ROAD Spectra*, Bratislava.
- Jauhainen, J. S. 1995. Waterfront redevelopment and urban policy: The case of Barcelona, Cardiff and Genoa. *European Planning Studies*, 3(1): 3-23.
- Jones, A. 1998. Issues in Waterfront Regeneration: More Sobering Thoughts, A UK Perspective. *Planning Practice & Research*, 13(4): 433-442.
- Jormala, J. 2008. Urban Rivers. In: 4th ECRR International Conference on River Restoration. Venice, pp. 889-890.
- Kaplan, S. and Kaplan, R. 1989. *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge University Press, New York.
- Kaplan, S. 1995. The restorative benefits of nature: Toward an Integrative Framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15(3): 169-182.
- Keles, R. 2003. *Urban Regeneration in Istanbul*. Istanbul.
- Klopf, P. 2008. Waterfront Development. Dokumentation der internationalen Städtekonferenz im Juni 2007 in Wien. Stadt Wien, Stadtentwicklung und Stadtplanung, Wien.
- Koelemaj, J. 2021. Dubaification in practice: an inter-scalar analysis of Belgrade Waterfront. *Urban Geography*, 42(4): 439-457.
- Koksal, G. 2005. İstanbul'un Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden Kullanılması için Öneriler. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 387 s.
- Kondolf, G. M. et al. 2006. Process-based ecological river restoration: visualising three-dimensional connectivity and dynamic vectors to recover lost linkages. *Ecology and Society*, 11(2).
- Kondolf, G. M. and Pinto, P. J. 2017. The Social Connectivity of Urban Rivers. *Geomorphology*, 277: 182-196.
- Kostof, S. 1992. *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*. Thames & Hudson Ltd, London.
- Krieger, A. 2004. The Transformation of the Urban Waterfront. In: *Remaking the Urban Waterfront*. ULI-the Urban Land Institution, Washington, D.C., (ss. 22-45).
- Križan, F., Bilková, K. and Kita, P. 2014. Urban retail market in Bratislava (Slovakia): Consumers perception and classification of shopping centres. *Management & Marketing*, 9(4): 483-500.
- Križan, F., Kunc, J., Bilková, K., Barlík, P. and Šilhan, Z. 2017. Development and classification of shopping centers in Czech and Slovak republics: comparative analysis. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 52(1): 18-26.

- Križan, F., Paško, M., Bilková, K., Barlík, P. and Kita, P. 2016. Heterogeneity of shopping centers' attractiveness in Bratislava. *Geographia Technica*, 11(2): 61-68.
- Krsmanović, K. 2020. Two faces of Belgrade waterfront: The contradictory creation of new urban identity. *Ciudades*, (23): 137-157.
- Lalović, K., Radosavljević, U. and Đukanović, Z. 2015. Reframing public interest in the implementation of large urban projects in Serbia: The case of Belgrade Waterfront Project. *Facta Universitatis-Series: Architecture and Civil Engineering*, 13(1): 35-46.
- Lauermann, J. 2018. Municipal statecraft: Revisiting the geographies of the entrepreneurial city. *Progress in Human Geography*, 42(2): 205-224.
- Lazarević Bajec, N. 2009. Rational or collaborative model of urban planning in Serbia: institutional limitations. *Serbian Architectural Journal*, 1: 81-106.
- Le Normand, B. 2014. *Designing Tito's Capital: Urban Planning, Modernism and Socialism*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Letourneur, C. C. 1993. *Life at the Water's Edge: An Analysis of Human Behaviour and Urban Design of Public Open Space at the Water's Edge*. Master Thesis. The University of British Columbia, Vancouver.
- Lewis, P. F. 2003. *New Orleans: The Making of an Urban Landscape*. Center for American Places, Santa Fe, New Mexico.
- Libera, P. 2013. Paris Plage on Seine river in 2013. <https://www.smithsonianmag.com/travel/paris-river-has-become-beach-180952270/> [Son erişim tarihi: 06.05.2025].
- Liu, K., Sui, K. W. M., Gong, X. Y., Gao, Y. and Lu, D. 2016. Where do networks really work? The effects of the Shenzhen greenway network on supporting physical activities. *Landscape and Urban Planning*, 152: 49-58.
- Locklin, L. 1999. *Public Access: Action Plan*. California.
- Loftus, G. R. and Harley, E. M. 2005. Why is it easier to identify someone close than far away?. *Psychonomic Bulletin & Review*, 12(1): 43-65.
- Lorens, P. 2019. Planning for the North-European Waterfront Cities. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 603(5): 052047.
- Louekari, M. 2018. Revitalizing New York's East River Waterfront. *Architectural Research in Finland*, 2(1): 165-179.
- Machala, B. 2014. Uneven struggle for bluefields: Waterfront transformation in post-socialist Bratislava. *Hungarian Geographical Bulletin*, 50(2): 1-17.
- Machala, B. and Koelemaij, J. 2019. Post-socialist urban futures: Decision-making dynamics behind large-scale urban waterfront development in Belgrade and Bratislava. *Urban Planning*, 4(4): 6-17.
- Maciukenaite, J. and Povilaitienė, I. 2013. The Role of the River in the City Centre and its Identity. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering*, 4(5).
- Malone, P. 1996. *City, Capital and Water* (1st Edition). Routledge, London.

- Mann, R. 1973. *Rivers in the City*. David & Charles.
- Marsh, W. M. 2010. *Landscape Planning: Environmental Applications* (5th Edition). John Wiley & Sons.
- Marshall, R. 2001. *Waterfronts in Post-industrial Cities*. Spon Press, London.
- Maruna, M. 2015. Can Planning Solutions Be Evaluated without Insight into the Process of Their Creation?. In: Schrenk M., Popovich V., Zeile P., Elisei P. and Bezer B. (Eds.), *Proceedings of the REAL CORP 2015 Conference "Plan Together–Right Now– Overall"*. REAL CORP, Vienna, pp. 121-132.
- May, R. 2006. „Connectivity” in urban rivers: Conflict and convergence between ecology and design. *Technology in Society*, 28(4): 477-488.
- Mendöl, T. 1963. *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mike_68. 2019. Donau City DVTower Cloudy Skyline. <https://pixabay.com/photos/donau-city-dvtower-cloudy-skyline-4405966/> [Son erişim tarihi: 07.05.2025].
- Millspaugh, M. L. 2001. Waterfronts as Catalysts For City Renewal. In: Marshall R. (Ed.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*. New York: Spon Press, New York, pp. 74-85.
- Mimdaporg. 2008. Hafencity’ e ziyaret. <http://www.mimdap.org/?p=11312> [Son erişim tarihi: 08.05.2025].
- Mingers, J. 2001. Multimethodology - mixing and matching methods. In: Mingers J. and Rosenhead J. (Eds.), *Rational Analysis for a Problematic World Revisited*. John Wiley & Sons, pp. 289-310.
- Mitić-Radulović, A. and Simić, A. 2020. *CLEVER Cities Belgrade Linear Park NBS Plan*. Belgrade.
- Moore, N. 2008. *Dublin Docklands Reinvented: The Post-Industrial Regeneration of a European City Quarter*. Four Courts Press, Dublin.
- Moretti, M. 2008. Cities on Water and Waterfront Regeneration: A Strategic Challenge for the Future. In: *Grundtvig, II meeting Rivers of Change - River/Cities*, Warsaw.
- Mumford, L. 1961. *The City in History*. Harcourt, Brace & World, New York.
- Najafi, M. and Shariff, M. K. M. 2011. The concept of a place and sense of place in architectural studies. *International Journal of Human and Social Sciences*, 6(3): 187-193.
- Nakamura, K., Tockner, K. and Amano, K. 2006. River and Wetland Restoration: Lessons from Japan. *BioScience*, 56(5): 419-429.
- Nedović Budić, Z. and Cavrić, B. 2006. Waves of planning: A framework for studying the evolution of planning systems and empirical insights from Serbia and Montenegro. *Planning Perspectives*, 21(4): 393-425.
- Nedović Budić, Z., Zeković, S. and Vujošević, M. 2012. Land Privatization and Management in Serbia – Policy in Limbo. Article in *Journal of Architectural and Planning Research*, (22): 307-317.

- Negussie, E. 2006. Implications of neo-liberalism for built heritage management: Institutional and ownership structures in Ireland and Sweden. *Urban Studies*, 43(10): 1803-1824.
- Nikolić, M., Drobnjak, B. and Kuletin Ćulafić, I. 2020. The Possibilities of Preservation, Regeneration and Presentation of Industrial Heritage: The Case of Old Mint „A.D.” on Belgrade Riverfront. *Sustainability*, 12(13): 1-36.
- Nikolić, M. and Roter Blagojević, M. 2018. Potentials of the Belgrade Industrial Heritage in the Context of Tourism Development. In: *Heritage for planet earth, 20th General Assembly of the International Experts of the Romualdo Del Bianco Foundation*, Florence, pp. 93-99.
- Noss, R. F. and Harris, L. D. 1986. Nodes, networks, and MUMs: Preserving diversity at all scales. *Environmental Management*, 10: 299-309.
- Novaresio, P. 2006. *Great Rivers of the World*. Barnes & Noble, New York.
- NYC. 2013. A stronger, more resilient New York. http://s-media.nyc.gov/agencies/sirr/SIRR_singles_Lo_res.pdf [Son erişim tarihi: 07.05.2025].
- NYC-DCP. 2011. *Vision 2020: New York City Comprehensive Waterfront Plan*. New York.
- Otto, B., McCormick, K. and Leccese, M. 2004. Ecological riverfront design: Restoring rivers, connecting communities. *American Planning Association, PAS Report 518/519*, Chicago, IL.
- Palmer, M. et al. 2005. Standards for ecologically successful river restoration. *Journal of Applied Ecology*, 42: 208-271.
- Papatheochari, D. 2011. Examination of Best Practices for Waterfront Regeneration. In: *Littoral 2010 – Adapting to Global Change at the Coast: Leadership, Innovation, and Investment*. EDP Sciences.
- Park, J. and Kim, J. 2019. Economic impacts of a linear urban park on local businesses: The case of Gyeongui Line Forest Park in Seoul. *Landscape and Urban Planning*, 181: 139-147.
- Pavić, M. 2015. *Kratka istorija Beograda - A Short History of Belgrade*. Dereta, Beograd.
- Penta Investments. Zaha Hadid Architects Breaks Ground on Sky Park Development on Industrial Site in Bratislava. <https://www.archdaily.com/871863/zaha-hadid-architects-breaks-ground-on-sky-park-development-on-industrial-site-in-bratislava> [Son erişim tarihi: 07.05.2025].
- Perić, A. 2016a. Institutional Cooperation in the Brownfield Regeneration Process: Experiences from Central and Eastern European Countries. *European Spatial Research and Policy*, 23(1): 21-46.
- Perić, A. 2016b. The evolution of planning thought in Serbia: Can planning be ‘resilient’ to the transitional challenges?. In: Hein C. (Ed.), *History-Urbanism-Resilience – Proceedings of the 17th International Planning History Society Conference*. TU Delft Open, Delft, pp. 181-193.

- Perić, A. 2020. Public engagement under authoritarian entrepreneurialism: the Belgrade Waterfront project. *Urban Research & Practice*, 13(2): 213-227.
- Perić, A. and Maruna, M. 2012. The Representatives of Social Action in Waterfront Regeneration - the Case of the Brownfield Site "Belgrade Port". *Sociologija i prostor*, 50(1): 61-88.
- Perić, A., Maruna, M. 2022. Post-socialist discourse of urban megaproject development: From City on the Water to Belgrade Waterfront. *Cities*, 130.
- Perić, A. and Miljuš, M. 2017. Spatial and urban planning in Serbia: A look through the lens of deliberative approach. *Spatium*, 1(37): 49-57.
- Petrović Balubdžić, M. 2017. Creating the Belgrade waterfront identity through a prism of architecture and urban planning competitions. *Spatium*, 37: 74-81.
- Petrtylová, R. 2020. Conceptions of Waterfront Development and Their Potential in Preserving the City's Identity - Bratislava Case Study. Slovak University of Technology, Bratislava.
- Petrtylová, R. and Jaško, M. 2022. Waterfront character areas as the key elements in building the city - river relationship Bratislava, Slovakia case study. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 10(2): 19-37.
- Petts, G., Heathcote, J. and Martin, D. 2002. *Urban Rivers. Our Inheritance and Future*. IWA Publishing, London.
- Platt, R. H. 2009. Transforming New York's Waterfront Megacity The Humane. *Environment*, 51(4): 46-59.
- Pringle, C. M. 2003. What is hydrologic connectivity and why is it ecologically important?. *Hydrological Processes*, 17(13): 2685-2689.
- Proshansky, H. M. 1978. The city and self - identity. *Environment and Behavior*, 10(2): 147-169.
- Qu, J. and Fan, M. 2010. The Current State of Water Quality and Technology Development for Water Pollution Control in China. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, 40(6): 519-560.
- Rafferty, L. and Holst, L. 2004. An Introduction to Waterfront Development. In: *Remaking The Urban Waterfront*. Urban Land Institute, Washington.
- Rasidi, M. H., Jamirsah, N. and Said, I. 2012. Urban Green Space Design Affects Urban Residents' Social Interaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 68: 464-480.
- Republika Srbija. 2007. *Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije*, Pub. L. No. 129/2007, 18/2016 i 47/2018, Službeni glasnik RS.
- Riley, A. L. 1998. *Restoring Streams in Cities: A Guide for Planners, Policymakers, and Citizens*. Island Press, Washington, D.C.
- Roter Blagojević, M. 2015. The modernization and urban transformation of Belgrade in the 19th and early 20th century. In: Doytchinov G., Đukić A., and Ioniță C. (Eds.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*. Verlag der Technischen Universität, Graz, pp. 20-42.

- Roter-Blagojević, M. and Radivojević, A. 2007. Les espaces publics et la vie publique à Belgrade au XVIII et au XIX siècle et leur transformation au XX siècle. In: Guillon A. (Ed.), Etudes balkaniques: recherches interdisciplinaires sur les mondes hellénique et balkanique. Cahiers Pierre Belon, 14: L'espace public dans le Sud-Est européen. De Boccard, Paris, pp. 105-142.
- Sairinen, R. and Kumpulainen, S. 2006. Assessing social impacts in urban waterfront regeneration. *Environmental Impact Assessment Review*, 26: 120-135.
- Saraiva, M. G. A. N. 1999. O Rio como Paisagem. Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa.
- Schubert, D. 2015. Waterfront transformations and city/port interface areas in Hamburg. *Dimensión Empresarial*, 13(1): 9-20.
- Seattle Department of Planning and Design. 2012. Waterfronts Open Spaces and Interfaces of Edge Environments. http://depts.washington.edu/open2100/pdf/2_OpenSpaceTypes/Open_Space_Types/waterfront.pdf [Son erişim tarihi: 07.05.2025].
- Sepe, M. 2010. Place identity and placemaker: planning the urban sustainability. *Journal of Urban Planning and Development*, 136(2).
- Shaw, B. 2001. History at the Water's Edge. In: Marshall R. (Ed.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*. Spon Press, London, pp. 160-172.
- Shokeen, S. and Kaur, R. 2024. Waterfront Transit-Oriented Development: A Comprehensive Review of Urban Revitalization. *International Research Journal on Advanced Engineering Hub (IRJAEH)*, 2(5): 1207-1213.
- Sikumbang, I. H. and Yola, L. 2023. The Transformation of the Marina Bay Sand Area: The History of Managing the Energy Balance of Singapore. *International Review of Humanities Studies*, 8(2): 341-350.
- Silva, J., Saraiva, G., Ramos, I. L., Bernardo, F., Monteiro, F. and Câmara, C. 2003a. Classification of the aesthetic value of Jardas stream. Application of the methodology to the study area (Project Deliverable 4-3). Lisbon.
- Silva, J., Saraiva, G., Ramos, I. L., Bernardo, F., Monteiro, F. and Câmara, C. 2003b. Classification of the aesthetic value of the selected urban rivers. Methodology (Project Deliverable 4-2). Lisbon.
- Silva-Sánchez S. and Jacobi, P. R. 2016. Implementation of riverside parks in the city of São Paulo – progress and constraints. *Local Environment*, 21(1): 65-84.
- Slavković, L., Graovac, A., Radovanović, K. and Đokić, J. 2022. Mali veliki pojmovnik urbanističkog planiranja - Vodič za razumevanje planova i planske procedure. Nova planska praksa, Beograd.
- Smardon, R. C. 2006. *Nine Mile Creek Watershed: An Eco-tourism Guide*. Syracuse, New York.
- Smardon, R. C., Felleman, J. P. and Senecah, S. 1995. *Protecting Floodplain Resources: A Guidebook for Communities*. FEMA, Washington, DC.
- Smith, P. G. R. and Theberge, J. B. 1986. A review of criteria for evaluating natural areas. *Environmental Management*, 10(6): 715-734.

- Soemardiono, B. and Gusma, A. F. 2014. The Development of Code River Area in Yogyakarta as a Sustainable Urban Landscape Asset Acknowledging Local Traditional Knowledge. *International review for spatial planning and sustainable development*, 2(4): 4-18.
- Stadt Wien – Magistratsabteilung 18 (MA 18). 2014. Stadtentwicklungsplan Wien 2025 – STEP 2025. Wien.
- Stajić, M. 2016. Mali vodič kroz planiranje gradova. Mikro Art / Ministarstvo prostora, Beograd.
- Steiner, C. 2014. Iconic spaces, symbolic capital and the political economy of urban development in the Arab Gulf. In: Wippel S., Bromber K., Steiner C., and Krawietz (Eds.), *Under construction: Logics of urbanism in the Gulf Region*. Ashgate Publishing Limited, Surrey, pp. 17-30.
- Stevens, Q. 2011. The German “City Beach” as a New Approach to Waterfront Development. In: Desfor G., Laidley J., Stevens Q., and Schubert D. (Eds.), *Waterfront Development*. Routledge, pp. 234-254
- Stevens, Q. and Ambler, M. 2010. Europe’s city beaches as post-Fordist placemaking. *Journal of Urban Design*, 15(4): 515-537.
- Stojkov, B. 1986. Budućnost Novog Beograda, Međunarodni konkurs za unapređenje urbane strukture Novog Beograda. *Arhitektura Urbanizam*, posebno izdanje, 12-13.
- Stupar, A. and Hamamcioglu, C. 2006. Chasing the limelight: Belgrade and Istanbul in the global competition. *Spatium* (13-14), 27-33.
- Swyngedouw, E. 2004. *Social Power and the Urbanization of Water: Flows of Power*. Oxford University Press, Oxford.
- Swyngedouw, E. 2015. *Liquid Power: Contested Hydro-Modernities in Twentieth-Century Spain*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F. and Rodriguez, A. 2002. Neoliberal urbanization in Europe: Large-scale urban development projects and the new urban policy. *Antipode*, 34(3): 542-577.
- Szabó, P., Mihályi, Z., Szomorjai, T. and Tóth, E. 2015. Explanatory Factors of the Expansion of Recreation Function on the Bank of Danube River in Budapest. *DETUROPE - The Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 7(2): 291-308.
- Tastsoglou, A. and Vagiona, D. 2012. Urban Waterfront Regeneration: The Thessaloniki–Greece Case Study. In: *Protection and Restoration of The Environment XI* pp. 2224-2233.
- Terzić, D. 1997. Emilijan Josimović, vizionar ulaska Beograda u urbanu civilizaciju. Društvo urbanista Srbije, Beograd.
- TheOtherKev. 2023. London, Docklands, Skyline image. <https://pixabay.com/photos/london-docklands-skyline-8265569/> [Son erişim tarihi: 06.05.2025].

- Thorne, J. F. and Huang, C.S. 1991. Toward a landscape ecological aesthetic: methodologies for designers and planners. *Landscape and Urban Planning*, 21(1-2): 61-79.
- Timur, U. P. 2013. Urban Waterfront Regenerations. In: Özyavuz M. (Ed.), *Advances in Landscape Architecture*. Namık Kemal University, Turkey.
- Torre, L. A. 1989. *Waterfront Development*. Van Nostrand Reinhold, New York.
- Tumlin, J. and Millard-Ball, A. 2003. How to Make Transit-Oriented Development Work. American Planning Association, 14-19.
- Tunbridge, J. 1988. Policy Convergence on the Waterfront? A Comparative Assessment of North American Revitalisation Strategies. In: Hoyle B., Pinder D., and Husain M. S. (Ed.), *Revitalising the Waterfront: International Dimensions of Dockland Redevelopment*. Belhaven Press, New York, pp. 67-91.
- Turcot, L. 2007. *Le Promeneur à Paris au XVIIIe siècle*. Gallimard – Le Promeneur, Paris.
- Turner, R. K. 2000. Integrating natural and socio-economic science in coastal management. *Journal of Marine Systems*, 25: 447-460.
- Turner, T. 1998. *Landscape Planning And Environmental Impact Design* (2nd edition). The Natural and Built Environment Series.
- Tvedt, T. 2015. *Water and Society: Changing Perceptions of Societal and Historical Development*. I.B. Tauris, London.
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A. and Zelson, M. 1991. Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11: 201-230.
- Urbanistički zavod Beograda. 1950. Generalni urbanistički plan Beograda. Beograd.
- Urbanistički zavod Beograda. 1972. Generalni urbanistički plan Beograda. Beograd.
- Urbanistički zavod Beograda. 2003. Generalni plan Beograda 2021.
- URBEM. 2004. Urban River Basin Enhancement Methods - Work Package 2.
- URBEM. 2013. Urban River Basin Enhancement Methods. Existing Urban River Rehabilitation Schemes.
- Urry, J. 2002. *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Sage, London.
- Vallega, A. 2001. Urban Waterfront Facing Integrated Coastal Management. *Ocean & Coastal Management*, 44(5-6): 379-410.
- Vaništa Lazarević, E., Koružnjak, B. and Devetaković, M. 2016. Culture design-led regeneration as a tool used to regenerate deprived areas. Belgrade - The Savamala quarter; reflections on an unplanned cultural zone. *Energy and Buildings*, 115: 3-10.
- Vasconcelos Silva, P. 2006. Greenways, a path towards urban sustainability. MSc Thesis, Faculdade de Ciências e Tecnologia da Universidade Nova de Lisboa, Lisbon.

- Vegara, A. 2001. New Millenium in Bilbao. In: Marshall R. (Ed.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*. Spon Press, New York, pp. 86-94.
- Vezenkov, A. 2017. The Balkans: Region and beyond. In: Daskalov R., Mishkova D., Marinov T., and Vezenkov A. (Ed.), *Entangled Histories of the Balkans*. Brill, Leiden, pp. 1-43.
- Vlada Republike Srbije. 2017. Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije do 2034. godine (No. 3/2017). Službeni glasnik RS.
- Vujošević, M. 2004. The search for a new development planning/policy mode: problems of expertise in the transition period. *Spatium*, 10: 12-18.
- Vujošević, M. 2010. Collapse of strategic thinking, research and governance in Serbia and possible role of the spatial plan of the Republic of Serbia. *Spatium*, 2010(23): 22-27.
- Vujošević, M. 2003. Planiranje u postsocijalističkoj političkoj i ekonomskoj tranziciji. *Advances in Landscape Architecture*. IAUS (Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije), Beograd.
- Vujošević, M. 2010. Collapse of strategic thinking, research and governance in Serbia and possible role of the spatial plan of the Republic of Serbia. *Spatium*, (23): 22-29.
- Vujošević, M. and Nedović Budić, Z. 2006. Planning and societal context — The case of Belgrade, Serbia. In: *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*. Physica-Verlag Heidelberg, pp. 275-295.
- Vujošević, M., Zeković, S. and Maričić, T. 2012. Post-Socialist Transition in Serbia and Its Unsustainable Path. *European Planning Studies*, 20(10): 1707-1727.
- Vukmirović, M. 2015. Belgrade: The quest for the desired city image. In: Doytchinov G., Đukić and C. Ioniță A. (Ed.), *Planning Capital Cities: Belgrade, Bucharest, Sofia*. Verlag der Technischen Universität, Graz, pp. 18-212.
- Vukmirovic, M. and Nikolic, M. 2020. Revitalising the Old Industrial Move Along Danube Waterfront. *Places and technologies*, 370-379.
- Vukotić-Lazar, M. and Marija Lalošević. 2010. Beograd u mapama i planovima od XVIII do XXI veka – Belgrade: Maps and Plans From the 18th – 21st Century. Urbanistički zavod Beograda, Beograd.
- Vuksanović-Macura, Z. 2015. Bara Venecija i Savamala – železnica i grad. *Nasleđe*, (16): 9-26.
- Wang, C. M. 1992. River Ecology Reservation. National Museum of Natural Science, Taichung, Taiwan, pp. 37-94.
- Wang, J., Liu, X. D. and Lu, J. 2012. Urban River Pollution Control and Remediation. *Procedia Environmental Sciences*, 13: 1856-1862.
- Wang, M. 2022. Panoramic View of Shanghai City China. <https://www.pexels.com/photo/panoramic-view-of-shanghai-city-china-12688884/> [Son erişim tarihi: 06.05.2025].

- Wantzen, K. M. et al. 2016. River culture: an eco-social approach to mitigate the biological and cultural diversity in riverscapes. *Ecohydrology & Hydrobiology*, 16(1): 7-18.
- Watson, J. S. 1986. Ross's landing : A river edge park opportunity. Paper presented at the 2nd International Conference on Making Cities Liabale.
- Westphal, L. 2018. On The Post-Industrial Waterfront: Brooklyn Bridge Park (Brooklyn, NY <https://happier.place/brooklyn-bridge-park/> [Son erişim tarihi: 05.05.2025]).
- Wiedemann, J. 2006. Book Review: A Handbook for Stream Enhancement and Stewardship, The Izaak Walton League of America. *Rangelands*.
- Wrenn, D. M. 1983. Urban Waterfront Development. Urban Land Institute, Washington: Washington, D.C.
- Wright, D. F. 1977. A site evaluation scheme for use in the assessment of potential nature reserves. *Biological Conservation*, 11(4): 293-305.
- Wu, Y. and Gao, J. 2002. A discussion of design models of waterfront spatial morphology in urban centre. *Planners*, 18(12): 21-25.
- Yassin, A. M., Eves, C. and Mcdonagh, J. 2010. An evolution of waterfront development in Malaysia. 16Th Pacific Rim Real Estate Society Conference, Wellington.
- Yi, K. J. 2018. Energising Singapore: Balancing Liveability and Growth.
- Yola, L. 2022. Influence of Urban Canyon Direction on Long Wave Radiation Pattern in a Tropical Context. In: Nia E. M., Farshchi I., Yola L., and Awang M. (Eds.), *Sustainable Development Approaches*. Springer, Cham.
- Zakon o javnoj svojini. 2011. Pub. L. No. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016-dr. zakon, 108/2016, 113/2017, 95/2018, 153/2020 i 94/2024, Službeni glasnik RS.
- Zakon o planiranju i izgradnji. 2009. Pub. L. No. 72/2009, 81/2009-ispr.64/2010-odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013-odluka US, 50/2013-odluka US, 98/2013-odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019-dr. zakon, 9/2020, 52/2021 i 62/2023, Službeni glasnik RS.
- Zakon o vodama. 2010. Pub. L. No. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018 i 95/2018-dr. zakon, Službeni glasnik RS.
- Zakon o zaštiti prirode. 2009. Pub. L. No. 36/2009, 88/2010, 91/2010-ispr.14/2016, 95/2018-dr. zakon i 71/2021, Službeni glasnik RS.
- Zakon o zaštiti životne sredine. 2004. Pub. L. No. 135/2004, 36/2009, 36/2009-dr. zakon, 72/2009-zakon, 43/2011-odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018-zakon, 95/2018-zakon i 94/2024-zakon, 36 Službeni glasnik RS.
- Zeković, S., Vujošević, M. and Maričić, T. 2015. Spatial regularization, planning instruments and urban land market in a post-socialist society: The case of Belgrade. *Habitat International*, 48: 65-78.
- Zhang, L. 2002. An evaluation of an urban riverfront park, Riverfront Park, Spokane, Washington: Experiences and lessons for designers. MSc Thesis, Washington State University, Washington.

- Zordan, M., Zou, J., Villani, C. and Talamini, G. 2019. Urban river regeneration as a tool for healthy city planning: the case of Shenzhen Futian River. Proceedings of the AESOP 2019 Annual Congress, Venice, pp. 2546-2558
- Zukin, S. 1995. The Cultures of Cities. Blackwell, Oxford.
- Ваништа Лазаревић, Е. and Антонић, Б. 2016. Стратегија социо-урбане регенерације у контексту велике миграционе кризе у Европи. Српска наука данас, 1(3): 509-521.
- Град Београд. 2022. Стратегија развоја Града Београда до 2027. године. Влада Републике Србије, Београд.
- Институт за архитектуру и урбанизам Србије. 2021. Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године. Влада Републике Србије – МГСИ, Београд.
- Урбанистички завод Београда. 2014. Просторни план подручја посебне намене уређења дела приобаља града Београда за пројекат „Београд на води“. Београд.
- Урбанистички завод Београда. 2019. План детаљне регулације мултифункционалног спортско-културног садржаја на подручју “Парка пријатељства” - Ушће, Градске општине Нови Београд и Земун. Урбанистички завод Београда, Београд.
- Урбанистички завод Београда. 2020. План детаљне регулације за Линијски парк – Београд. Урбанистички завод Београда, Београд.
- Урбанистички завод Београда. 2022. Генерални урбанистички план Београда 2041. Урбанистички завод Београда, Београд.

ÖZGEÇMİŞ

Maja LUBURA

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans 2022 - 2025	Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Antalya
Lisans 2012 - 2021	Belgrad Üniversitesi Mekânsal Planlama Anabilim Dalı, Belgrad